

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DEMOGRAFİK GEÇİŞ VE
YOKSULLUK İLİŞKİSİ**

Ediz Deniz KANDIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2013

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
DEMOGRAFİK GEÇİŞ VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ**

Ediz Deniz KANDIR

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tolga KABAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2013

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından İKTİSAT anabilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Tolga KABAŞ
(Danışman)

Üye. Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Üye: Yrd. Doç. Dr. Cevat BİLGİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim elemanlarına ait olduğunu onaylarım.

/ /2013

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DEMOGRAFİK GEÇİŞ VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Ediz Deniz KANDIR

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tolga KABAŞ

Mayıs 2013, 141 sayfa

Nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, çok eski zamanlardan bu yana önemli bir tartışma ve inceleme konusu olmuştur. Malthus'un, nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yönündeki teorisini ortaya atmasıyla, nüfus ve ekonomi ilişkisi üzerine tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Nüfus artışı ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan görüşlerin bir kısmı nüfus değişimlerinin ekonomi üzerinde negatif etki yarattığını öne sürerken, bazıları bu etkinin pozitif olduğunu, bir diğer kısmı ise nüfus değişimlerinin ekonomi üzerinde etkisi olmadığını (nötr) savunmaktadırlar. Ancak, bu yaklaşımların ortak noktası, nüfusun sadece büyüklüğünde meydana gelen değişmelere odaklanmış olmalarıdır. Son yıllarda ise, nüfusun yaş yapısındaki değişmelere odaklanan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu çalışmalara göre, nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişmelerin, ülkelerin demografik, sosyal ve ekonomik yapıları üzerinde önemli etkileri olduğu gözlemlenmektedir. Nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişimler, yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru gidişi ifade eden ve *demografik geçiş* olarak adlandırılan süreç esnasında meydana gelmektedir.

Demografik geçiş süreci esnasında, toplam nüfus içinde, çocuk ve yaşlılardan oluşan bağımlı nüfusun payının azalması ve çalışan nüfusun payının artması, ülkeler için, gerekli eğitim ve istihdam olanaklarının yaratılması koşuluyla, bir ekonomik büyüme fırsatı yaratmaktadır. Bu fırsat, özellikle, yoksulluğun hala yoğun olarak görüldüğü gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu, demografik geçiş sürecini henüz tamamlamamış bulunmakta ve nüfusları yaşlanmadan önce, çalışma çağındaki nüfusun payının artmasını ekonomik

büyümeye dönüştürebilme ve doğru politikalarla içinde bulundukları yoksulluğu azaltabilme şansına sahip bulunmaktadır.

Bu tez çalışmasında, nüfus ve ekonomi arasındaki ilişki, nüfusun yaş yapısındaki değişmelerin ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkileri temel alınarak incelenmiştir. Nüfusun yaş yapısındaki değişmeler sonucunda, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de, bu değişimlerin, gerekli politika ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi halinde, ekonomik büyümeyi hızlandırıcı ve yoksulluğu azaltıcı sonuçlar yaratacağının ortaya konulması amaçlanmıştır..

Anahtar Kelimeler: Demografik Geçiş, Bağımlı Nüfus, Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk.

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHIC TRANSITION AND
POVERTY IN DEVELOPING COUNTRIES****Ediz Deniz KANDIR****Master Thesis, Department of Economics****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Tolga KABAŞ****May 2013, 141 pages**

The relationship between population growth and economic growth has been an important research subject since times immemorial. Following the theory put forward by Malthus that population growth has a negative impact on economic growth, the debate on the relationship between population and economy gained a new dimension. While some views on the relation between population growth and economic growth argue that population growth has a negative impact on economic growth, others argue that population growth has a positive impact and some others argue that there's no impact of population changes on economy (neutral). However, the point these approaches have in common is that they have been focused on changes in the size of population only. In recent years, however, the studies focusing on the changes in the age structure of population came to the fore, and it's been observing that the changes in age structure of population have important effects on demographic, social and economic structures of countries. Changes in the age structure of the population occur during the period called *demographic transition* that represents a move from high birth and death rates toward low birth and death rates.

During the demographic transition, the reduction in the share of child and elderly dependency ratio and the increase in the share of working age population in the overall population creates an opportunity for economic growth provided that necessary education and employment opportunities are supplied. This opportunity, in particular, is of great importance for the developing countries where there is still widespread poverty. Many developing countries haven't completed the demographic transition yet and they have the chance of transforming the increase in the working-age population into economic growth and reducing their poverty rate before their populations get older.

In this study, the relation between population and economy analyzed in terms of changes in age structure of population and their effects on economic growth and poverty. The aim is to display that as a result of changes in the age structures, provided that necessary policies and regulations are put into practice, both in Turkey and in developing countries, economic growth and poverty reduction can occur.

Keywords: Demographic Transition, Dependent Population, Economic Growth and Poverty.

ÖNSÖZ

Demografik değişimler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, tarih boyunca toplumlar tarafından yakından ilgilenilen bir konu olmuştur. Nüfusun değişim göstermesinin, ekonomik büyümeyi olumlu mu, olumsuz mu etkileyeceği sorusu politikacıları, düşünürleri ve akademisyenleri, demografik değişimlerin üzerinde araştırmalar yapmaya yöneltmiştir. Bazı araştırmacılar, hızlı nüfus artışının, ekonomik büyümeyi yavaşlattığını, bazıları ise, bu artışın ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini öne sürmüşlerdir.

Son yıllara dek, demografi ve ekonomi ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak nüfusun büyüklüğünde meydana gelen değişimlere odaklanmıştır. Malthus'un öncülük yaptığı geleneksel ya da olumsuz görüş, nüfus artışının zamanla gıda arzı artışını açacağı ve insanlığın açlık ve yoksullukla karşılaşmasının kaçınılmaz olduğu şeklindedir. Karşı görüşler ise, nüfus yoğunluğunun, ölçek ekonomilerine yol açacağı, icatları ve teknolojik gelişmeyi teşvik ederek, ekonomik büyümeye katkı yapacağı şeklindedir. Nüfus artışı, ekonomik büyümeyi etkilemek yoluyla, yoksulluk üzerinde de bir takım sonuçlar yaratmaktadır. Son yıllarda, nüfus ve ekonomi ilişkisi, nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişimler temelinde incelenmeye başlanmıştır. Nüfus değişimleri, bağımlı ve çalışma çağındaki nüfus değişimleriyle, ekonomik büyüme ve yoksullukla ilgili çok önemli sonuçları beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişimlerin, ekonomik büyümeyi ne yönde ve ne şekilde etkileyeceği ve dolayısıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluğun azaltılmasında, bu etkilerin ne gibi sonuçlara yol açacağı incelenmiştir.

Çalışmam süresince, destek ve yardımlarını benden esirgemeyen, bana önemli katkılarda bulunan tez danışmanım, sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Tolga KABAŞ'a, değerli fikirleri ile bana yol gösteren sayın hocam Prof. Dr. Murat DOĞANLAR'a, tezimi tamamlamama katkılarda bulunan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Cevat BİLGİN'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi

1.BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Önemi.....	3
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	4
1.4. Çalışmanın Kapsamı.....	4

2.BÖLÜM

NÜFUS VE EKONOMİ

2.1.Nüfusla ilgili Temel Kavramlar	6
2.2.Nüfus Teorileri.....	11
2.2.1.Eski Çağlar ve Ortaçağda Nüfus ile İlgili Görüşler.....	11
2.2.2.Merkantilistler ve Fizyokratların Nüfus ile İlgili Görüşleri.....	13
2.2.3.Sanayi Devrimi ve Klasik İktisatta Nüfus Olgusu	14
2.2.4.Malthus'un Nüfus Teorisi	15
2.2.5.Modern Teoriler	20
2.3.Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışı ve Ekonomi İlişkisi	23
2.3.1.Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artış Hızı	23
2.3.2.Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	29
2.3.3.Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışı ve Çevre İlişkisi.....	39

3.BÖLÜM

DEMOGRAFİK GEÇİŞ

3.1. Demografik Geçiş Modeli	44
3.2. Demografik Geçiş Süreci.....	50
3.2.1. Demografik Geçiş Sürecinde Ölüm Oranlarında Azalma	50
3.2.2. Demografik Geçiş Sürecinde Doğurganlık Oranlarında Azalma	57
3.2.3. Demografik Geçiş ve Demografik Kazanç	67
3.2.3.1.Nüfus Patlaması (Baby Boom) Kuşağı	68
3.2.3.2.Demografik Kazanç	70
3.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Demografik Geçiş	74
3.3.1. Sahra-altı Afrika’da Demografik Geçiş	75
3.3.2. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da Demografik Geçiş	77
3.3.3. Latin Amerika’da Demografik Geçiş	79
3.3.4. Doğu ve Güney Asya’da Demografik Geçiş.....	80
3.4. Nüfusun Yaşlanması.....	83

4.BÖLÜM

DEMOGRAFİK GEÇİŞ VE YOKSULLUK

4.1. Yoksulluk Olgusu.....	88
4.1.1. Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar.....	89
4.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk	91
4.2. Nüfus ve Yoksulluk İlişkisi	95
4.2.1.Demografik Geçiş ve Yoksulluk İlişkisi.....	98
4.2.2.Demografik Kazanç ve Yoksulluğun Azaltılması.....	101
4.3. Türkiye’de Demografik Geçiş ve Yoksulluk İlişkisi	109
4.3.1. Türkiye’de Demografik Geçiş.....	110
4.3.1.1.Türkiye’de Demografik ve Sosyo-ekonomik Değişiklikler	111
4.3.1.2.Türkiye’de Demografik Geçişin Evreleri.....	122
4.4. Türkiye’de Nüfus ve Yoksulluk İlişkisi	123
4.5. Türkiye’de Demografik Kazanç ve Yoksulluğun Azaltılması.....	124

5.BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç	130
5.2. Öneriler	131
KAYNAKÇA.....	134
ÖZGEÇMİŞ	141

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASBR	: Yaşa Özgü Doğum Oranı
BM	: Birleşmiş Milletler
CAEs	: Orta Asya Ekonomileri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECLAC	: Latin Amerika ve Karayipler İktisadi Komsiyonu
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GFR	: Genel Doğurganlık Oranı
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
NAS	: ABD Ulusal Bilim Akademisi
PRB	: Nüfus Referans Bürosu
TFR	: Toplam Doğurganlık Oranı
TNSA	: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNİCEF	: Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo.1. Toplam Doğurganlık Oranları ve Yaşa Özgü Doğurganlık Oranları	8
Tablo 2. Yıllar İtibariyle Dünya Nüfusu.....	24
Tablo 3. En büyük Nüfusa Sahip Ülkeler	27
Tablo 4. Toplam Doğurganlık Oranları.....	27
Tablo 5. En Yüksek Toplam ve Kişi Başı CO ² Emisyonuna Sahip Ülkeler, 2006.....	42
Tablo.6. Dünyada Ortalama Yaşam Süreleri	51
Tablo.7. Cinsiyetlere Göre Ortalama Yaşam Süreleri.....	53
Tablo.8. En Düşük Ortalama Yaşam Süresine Sahip 10 Ülke,.....	55
Tablo.9. Hesaplanan Toplam Doğurganlık Oranları	58
Tablo.10. Ülkelere Göre GSYİH Azalışı ve TFR Azalışı Verileri, 1980-1995.....	60
Tablo.11. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ortaöğretime Kaydolan 100 Erkeğe Karşılık Gelen Kız Sayısı, 1990-2005.	63
Tablo.12. En Yüksek Toplam Doğurganlık Oranına Sahip 10 Ülke, 2005-2010 ve 2045- 2050	68
Tablo.13. Birinci ve İkinci Demografik Kazançlar (GSYİH Artışına Katkı/Etkin Tüketici Sayısı Olarak), 1970-2000.	74
Tablo.14. Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika için Temel Demografik Göstergeler ..	76
Tablo.15. Belirli Bölgelere Göre Nüfusun Yaş Dağılımı, 1970, 2000, 2015	78
Tablo.16. Demografik Kazançlar(GSYİH'ya Katkıları/Tüketici Sayısı)	79
Tablo.17. Asya'da Bölgelere Göre Demografik Özellikler	81
Tablo,18. En yüksek 60 Yaş ve Üzeri Nüfus Oranına Sahip Ülkeler(2011-2050)	84
Tablo.19. Küresel İşgücü: 1960, 2005 ve 2050	86
Tablo.20. Dünya Üzerinde, Günde 1,25 ABD doları Altında Gelire Sahip Olanların Bölgesel Payları (1981-2005, %).....	93
Tablo.21. 2015 Yoksulluk Oranı Hedeflerine Ulaşmakta Kaydedilen İlerlemeler.....	95
Tablo.22. Yoksulluk ve Demografik Göstergeler, 1990-2002	96
Tablo.23. Bağımlılık Oranı ve Kişi Başı GSYİH Değişiklikleri,1990-2006 (%)	100
Tablo.24. Demografik Kazanç ve Yoksulluğun azaltılması	103
Tablo.25. Gini Katsayıları ve Kişi Başı GSYİH Değişimleri, 1990-2006 (%).....	108
Tablo.26. Türkiye'nin Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı, 1927-2000.....	112

Tablo.27. Türkiye’de Toplam Doğurganlık Oranları, Yaşam Beklentisi ve Bebek Ölüm Oranları, 1935-2005	114
Tablo.28. Türkiye’de Yaş Bağımlılık Oranı, 1965-2012	115
Tablo.29. Türkiye’de Okuryazarlık Oranları (%), 1935-2000.....	117
Tablo.30. Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları (%), 1935-2000.....	118
Tablo.31. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücü Katılım Oranları (%), 1980-2000	119
Tablo.32. Türkiye’de Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı (%), 1980-2000.....	120
Tablo.33. Türkiye’de Doğum Kontrolü Uygulayan 15- 49 Yaş Arası Kadınların Oranı (%), 1963-2003	121
Tablo.34. Seçilmiş İllerde Toplam Doğurganlık Hızları ve Kişi Başına Gelirler.....	123
Tablo.35. Türkiye’de Hane Halkları Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı	126
Tablo.36. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları	127
Tablo.37. Türkiye’de Demografik Değişmeler ve GSYİH	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Toplam Doğurganlık Oranları (1994-2008)	28
Şekil.2. Toplam ve Kişi Başına CO2 Emisyonu (Metrik Ton)	42
Şekil.3. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Azalışı ve Toplam Doğurganlık Oranı Azalışı	60
Şekil.4. Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika için Temel Demografik Göstergeler.....	77
Şekil.5. Türkiye’de Toplam Doğurganlık Oranları, 1935-2005.....	113
Şekil.6. Türkiye’de Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı (%), 1980-2000	120

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Nüfus ve ekonomi ilişkisi tarihsel süreç içerisinde toplumlar tarafından önemli bir ilgi odağı olmuştur. Bu iki kavram arasındaki ilişki Antik Yunanlılar ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde dahi düşünürler ve politikacılar tarafından ele alınmış, ancak nüfus değişimlerinin sonuçları genelde olumlu olarak kabul edilmiştir. Modern anlamda nüfus teorilerinin temeli ise, ilk olarak Malthus'un 18.yüzyıl sonunda gerçekleştirdiği çalışmalara dayandırılmaktadır. Malthus, nüfus değişimleri ve ekonomi arasındaki ilişkiyi ele alarak, özellikle nüfus artışının sosyal ve ekonomik sonuçlarını analize tabi tutmuş, bu konuda günümüzde hala tartışılan teorisini ortaya koymuştur. Bu teori, nüfus artış hızı kontrol altında tutulmazsa, insan nüfusunun zaman içerisinde gıda arzını aşacağı ve bunun sonucunda insanlığın kıtlıklar ve yoksullukla karşı karşıya kalacağı şeklindedir. Malthus, bu teoriyle, nüfus değişimlerinin etkileri ile ilgili görüşleri ilk olarak ön plana çıkarmış, nüfus artışının sosyal ve ekonomik bakımdan olumsuz sonuçlarını ortaya koymuş ve bu olumsuz sonuçların önlenmesine dair önerilerde bulunmuştur. Malthus'un nüfus ile ilgili görüşleri, nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği şeklindeki *geleneksel görüşün* de başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. O dönemde ve sonraki dönemlerde, geleneksel görüşü destekleyen ya da karşı çıkan görüşler ortaya atılmıştır ve nüfus değişimleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu sürekli olarak bir araştırma ve tartışma konusu olmuştur.

1.1.Çalışmanın Amacı

Nüfus artışının, ekonomik büyümeyi hangi yönde etkilediğine dair farklı yaklaşımlar mevcuttur. Malthus'un öncülüğünü yaptığı geleneksel görüş, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratacağını savunmakta ve nüfus-ekonomi ilişkisi konusunda kötümser bir yaklaşım sergilemektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında, kötümser görüşün temsilcileri olarak karşımıza önce Coale ve Hoover, sonraları ise Neo-Malthusçu görüşler nüfus artışının tasarruflar ve kaynaklar üzerinde yaratacağı olumsuz etkileri göz önünde bulundurarak, nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasında

negatif bir ilişki olduğunu savunmuşlardır. Nüfus artış konusunda pozitif düşünenler ise, nüfusta meydana gelecek bir artışın teknolojik yenilikleri teşvik etme, ölçek ekonomilerinden yararlanma vb.. yollarla ekonomiyi olumlu etkileyeceğini ortaya atmışlardır. Esther Boserup ve Julian Simon iyimser görüşün önemli temsilcileri olarak kabul edilmektedirler. 1980'lere gelindiğinde ise, nüfus değişmelerinin ekonomi üzerinde çok küçük bir etkisinin olduğunu savunan görüş ağırlık kazanmıştır. Bu görüş ise "revizyonizm" olarak adlandırılmaktadır.

Nüfus değişmelerinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini ele alan yaklaşımlar ağırlıklı olarak, nüfusun büyüklüğündeki değişmelere odaklanmışlar, nüfusun yaş yapısındaki değişmelere ise gereken önemi vermemişlerdir. Ancak, nüfus değişmeleri, nüfusun yaş yapısında değişmelere neden olmakta ve bu değişmelerin önemli sosyal, ekonomik ve demografik etkileri bulunmaktadır. Günümüzde, nüfus konularına, nüfusun yaş yapısındaki değişimler temelinde yaklaşılmakta ve nüfus-ekonomi ilişkisi de bu temelde incelenmektedir. Nüfusun yaş yapısındaki değişmeler ve bu değişmelerin sonuçları analiz edilirken, yaş yapısındaki değişmelerin ana belirleyicilerinin doğum ve ölüm oranlarındaki değişmeler olduğu görülmektedir. Doğum ve ölüm oranlarındaki değişmeler ve bu değişmelerin sonuçları ise, *demografik geçiş* adı verilen süreç sırasında ortaya çıkmaktadır. Demografik geçiş, yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına geçişi ifade etmektedir. Dünya üzerindeki tüm toplumlar bu süreci yaşamıştır ya da yaşamaktadır. Sanayileşmiş ülkeler demografik geçiş sürecini tamamlamışken, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu henüz bu süreci tamamlamamıştır. Hatta, Sahra-altı Afrika bu sürecin henüz başlarında bulunmaktadır. Süreç, önce ölüm oranlarının azalışıyla başlamakta, belli bir zaman aralığından sonra doğum oranları da azalmaya başlamaktadır. Doğum oranlarının da azalması, toplumun bakmakla yükümlü olduğu çocuk ve yaşlı bağımlı nüfusu azaltmakta, çalışma çağındaki nüfus artmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun artması, geçici bir *fırsat penceresi* açmaktadır. Fırsat penceresinden yararlanmak için, çalışma çağındaki nüfusa yönelik eğitim, sağlık, istihdam politikalarının doğru şekilde uygulanması gereklidir. Bu doğru şekilde yapılırsa ortaya bir *demografik kazanç* çıkacak ve ekonomik büyüme sağlanacaktır.

Demografik geçiş sürecinde, demografik kazanç elde edilmesi ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ile ilişkili bir konudur. Gelişmekte olan ülkeler, yoksulluğun büyük kısmının görüldüğü ülkelerdir. Bu ülkelerin büyük kısmı henüz demografik geçişi tamamlamamışlardır ve bir demografik

kazanç elde etme şansına sahiplerdir. Demografik kazanç elde etmek, kişi başı GSYİH artışı sağlamak, yoksulluğun azaltılmasında önemli bir adımdır. GSYİH artışı, uygun politikalarla toplumun geneline eşit olarak yayılırsa, Birleşmiş Milletlerin Milenyum Kalkınma Hedeflerinde benimsenen yoksulluğun 2015 yılına dek yarıya indirilmesi amacına bir adım daha yaklaşmış olunacaktır.

Nüfus ve ekonomi ilişkisi konusunda farklı görüşler olduğu gibi, nüfus ve yoksulluk ilişkisi ile ilgili olarak ta farklı görüşler mevcuttur. Doğurganlık azalışının nüfus artışında yavaşlamaya neden olacağı, ekonomik büyümeyi hızlandıracağı ve yoksullukta azalış yaratacağı şeklindeki görüşe karşı yönde yaklaşımlar ortaya atılmış olmasına rağmen, günümüzde hızlı nüfus artışı ve yoksulluğun birlikte görüldüğü ampirik çalışmalarda da gözlemlenmiş bulunmaktadır. Doğurganlığın yüksek olması, bağımlı nüfusu arttıracak, bu durum ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecek ve yoksullukla mücadele zorlaşacaktır. Buna ilave olarak, hanehalkı üye sayısı arttıkça, hanehalkı yoksulluk oranının da yükseldiği ampirik çalışmalarla tespit edilmiş bir durumdur.

Bu tez çalışmasının amacı, nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisini, nüfusun yaş yapısındaki değişimler temelinde incelemektir. Bu inceleme yapılırken, demografik geçiş modeli doğrultusunda, gelişmekte olan ülkelerde demografik kazanç yoluyla ekonomik büyümenin nasıl sağlandığı ve/veya sağlanacağı örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Demografik kazancın elde edilebilmesi için önerilen politika ve düzenlemeler açıklanmış, ekonomik büyüme yoluyla elde edilen milli gelir artışının, yoksulluğu azaltmada işlev görebilmesi için eşitlikçi, gelir dağılımını düzeltici politikaların önemi vurgulanmıştır.

1.2.Çalışmanın Önemi

Nüfus değişimlerinin ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerinde neden olduğu etkiye dair araştırmalar, son yıllara dek, daha çok, nüfus büyüklüğündeki değişimlere odaklanmış bulunmaktaydı. Ancak, özellikle son yıllarda, iktisatçılar arasında genel kabul gören kanı, nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişimlerin ve bu değişimlerin demografik ve sosyo-ekonomik sonuçlarının önceki dönemlerin araştırma ve çalışmalarında göz ardı edildiği, ancak bu değişimlerin ülkeler ve toplumlar açısından hayati önem arz ettiği şeklindedir.

Bu bağlamda, nüfusun yaş yapısı ya da yaş bileşiminde meydana gelen değişmelerin ve bu değişmelerin yarattığı demografik, sosyal ve ekonomik sonuçların incelenmesi, özellikle, demografik geçiş sürecini henüz tamamlamamış olan gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, demografik geçiş sürecinin ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması süreç ve çabaları üzerinde ne gibi etkilere yol açtığını, nüfus değişimleri ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı etkileşimi detaylı bir şekilde analiz ederek, demografik geçişin ülke ve toplumlar açısından önemini vurgulamaktadır.

1.3.Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmiş ve gelmekte olan demografik değişmelerin, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması ile ilişkisi ve bu kavramlar üzerindeki etkileri, gerek gelişmekte olan ülkelerle ilgili örneklerle, gerekse gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arası kıyaslamalar yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ülkeler arasındaki karşılaştırmalar, gelişmekte olan ülkelerin kendi içinde olduğu kadar, bu ülkelerin gelişmekte olan dünya ile kıyaslanması şeklinde yapılmıştır. Ayrıca, çalışmada ortaya konuşması amaçlanan görüş, tablosal, grafiksel ve sayısal verilerle desteklenmiştir.

1.4.Çalışmanın Bölümleri

Tez çalışmasının birinci bölümünde, çalışmanın amacı, yöntemi, önem ve kapsamı ele alınmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, nüfusla ilgili temel kavramlar, nüfus teorileri, gelişmekte olan ülkelere nüfus artışı ve gelişmekte olan ülkelere nüfus artışı ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Bu bölümde, nüfus ve ekonomik büyüme ile ilgili farklı görüşler ele alınmıştır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde, demografik geçiş süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Demografik geçiş sürecinin aşamaları, demografik kazancın elde edilmesi ve ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli koşullar, demografik geçişin gelişmekte olan ülkelerdeki seyri ve sonuçları detaylı olarak incelenmiştir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de nüfus ve yoksulluk ilişkisi ele alınmıştır. Yoksulluğun genel bir görünümü ortaya

konmuş, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye açısından, demografi değişmelerinin ne derecede ekonomik büyümeye dönüştürülebildiği ve bu büyümenin yoksulluğu azalışına nasıl dönüştürülebileceği değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde, nüfus değişmeleri, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikalar arasındaki ilişkiler üzerine sonuç ve öneriler sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

NÜFUS VE EKONOMİ

2.1.Nüfusla İlgili Temel Kavramlar

Nüfus kavramı, tarih boyunca tüm toplumlarda önemli bir ilgi odağı olmuştur. Çok eski zamanlardan bu yana politikacılar, düşünürler ve araştırmacılar, nüfus olgusu üzerinde düşünmüşler ve nüfusta meydana gelen değişmelerin, toplumlar açısından ne gibi ekonomik ve sosyal sonuçlar meydana getireceği sorusuna yanıt aramışlardır. Nüfus değişimleri yalnızca nüfusun büyüklüğü açısından ele alındığında, tıpkı Malthus'un değerlendirmesinde olduğu gibi, fazla nüfusun ekonomik büyüme önünde engel oluşturacağı ve insan sayısının kaynak miktarını aşmasıyla yoksulluğun kaçınılmaz olduğu düşüncesi ön plana çıkacaktır. Yine aynı çerçevede, nüfus artış hızının yavaşlaması, beslenmesi gereken daha az insan, daha az yoksulluk ve daha yüksek bir ekonomik büyüme hızı anlamına gelecektir. Bu akıl yürütmenin temel hareket noktası, nüfus artışının, çalışanların bakmakla yükümlü olduğu insan sayısını da arttırması, bu şekilde, mevcut kaynakların artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalacağıdır. Son yıllara kadar iktisatçılar ve nüfus bilimciler, nüfus artışını, nüfusun büyüklüğü açısından ele almışlardır. Ancak, nüfus değişimleri, yalnızca nüfusun büyüklüğünde değil, nüfusun yapısında, özellikle yaş bileşiminde önemli değişikliklere neden olacaktır. Böylesi bir açıdan bakıldığında, nüfus ve ekonomi ilişkisinin görüldüğü kadar basit temeller üzerine kurulu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, nüfus artışının yüksek olduğu ülkeler, göreceli olarak daha genç bir nüfusa sahipken, nüfus artış hızının düşmeye başladığı ülkeler ise, göreceli olarak daha yaşlı bir nüfusa sahip olacaklardır.

Nüfusları giderek yaşlanmakta olan sanayileşmiş ülkelerin liderlerinin zihinleri, yaşlı nüfusun sağlık gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı sorusu ile meşgulken, hızlı nüfus artışı ile karşı karşıya olan ülke liderleri ise, giderek artan okul ve sınıf ihtiyaçları, istihdam fırsatları ve barınma gibi sorunlarla meşgul durumdadırlar. Nüfus koşullarında meydana gelen değişimler tarihi etkilerken, tarihsel olaylarda toplumların nüfusları üzerinde etkili olmaktadır. 20.yüzyılda olduğu gibi, savaşlar bir kuşağın büyük bölümünü yok edebilmektedir. Yeni ilaçların keşfi ve tıpta kaydedilen ilerlemeler

yaşam beklentisinde artışlara neden olurken, farklı ölüm sebepleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, nüfustaki değişimler başka önemli değişimlerin habercisi olabilir, örneğin çevre kirliliğinin önce, bazı coğrafik alanlardaki hastalık ve artan ölümlerle ilgili raporlarla tespit edilmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Bu ve başka birçok şekilde, nüfus önemli bir kavram olarak göze çarpmaktadır (Haupt, Kane ve Haub, 2011, s. 2).

Bir başka önemli tanımlama ise demografidir. Demografi, nüfus üzerine yapılan bilimsel çalışmadır. Demograflar, nüfusun boyutunun ve bileşenlerinin düzeyini ve eğilimlerini belirlemeye çalışırlar, demografik değişimleri ve bu değişimlerin toplumlar üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik araştırmalar yaparlar. Bu araştırmaları yaparken, nüfus sayımı, doğum ve ölüm kayıtlarını, pasaport kayıtlarını ve hatta motorlu taşıt ve okul kayıtlarını dahi incelerler. Bu incelemeler sonunda elde edilen veriler, demograflar tarafından, basit hesaplar ve oranlar gibi kullanılabilir biçimlere dönüştürülürler (Haupt vd. 2011, s. 2).

Nüfusla ve nüfus-ekonomi ilişkisi ile ilgili araştırma ve hesaplamalarda önemli bir yere sahip olan temel kavramlara da değinmek yararlı olacaktır.

i) Medyan Yaş; medyan yaş, tam olarak toplumun yarısının yaşlı, diğer yarısının da genç olduğu yaştır. Örneğin, 2009 yılında, çok genç bir nüfusa sahip olan Nijer'in medyan yaşı 15'iken, daha yaşlı bir nüfusa sahip olan Japonya'nın medyan yaşı 45'tir. (Haupt vd. 2011, s. 4)

ii) Cinsiyet Oranı; bir nüfusta, erkeklerin kadınlara oranı, genellikle her 100 kadın başına düşen erkek sayısı şeklinde ifade edilir.

$(\text{Erkek Sayısı} \div \text{Kadın Sayısı}) \times 100 = (30,413,779 \div 32,379,653) \times 100 = 93,9.$
(Haupt vd. 2011, s.4)

iii) Yaş-Bağımlılık Oranı; yaş-bağımlılık oranı, bağımlı yaşlardaki kişilerin, yani çocuk ve yaşlıların (15 yaş altı ile 65 yaş ve üzeri) ekonomik olarak aktif kişilere (15-64 yaşlar arası) oranıdır. Bu oran, bir nüfusun üretken kesiminin taşıyabileceği ekonomik yükün bir göstergesi olarak kullanılabilir. Çok yüksek doğum oranlarına sahip ülkeler, nüfusları içerisinde çocuk miktarının payının yüksekliğinden dolayı en yüksek bağımlılık oranlarına sahiptirler. Yaş-bağımlılık oranı kendi içinde *yaşlı bağımlılık oranı* (65 yaş ve üzeri nüfusun 15-64 yaş arası nüfusa oranı) ve *genç bağımlılık oranı* (15 yaş altı nüfusun 15-64 yaş arası nüfusa oranı) olmak üzere ikiye ayrılır.

$[(15 \text{ yaş altı nüfus} + 65 \text{ yaş ve üzeri nüfus} \div 15\text{-}64 \text{ yaş arası nüfus})] \times 100$ formülü kullanılarak yaş-bağımlılık oranı hesaplanabilir.

Örneğin, $[(15,384, 000 + 417,000) \div (14,860,000)] \times 100 = 106,3$ (Haupt vd. 2011, s. 4-5)

iv) Toplam Doğurganlık Oranı (TFR) ; yaşa özgü doğurganlık oranlarının, doğurganlık yılları süresince (genellikle 15 ve 49 yaşlar arası) değişmemesi koşuluyla, bir kadının yaşamı boyunca doğuracağı çocuk sayısıdır. Toplam doğurganlık oranı aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$(\sum ASBR) \times 5$$

Formüldeki ASBR sembolü, *yaşa göre doğum oranını* ifade etmekte ve belirli bir yaş kategorisindeki annelerin doğum sayılarının, o yaş kategorisindeki kadın nüfusa oranı şeklinde tanımlanmaktadır. (Oregon Vital Statistics Report, 1997).

Tablo 1

Toplam Doğurganlık Oranları ve Yaşa Özgü Doğurganlık Oranları

KADINLARIN YAŞLARI	1 KADINLARIN SAYILARI	2 DOĞUM SAYILARI	3 YAŞA ÖZGÜ ORAN (2÷1)
15-19	10,351,380	434,758	0,042
20-24	10,215,379	1,052,184	0,103
25-29	10,398,034	1,195,774	0,115
30-34	9,663,798	956,716	0,099
35-39	10,401,596	488,875	0,047
40-44	10,597,300	105,973	0,01
45-49	7,109,000	7,109	0,001

Kaynak: Haupt, Kane ve Haub, 2011, s. 11

Tablo 1’de, ABD’ye ait 2008 yılı verileri bulunmaktadır. Öncelikle, 2. sütunda yer alan doğum sayıları, 1. sütunda bulunan, ilgili yaş grubundaki kadın sayılarına bölünerek, yaşa özgü doğum oranları hesaplanmaktadır. Sonraki adımda ise, tüm yaş gruplarına özgü doğum oranlarını toplanmasıyla, yaşa özgü doğum oranları toplamı 0,417 olarak bulunmakta ve bu sonucun 5 ile çarpılması yoluyla 2.09 rakamına ulaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, ABD’de 2008 yılı toplam doğurganlık oranı 2,09’dur (Haupt vd. 2011, s.11).

v) Nüfus Artış Oranı; Nüfus artışını belirleyen faktörler, doğumlar, ölümler, iç ve dış göçlerdir. Bu faktörlerden hareketle nüfus artış oranını belirlemede kullanılan formülü şu şekilde yazmak mümkündür; $\Delta P = (B-D) + (I-E)$. Formülde de görüldüğü gibi, belirli bir zaman dilimindeki nüfus artış oranı iki kısım halinde hesaplanabilir, doğal nüfus artışı (B-D) ve mekanik nüfus artışı (I-E).

vi) Doğal nüfus artışı; doğum oranı, ölüm oranından daha yüksek olduğunda görülür. Bir ülkenin nüfus artış oranı, doğal artış ve göçlere bağlıyken, dünya nüfus artış oranı yalnızca doğal artışa bağlıdır (Dünya Bankası, 2004, s. 16).

vii) Yenileme Düzeyi; yenileme düzeyi, aynı grupta bulunan kadınların, nüfus içerisinde, yerlerini tam olarak doldurmaya yetecek kadar kız çocuk sahibi oldukları doğurganlık oranıdır. Yenileme düzeyini sağlayan doğurganlık oranına ulaşıldığında ve bu oran korunduğunda, doğumlar kademeli olarak ölümlerle eşitlenecektir ve göçlerin olmadığı bir durumda, nüfusun büyümesi duracak, nüfus boyut ve yapı olarak durağan bir hale gelecektir. Bu sürecin alacağı zamanı, büyük ölçüde o toplumun mevcut yaş yapısı belirleyecektir. Bugün gelişmiş ülkelerin neredeyse tamamı yenileme düzeyinde ya da bu düzeyin altında bulunmaktadır. Yine gelişmiş ülkelerde, yenileme düzeyini sağlayan toplam doğurganlık oranı 2,1'dir.

viii) Demografik Momentum; doğurganlık oranındaki azalışa rağmen, nüfusun artmaya devam etmesi şeklinde tanımlanan bir olgudur. Doğurganlık oranını düşürmeye yönelik ciddi önlemlerin varlığı halinde dahi, nüfus içinde, doğurganlık çağına ulaşan insan sayısının fazla olması nedeniyle, nüfusun büyümeye devam etmesi bu olgu sayesinde mümkün olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, doğurganlık oranlarında yaşanan düşüşlere rağmen, bu ülkelerde nüfus artışının hala yüksek olmasının altında yatan temel neden olarak demografik momentum gösterilmektedir.

Tarih boyunca sanayi öncesi toplumlarda ve sanayi toplumlarında nüfusun nicelik ve niteliği ile o toplumun ekonomisi arasında birtakım ilişkiler var olmuştur. Nüfus, hem nicelik hem nitelik olarak ekonomi üzerinde dönüştürücü etkilere sahip olduğu gibi, bir geri besleme ile ekonomideki değişimlerde nüfus yapısını etkilemektedir (Küçükkalay ve Türkcan, 2008, s. 89). Ancak son yarım yüzyılda hiçbir sosyal olgu, dünya nüfusunun 1950 ile milenyumun başlangıcına kadar olan sürede yaklaşık üç kat

artması şeklinde ortaya çıkan nüfus patlaması kadar ilgi çekmemiştir (Birdsall ve Sinding, 2001, s. 2). Nüfus artışının ekonomik büyümeye olan etkisi üzerine birçok teorik ve gözlemsel çalışmalar yapılmış ve yapılmakta olup, bu etki ile ilgili ortaya birbiri ile çelişen teori ve görüşler ortaya atılmaktadır. Malthus ve sonrasında egemen olan resmi ve popüler düşünce nüfus artışını ekonomik kalkınma ve büyümeye bir tehdit olarak görme eğilimindedir (McNicoll, 2003, s. 6). Thomas Malthus'un nüfus teorisini ortaya atmasından bu yana geçen 200 yılı aşkın süre boyunca nüfus artışının toplumların sosyal ve ekonomik koşullarında meydana gelecek iyileşmeleri kısıtlayıp kısıtlamadığı sorusu tartışma konusu olmuştur.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen olağanüstü yüksek hızlarda nüfus artışının bu ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkisinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağı sorusu akademisyenleri bu konu ile ilgili çok sayıda teorik ve gözlemsel araştırma yapmaya yöneltmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen bu nüfus patlamasının sonuçları üzerine yapılan değerlendirmeler, daha büyük nüfusun daha fazla refah getireceğine dair görüşlerden, nüfus artışının neden olduğu fazla nüfusun, geniş kapsamlı felaketleri (kıtlık, ekolojik çöküşler, savaşlar, doğal kaynakların tükenmesi v.b.) hızlandıracağı şeklindeki tahminlere kadar oldukça büyük farklılıklar göstermektedir (Birdsall ve Sinding, 2001, s. 3).

Nüfus değişimlerinin ekonomik büyüme ile ilişkisi incelenirken, dikkat çeken bir başka önemli husus, nüfusta meydana gelen değişimler ile ekonomik büyüme arasındaki *çift yönlü nedensellik* ilişkisidir. Bu ilişki, doğurganlık ve ölüm oranlarında azalma şeklinde görülen demografik değişimler ekonomik büyümeye yol açtığı gibi, bu gibi değişimlerin, ekonomik büyümenin sonucunda ortaya çıktığı şeklinde açıklanabilir. Bloom ve Canning (1999), daha yüksek gelirin daha düşük doğum ve ölüm oranlarının nedeni olmasının yanı sıra, düşük doğum ve ölüm oranlarının da gelir artışına katkıda bulunacağı şeklindeki görüşlerinin teorik temellerini oluşturmuşlar ve buna dayanan *iki yönlü nedensellik* kavramını ortaya koymuşlardır.

Kelley ve Schmidt (2001) yaptıkları araştırmada nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisini sadece nüfustaki artışa değil demografik değişim ve nüfus artışının farklı bileşenlerine de bakarak incelemişlerdir. Ayrıca nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğundaki değişimleri de dikkate almışlardır. Son 30 yıldaki demografik değişimleri kapsayan araştırmaları, nüfusun yoğunluğu, büyüklüğü ve çalışma yaşındaki nüfusun göreceli sayısındaki artışlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösterirken, 0-15 yaş grubundaki nüfusun artışı ile ekonomik büyüme

arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Kelley ve Schmidt'in çalışmaları, nüfusun büyüklüğüne odaklanmanın ötesine geçerek, nüfusun yaş yapısı ve bileşimini de dikkate alan bir özellik taşımaktadır. 0-15 yaş grubu nüfusun artması bağımlılık oranını yükselterek, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu yaş grubundaki sayı olarak azalma ise ekonomik açıdan olumludur.

2.2.Nüfus Teorileri

Eski çağlardan bu yana, insanoğlunun nüfus sorunlarına ilgisinin olduğu bilinmektedir. Antik dönemlerden günümüze, devlet adamları ve düşünürler, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik değerlendirmeleri temel alarak, en çok istenilen nüfus miktarı ya da nüfus artışının canlandırılması ya da sınırlandırılması gibi konularda görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler, daha ziyade bir kamu politikası bakış açısı ile oluşturulmalarına ve yalnızca spekülasyon ya da tesadüfi gözlem olmanın ötesine geçememelerine rağmen, modern nüfus teorisinde tekrar ortaya çıkacak olan bir çok konunun habercisi olmuşlardır. Erken döneme ait bu çalışmalar, sonraları geliştirilecek daha derli toplu teorilerin kısmi öngörülerini olarak dikkate değerdir. Ancak modern nüfus teorilerinin temellerinin, Malthus'un 18.yüzyıl sonuna ait çalışmalarına dayandığı genel bir kanıdır. Malthus'un çalışması, nüfus ve ilgili sosyal konulara olan ilgiyi arttırmakla kalmayıp, nüfus konusunu ilk defa ön plana çıkarmıştır. Bu çalışma tartışmaları da beraberinde getirmiş ve her tartışma aynı zamanda demografik sorunlar ve ekonomi ilişkisiyle ilgili araştırmaların tetikleyicisi olmuştur (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 33).

2.2.1.Eski Çağlar ve Ortaçağda Nüfus ile İlgili Görüşler

Modern teori öncesinde, nüfus meselesinin ele alınıp nedeni ve şekli toplumsal yapı, ekonomik konum, coğrafi koşullar v.b. birçok faktöre bağlı olarak belirlenmekteydi. Ortaya çıkan ya da algılanan belirli bir sorun ya da sorunlar, neredeyse her zaman nüfusa ilişkin düşünce ve görüşlerin odağı durumundaydı. Antik Yunan devletleri site biçiminde meydana getirilmişlerdi. Aristo ve Plato gibi önde gelen filozoflar kimi zaman nüfus fazlalığının, kimi zamanda nüfus yetersizliğinin yaratacağı problemler üzerinde durmuşlardır. Örneğin nüfusun ekonomiye baskısı üretim yapılacak yeterli miktarda toprak bulunamaması nedeni ile ortaya çıktığında, çözüm kolonileşme

ya da dış ticaret vasıtasıyla gerekli maddelerin temini olarak görülürken, kimi zamanda fazla nüfus askeri ve güvenlik gibi nedenlerle gerekli görülmüştür. (Küçükkalay ve Türkcan, 2008, s. 95). Aristo aşırı nüfus durumunda doğum kontrolünü de önermiştir. Toprağın ve mülkiyetin nüfusla aynı hızda arttırılamayacağını ve bununla yoksulluk ve sosyal rahatsızlık getireceğine değinerek, aşırı nüfusa karşı önlemler arasında çocuk düşürme ve kürtaja yer vermiştir. Plato ise, aynı konularda daha kendine özgü düşüncelere sahiptir. Aşırı nüfusa karşı kolonileşme ve doğum kontrolünü savunurken, nüfus yetersizliği halinde ise gençlerin ödül, nasihat v.b. şekillerde doğum oranlarını arttırmak için iknasından, göçlere kadar değişik önerilerde bulunmuştur (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 34). Eski Yunan'da nüfus sorunu daha ziyade, savunma ve güvenlik açılarından önemli kabul edilmiştir.

Roma İmparatorluğu ise, askeri ve benzeri nedenlerden dolayı nüfus artışının, avantajlı olarak gördüğü yönlerine önem verirken, nüfus artışının kısıtlanması konusuna daha az ilgi göstermiştir. Doğum oranlarını arttıracak, evliliğin teşviki ve bekarlığın onaylanmaması gibi uygulamalar yasalarda yer bulmuştur. Bu faktörler ve Roma'nın kontrolündeki ticaret yolları, geniş bir alana yayılan verimli topraklarında katkısı ile imparatorluk nüfusu önemli miktarda artış göstermiştir (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 34).

Museviliğin kutsal kitabı Tevrat, doğum ve nüfusun çoğalmasının önemini vurgulamış ve çocuk sahibi olamamayı kötü bir talihsizlik olarak nitelemiştir. Erken dönem ve Ortaçağ Hristiyanlığında ise, nüfus meseleleri, daha çok ahlaki açıdan ele alınmıştır. Musevi yazar ve düşünürleri kadar olmasa da, Hristiyanlık öğretisi nüfus yanlısı bir eğilime sahipti: bir yandan çok eşliliği, boşanmayı, kürtaji, çocuk öldürme ve düşük yapmayı kınıyor, bekareti ve itidalli olmayı övüyor ikinci evliliğe ise hoş bakmıyordu. Bununla birlikte özellikle bekar kalmayı savunan uygulamalara ise Aziz Paul'un öğretilerinde rastlanmaktadır. Paul ve erken Hristiyanlık döneminin diğer eklestik bekarlık savunucularının nüfus artışına ilişkin görüşleri Malthus'tan pek farklılık göstermemektedir. O dönemde bilinen dünyada, nüfus artışı ile ilgili olarak yoksulluğu bu artışa bağlamışlar, savaş, kıtlık ve salgın gibi felaketleri doğanın fazla nüfusu azaltmakta kullandığı araçlar olarak görmüşlerdir. Ancak hakim olan eğilim yinede nüfus artışından yanaydı. Bu eğilimin altında yatan önemli bir neden, söz konusu dönemde görülen yüksek ölüm oranları ve buna bağlı nüfus azalması tehdidiydi. Sıkça görülen salgın, kıtlık ve savaşlar çoğu yazarların yüksek doğum oranlarından yana olmasına neden olmuştu. Doğum kontrolü uygulanmasına olan karşıtlık yalnızca

kiliseye özgü değildi, nüfus azalması korkusu da bir başka karşıtlık sebebiydi (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 34-35).

Müslüman düşünürlerin nüfus konusunda görüşleri Hristiyan ve Musevi düşünürlerinkileri anımsatmaktadır. 14.yüzyıl Arap yazarı İbn Haldun'un ilginç ancak uzun zaman boyunca fazla bilinmeyen çalışmasından özellikle bahsedilmelidir. Haldun'un görüşleri iki bakımdan önem arz eder. İlk olarak yoğun nüfus yerleşiminin daha yüksek bir yaşam düzeyine vesile olduğunu, çünkü yüksek nüfus yoğunluğunun daha büyük bir iş bölümüne, daha etkin bir kaynak kullanımı, politik ve askeri güvenliğe olanak sağladığını ifade eder. İbn Haldun ikinci olarak bir devletin refah döneminin ardından bir düşüş, gerileme döneminin geleceğini ve nüfusta görülen dönemsel değişmelerin bu ekonomik dalgalanmalarla uyumlu bir şekilde ortaya çıkacağını belirtir. Uygun ekonomik koşullar ve politik düzen, doğurganlığı arttırarak ve ölüm oranlarını kontrol altına alarak nüfus artışında bir canlanmaya neden olurken, bu ekonomik gelişme dönemlerinin ardından kuşaklar boyunca politik gerileme, ekonomik depresyon ve nüfus azalışına neden olan lüks tüketim, yüksek vergiler ve diğer değişmeler gelmektedir (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 35). İbn Haldun'un nüfus ve ekonomi ilişkisine ile ilgili çalışması, nüfus değişmelerini dönemsel olarak ele alması ve ekonomik dalgalanmaları irdeleyerek bu iki değişkeni ilişkilendirerek zamanın ötesinde bir analiz gerçekleştirmiş olmasıdır.

2.2.2.Merkantilistler ve Fizyokratların Nüfus ile İlgili Görüşleri

15.yüzyıl sonları ile 18.yüzyıl sonları arasında geçen süre, temeli Rönesansa dayanan son derece önemli birtakım gelişmelere sahne olmuştur. Bu süreçte ulus devletler ortaya çıkmış, yeni bilimsel icatlar gerçekleştirilmiş, yeni bölgelerin ve arazilerin bulunmasını sağlayan coğrafi keşifler yapılmış, ticaret artmış, Ortaçağın feodal düzeni dağılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonunda,16.yüzyılın tamamı ve 18.yüzyılın bir kısmında Avrupa kıtasına hakim olan Merkantilist doktrin ortaya çıkmıştır. Ticaret devrimi diye de adlandırılan bu dönem, kapitalist düzenin ilk temel taşlarını atmıştır. İktisatçılar arasında iktisadi düşüncüyü bu dönem düşünürlerinin görüşleri ile başlatmak gelenek halini almıştır (Yılmaz, 1992, s. 6).

Merkantilistlerin görüşleri tam bir bütünlüğe sahip olmamasına karşın, çoğunun nüfus artışını ekonomi açısından yararlı gördüğünü söylemek mümkündür. Çünkü onlara göre, toprağın bol, yerleşimcilerin sayısının az olduğu yerde yoksulluk vardır. Bu

tezi destekleyen nedenler oldukça çeşitlidir. Üretim yönünden bakıldığında, nüfusta meydana gelecek bir artış, talep artışı yoluyla yeni icatlara ve sanayileşmeye yol açacaktır. İşgücü piyasası yönünden bakıldığında ise artan nüfus nedeniyle ücretlerin düşmesi ticaretin gelişmesini sağlayacak ve bazı yazarlara göre ise daha fazla çalışmayı teşvik edecektir. Bazı Merkantilist yazarlar da daha yüksek ücretlerin daha çok çalışmayı teşvik edeceği şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bir başka görüş ise daha fazla nüfusun devlet için daha fazla güç anlamına geldiği şeklinde ekonomik olmayan bir faydadan bahsetmektedir (Brezis ve Young, 2011, s. 4). Genel olarak nüfus artışını savunan bir yaklaşıma sahip olan Merkantilistlerden bazıları, bir ülkenin sahip olacağı nüfus miktarının, o ülkede üretilebilecek ya da dışarıdan temin edilebilecek gıda miktarına bağlı olduğunun farkına varmışlardır. Bir diğer grup ise nüfus artışı yoluyla elde edilen işgücü fazlasının ancak yeterli istihdam sağlanması halinde yararlı olacağını göz ardı etmemişlerdir.

Turgot ve Quesnay'ın öncülüğünü yaptığı Fizyokrasi, Merkantilizme karşı bir tepki olarak Fransa'da ortaya çıkan ve okul olarak adlandırılabilen ilk harekettir (Yılmaz, 1992, s. 13). Fizyokrasi terimi doğanın kanunu anlamına gelmektedir ve ilk olarak Pierre-Samuel du Pont de Nemours tarafından kullanılmıştır. Ortaya çıkışı 18.yüzyıl ortalarına denk gelen Fizyokrasi, liberal ekonomiyi savunur. Merkantilizmin aksine devlet müdahaleciliğine karşıdır. Fizyokratik düşünceye göre bir ekonomide en stratejik sektör sanayi değil tarımdır ve ekonominin tümünün büyümesi tarımsal üretim artışları tarafından belirlenmektedir. Nüfus artışına karşı ise genel olarak olumlu bir bakış açısına sahip olan Fizyokratlara göre, nüfus artışı ancak bu artışı destekleyecek kadar bir tarımsal üretim artışı söz konusu olduğunda olumlu karşılanabilir. Sonuç olarak üretken bir tarımın nüfus artışını teşvik edeceği düşüncesi öne çıkmaktadır (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 36).

2.2.3.Sanayi Devrimi ve Klasik İktisatta Nüfus Olgusu

Fizyokratların savunduğu iktisadi liberalizm, 18.yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da meydana gelen köklü değişimlerinde temelini oluşturmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte üretimde görülen önemi miktardaki artışlar sonucunda, Merkantilist dönemde egemen olan daha fazla üretmek kaygısı yerini üretilen mallar için yeni pazarlar bulma arayışına bırakmıştır. Ekonomi alanında görülen bu köklü değişimler, yansımalarını düşünsel alanda da göstermiştir. Klasik iktisadi doktrin bu gelişmelere

paralel olarak ortaya çıkmıştır. Adam Smith ve David Ricardo gibi bu ekolün önde gelen temsilcileri nüfus sorununu ücretler bağlamında ve aynı doğrultuda incelemişlerdir (Küçükkalay ve Türkcan, 2008, s. 101). Nüfusu içsel bir değişken olarak ele almış ve bu değişkenin ekonomik büyüme tarafından etkilendiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, nüfus artışının emek arzında artış yaratmak suretiyle ücretlerde düşüşe neden olacağını, tersi durumda ise emek arzında azalışa neden olarak ücretleri arttıracak olduğunu belirterek nüfus ve ücret arasında ki ters ilişkiye dikkat çekmişlerdir. Adam Smith'in nüfus konusunda ki dikkat çekici görüşü ise, ekonomik büyüme ve insanların sosyo-ekonomik koşullarındaki iyileşmelerin zaman içinde doğurganlık oranlarını azaltacağı şeklindedir. Ancak gerek Smith, gerekse diğer klasik iktisatçılar nüfusun kaynakları aşma eğiliminde olduğunu da kabul etmişlerdir..

2.2.4.Malthus'un Nüfus Teorisi

Thomas Robert Malthus'un (1766-1834) nüfus teorisi, Smith'in doğurganlık ve nüfus artışı ile ilgili iyimser görüşlerini paylaşmamaktadır. Pek az iktisatçı, Thomas Malthus kadar tartışmaya açık fikirler ortaya atmış ve bu derece büyük münakaşalara neden olmuştur (Abramitzky ve Braggion, 2004). İngiliz kilisesi rahibi olan Malthus, günümüzde insan nüfusu ile ilgili teoremin kurucusu olarak hatırlanmaktadır. Bu teoremin temel öğretisi, kontrole tabi olmadığı takdirde insan nüfusu geometrik olarak artarak (1, 2, 4, 8, 16, 32...) her 25 yılda ikiye katlanacağından ve gıda üretimi aritmetik olarak artacağından (1, 2, 3, 4, 5, 6...) insan nüfusunun daima gıda arzını aşacağıdır. (The Corner House, 2000, s. 1). Malthus'un 1798'de basılan *An Essay on The Principal of Population* adlı eserinin, Godwin, Condorcet ve hatta babası Daniel Malthus'un iyimser görüşlerine karşı duyduğu şüphelerin bir ürünü olduğu düşünülmektedir. Bu görüşlerle ters düşen Malthus, insanlığın gelişiminin nüfus artışının gıda arzı üzerinde yarattığı baskıdan dolayı ciddi biçimde kısıtlandığını ısrarla savunmuştur (MacFarlane, 2005, s. 1).

Malthus'la aynı dönemde yaşamış olan Marquis de Condorcet iyimser görüşü savunuyor ve insanın mükemmele ulaşabileceğine ve en ileri düzeyde sosyal ilerlemeyi sağlayabileceğine inanıyordu. Condorcet sınırsız bir nüfus artışının, nüfus ne kadar fazla olursa gıda arzını arttıracak bir o kadar insan olacağı düşüncesinden hareketle, iyi ve olumlu olduğu düşüncesini taşıyordu. İnsanın kendi akıl yürütmesi yoluyla nüfusun aşırı derecede artmasından sakınılabileceği ifadesi, Condorcet'nin sınırsız ilerleme ve

nüfus artışı görüşünü yansıtıyordu. Söz konusu mükemmeliyeti ve ilerlemeyi sağlamanın en önemli yolu olan mantık ve akılcılığa ulaşmak için eğitimin önemine ayrıca vurgu yapan Condorcet'nin görüşleri Godwin'in düşüncelerini de etkilemiştir (Rehorick, 1979, s. 11).

Yine Malthus'un çağdaşı ve babası Daniel Malthus'un arkadaşı olan Godwin, 1793 tarihinde basılan *Political Justice* adlı kitabında, bilimsel ilerlemenin, insanların maddesel isteklerden kurtulduğu bir geleceğe ulaşılmasını sağlayacağı tahmininde bulunmuştur. Godwin savaş kurumunun ortadan kaldırılması, daha adil bir mülkiyet dağılımı ve tarım ve sanayideki bilimsel gelişmelerin yardımı ile yaşamın sürdürülmesi için çok daha az emek sarf edileceğini öne sürmüştür. Godwin yazılarında lüks malların yapay sınıf ayrımlarını sürdürmede kullanıldığı, gelecekte değer yargılarının değişmesi ile insanların daha basit yaşayarak, çabalarını maddesel mülkiyet edinmekten çok kendini geliştirmeye, zihinsel ve ahlaki gelişime yönlendireceğini ifade etmiştir. Goodwin'e göre, Tarımın makineleşmesi ile birlikte de gelecekteki toplumların üyeleri ekmeklerini kazanmak için sadece birkaç saat çalışmaya ihtiyaç duyacaklardır (Avery, 2005, s. 5). Godwin tıpkı Condorcet gibi metafizik temelinde bir iyimser görüşe bağlı olarak, bir toplumun aydınlanma ile uyum içinde, akıl ve mantık yolu ile otomatik olarak uygun bir nüfus büyüklüğünü bulacağını öne sürüyordu (Rehorick, 1979, s. 12). Malthus ise, Condorcet ve Godwin'in iyimser tezlerine, nüfus artışının insanoğlunun gelecekte sağlayacağı gelişmeye ciddi engeller teşkil edeceği düşüncesine dayanarak karşı çıkmıştır.

Malthus'un 1798 tarihli eserini yazmasında Godwin'in tezi üzerine bir arkadaşıyla yaptığı sohbetin etkisi olmuştur. Malthus, Godwin'in aksine cinsiyetler arasındaki ilginin ortadan kalkmayacağını, değişmez bir niteliğe sahip olduğunu ve bundan dolayı insan nüfusunun sürekli bir artma eğiliminde olduğunu ve kontrol edilmediği takdirde nüfus sayısının gıda arzını aşacağını belirtmiştir.

Malthusyen Tuzak: Malthus'un teorisine göre, insanlık iki kanunun kalıcı olarak kesişmesinden kaynaklanan bir tuzak içindedir. Bunlardan ilki nüfusun artış oranı ile ilgilidir. Malthus cinsiyetler arasındaki tutkunun azalmayacağını savunmaktadır ve araştırmalara göre, doğal doğurganlık koşulları altında, bu durum kadın başına yaklaşık 15 canlı doğumla sonuçlanacaktır. Bu rakam modern demografi tarafından doğrulanmıştır. Bu koşullar göz önüne alındığında, Malthus'un öngördüğü gibi nüfus geometrik şekilde artacak ve belli bir sürede dünya nüfusunun ikiye katlanması işten bile olmayacaktır (MacFarlane, 2005, s. 1).

İnsanoğlunun adeta bir tuzak içinde bulunmasına neden olan ikinci önerme ise gıda ve diğer kaynakların üretiminin nüfustaki artışa kıyasla çok daha yavaş gerçekleşeceğidir. Malthus üretimin çok büyük miktarda gerçekleşmesi, hatta sınırsız boyutta olması halinde dahi dünya nüfusunun o dönemde örneğin 100 milyon olduğunu varsayarak, insan nüfusu 1, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, 512.. oranında artarken, gıda arzının 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.. olarak artacağını ve 2 asır sonra insan nüfusunun gıda üretimine oranının 512'ye 10 şeklinde olacağını, 3 asır sonra ise bu oranın 4096'ya 13 olacağını, 2 binyıl sonra ise söz konusu oranın hesaplanmasının bile mümkün olmayacağını belirtmiştir (Malthus, 1798, s. 8). Bu şekilde insanlar *Malthusyen Tuzağa* düşmüş olacaktırlar. Bu tuzaktan sakınılabilmesi için nüfusun, geçimlik, yani mevcudiyetini sürdürebilecek düzeyde tutulması gereklidir.

Malthus, teorisinde nüfus ve gıda ilişkisini açıklarken, dünya gıda arzı üzerinde herhangi bir sınırlama bulunmadığını, üretimin tahsis edilen miktarın çok üzerinde gerçekleşebileceğini ve sürekli olarak arttırılabileceğini, ancak yine de nüfusun üstün olan güç olduğunu belirtmiştir. Buna göre, insan türündeki çoğalma hızının gıda arzı artışı ile aynı düzeyde tutulabilmesinin ancak doğal koşulların nüfus üzerinde kontrol görevini üstlenmesiyle mümkün olacağını savunmuştur (Malthus, 1798, s. 8). Malthus nüfus üzerinde ki söz konusu kontrolleri iki başlık altında açıklamıştır. Bunlardan birisi pozitif kontroller olarak adlandırılmaktadır. Oldukça farklı türleri olan *pozitif kontroller*, sefaletten kaynaklanan ve insan ömrünün kısalmasına katkıda bulunan nedenleri ifade eder. Örneğin kötü çalışma koşulları, aşırı yoksulluk ve iklim koşulları, salgınlar, kıtlıklar, veba, savaşlar ve çocuk ölümleri bu nedenler arasında sıralanabilir. Nüfus, gıda miktarı artışıyla birlikte birkaç kuşak artış gösterecek ve yukarıda sıralanan faktörler ortaya çıktığında artış duracak, nüfus önceki seviyesine dönecektir. Malthus nüfus artışını kısıtlayacak olan diğer kontrol türünü ise önleyici kontrol olarak adlandırmıştır. *Önleyici kontroller* arasında, doğurganlığı azaltan geç evlenme, doğum kontrolü, bekarlık gibi nedenler bulunur.

Malthus gıda arzındaki artışın, gıda fiyatlarının ucuzlamasına ve dolayısıyla doğurganlığın artmasına neden olacağını, nüfustaki artışın ise, gıda fiyatlarını arttırarak daha fazla toprağın ekilmesine, gübreleme yatırımlarının artmasına ve zamanla daha verimsiz toprakların da ekilmesine neden olacağını belirtmiştir. Nüfus baskısı sonucu teknolojik gelişme görölse ve bu gelişme tarımsal üretimi arttırsa dahi, bu durum nüfus artışını karşılamaya yeterli olmayacaktır.

Bu açıdan bakıldığında, tarımsal üretimde artış yaratan teknolojik gelişmeler yaşam standartlarında yalnızca geçici bir yükseliş getirecek, ancak bu yükseliş uzun dönemde ortaya çıkan ve bu geçici iyileşmeyi sıfırlayan nüfus artışı ile dengelenecektir. Malthus, yoksullara daha fazla para aktarılması yoluyla onların refahında ancak geçici bir artış sağlanacağına inanmıştır. Ona göre bu parasal yardımı alan yoksullar daha büyük bir aileyi geçindirebilecekleri yanılgısına düşerek, önleyici kontrolden uzaklaşacaklardır ve bu durumun daha fazla nüfus artışına neden olmasıyla yoksulların yaşam koşullarının sonunda kötüleşeceğini belirterek, yoksullara yapılan her türde parasal yardıma şiddetle karşı çıkmıştır. 1834 yılında hayata geçirilen İngiliz *yoksul kanunlarının* bu nedenden dolayı uygulamadan kaldırılması gerektiği Malthus tarafından önemle vurgulanmıştır. Yoksullara yapılan parasal yardımlar sonucunda, aynı miktarda gelir daha fazla aile bireyi arasında bölüştürülecek ve bunun sonucunda artan yoksulluk, salgın, kıtlık v.b.şekillerde pozitif kontroller ortaya çıkacaktır. Ayrıca söz konusu yardımlar gıda fiyatlarında artışa, reel ücretlerde ise azalışa neden olacak ve sonuç olarak yoksullar bundan zarar göreceklerdir (Abramitzky ve Braggion, 2004).

Malthus, ilk eserinin yayınlanmasından sonra Avrupa’da seyahatlere çıkmış ve nüfusla ilgili gözlemsel çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu gözlemler ve seyahatler sonucunda elde ettiği izlenimler eserinin ikinci baskısına (1803) ilham kaynağı olmuştur. Aslında ikinci baskı ilkinden son derece farklı bir çalışmadır. Bu baskıda Malthus kendi adı ile anılan Malthusyen tuzaktan sakınılabileceğini yazmıştır. Bu sakınmanın ise evliliğin belli bir ekonomik ve sosyal statüye kadar ertelenmesi gibi kurumsal düzenlemelerle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Malthus’un İskandinavya gezisinde tuttuğu seyahat notlarında öne sürdüğü görüşler, eserinin gözden geçirilmiş ikinci baskısının ham girdilerini oluşturmuştur (Jensen, 1999, s. 458). İkinci baskıda insan rasyonelliğinin, kurumsal düzenlemelerin ve eğitimin harekete geçireceği pozitif kontroller vasıtasıyla nüfus artışı ve beraberinde getireceği sorunlardan kaçınılmasının mümkün olduğunu öne sürmektedir.

Malthus’un nüfus üzerine görüşleri, o dönemde büyük tartışmalara neden olmuştur. Ancak yaptığı çalışmalarla modern nüfus teorisine ve demografiye de öncülük eden Malthus’un teorisi kendisinden sonraki birçok araştırmanın gerçekleştirilmesini teşvik edici rol oynamıştır. Günümüzde de bu teori üzerine farklı görüşler ve tartışmalar halen süregelmektedir. Bu görüşlerin bir kısmı Malthus’un nüfus ve gıda arzı ilişkisine yönelik olumsuz düşüncelerini paylaşıırken, bazıları nüfus artışının ekonomiyi pozitif

yönde etkileyeceğini ve bu nedenle Malthusyen teorinin çizdiği karamsar tabloya katılmadıklarını belirtmektedirler.

Klasik iktisat doktrinde sabit getirinin, sanayiye özgü bir özellik olduğu kabul edilirken, azalan getirinin ise tarım sektöründe görüldüğü varsayılır. Bu varsayım Malthus'un nüfus teorisi ile birlikte ele alındığında üretim yapısını sanayi üzerine kuran ülkeler için daha kötümser senaryolar karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun önemli bir sonucu olarak nüfus artışı sanayi kesiminde, tarım kesimine nazaran daha fazla istihdam yaratacak ve doğal olarak sanayi üretimi tarımsal üretimden daha fazla artacaktır. Bundan dolayı malların arz ve talebinde artış yaratan nüfus baskısı tarım ürünlerinin fiyatlarını sanayi ürünleri fiyatlarına oranla daha fazla artmaya sevk edecek ve fabrika işçileri yoksullaşacaktır (Abramitzky ve Braggion, 2004).

Marx ise her üretim tarzının kendine özgü bir nüfus kanunu olduğunu söylemektedir. Malthus'un soyut nüfus teorisine tezat olarak *Marx* doğal ya da evrensel bir nüfus kanunun olamayacağını, nüfusun daha ziyade farklı toplumlarda geçerli olan sosyal ve ekonomik koşullar tarafından belirlendiğini öne sürer (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 46). Malthus insan isteklerinin doğa tarafından yönlendirildiğini varsaymıştır. Marks, Engels ile birlikte bu varsayıma karşı çıkmıştır. *Marx* insanın doğayı kontrol ettiğini savunmaktadır. *Marx*'a göre, doğurganlıkla ilgili kararlar üretim şekli ile ilgili olduğundan sosyal sınıflar arasında bu kararların alınışında farklılıklar olacaktır (Brezis ve Young, 2011, s. 11).

Marx ayrıca aşırı nüfusun, insanoğlunun varsayılan biyolojik eğilimlerinden ziyade kapitalist üretim tarzına ve emeğin artık üretiminin kapitalist sınıf tarafından elde edilmesine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Aşırı nüfus sonucu ortaya çıkan *yedek işgücü ordusu* kapitalist girişimcinin yüksek artık değer ve kar elde etmeye devam etmesini sağlayacaktır. *Marx* bununda işgücü fazlasının ücretleri düşük tutmasına bağlı olduğunu öne sürer (Birleşmiş Milletler, 1973, s. 47).

Günümüz nüfus teorilerinden bazıları nüfus-ekonomi ilişkisini incelerken, nüfus artışını yalnızca gıda arzıyla olan ilişkisi açısından değil, çevre, doğal kaynaklar, beşeri kaynaklar gibi faktörlerle olan ilişkisi açısından da incelemeye tabi tutmakta ve gözlemsel çalışmalarla araştırmalarını destekleyerek Malthus'un öncülük ettiği nüfus teorisine yeni boyutlar kazandırmaktadırlar. Nüfus ve ekonomi ile ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların esas konusu nüfus artışının ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediği, eğer etkiliyorsa bu etkinin ne yönde ve ne büyüklükte olduğudur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkelerde görülen hızlı nüfus artışı

bu ilişki üzerine çok sayıda araştırma yapılmasına neden olmuş, yine bu ilişki üzerine yeni teoriler ve düşünceler ortaya konmuştur.

Malthus'un nüfus artışı ve üretim kapasitesi arasındaki ilişki ile ilgili iddiası önemli ölçüde eleştiriye maruz kalmaktadır. Dahası iktisatçılar, Malthus'un yaptığı tahmin ile karşılaştıkları yeni gerçeklik arasındaki farkı giderecek alternatif açıklamalar arayışına girmişlerdir. Malthus sabit miktarda toprak ve artan bir nüfusla, azalan marjinal verimliliğin, bireylerin sabit bir şekilde geçimlik düzeyde yaşamalarıyla sonuçlanacağını öne sürmüştür. Malthus'un teknolojik gelişmeler ve sermaye birikiminin, nüfusun artması halinde dahi nüfus baskısını gevşetmeye ve bireylerin koşullarını iyileştirmeye yetecek güçler olduğunu göz ardı ettiği sıkça yapılan eleştiriler arasında olmuştur (Abramitzky ve Braggion, 2004).

2.2.5.Modern Teoriler

1950'lerden itibaren sağlık alanında görülen gelişmeler nedeniyle ölüm oranlarının azalması ve buna paralel olarak nüfusun hızla artmasına karşın, Malthus'un ön gördüğü gibi milyonlarca insanın ölümü ile sonuçlanan kıtlıklar görülmemiştir. Afrika'nın bazı kesimlerinde kronikleşen gıda sıkıntısının kıtlık boyutuna ulaştığı kabul edilen bir gerçektir, ancak dünya geneline yayılan bir durum söz konusu değildir. Neo-Malthusçuların öne sürdüğü gibi nüfusun kaynakları aşması da bir dünya çapında bir krize yol açmamıştır. Tarımsal alanda teknolojik gelişmelerden yararlanılması gıda üretiminde ciddi oranda artışlarla sonuçlanmıştır.

Teknolojik gelişmeler, tarımsal gelişmeler, sosyal organizasyondaki değişimler ve hükümet politikalarında görülen değişimler, diğer gelişmelerle birlikte insanlığın nüfusun, kendisini besleyecek kapasiteyi aştığı bir yerde, Malthus'un öngördüğü durumdan sakınabilmiş ve Malthus'un insanlık için yaptığı korkunç kehanet gerçekleşmemiştir (Wolfgram, 2005, s. 6).

Ancak dünya genelinde yaşanan bazı gelişmeler, bu iyimserliğin aksine acaba Malthus bir kez daha haklı çıkabilir mi sorusunu gündeme getirmiştir. Özellikle son 30 yılda Malthus'un teorisi nüfus tartışmasında bir kez daha taraftar kazanmaya başlamıştır. 1970'lerin petrol krizi ve Afrika'nın Sahel bölgesinin bazı kesimlerinde görülen kıtlıklar tamamen Malthus'u haklı çıkarır gibi görünmekteydi. İnsan sayısı sadece gıda miktarını değil petrol, madenler, toprak ve su gibi kaynakların miktarını da aşmış görünüyordu. Paul Ehrlich'in 1968 tarihli *Population Bomb* ve Garrett Hardin'in

yine aynı yıla ait *Tragedy of Commons* adlı eserlerinin yayınlanmasından itibaren, besin, kaynaklar, gıda arzı, enerji, toprak ve çevre gibi faktörlerin sınırları üzerine uyarılar çığ gibi artmıştır. Nüfus artışına yaptıkları ses getiren saldırılar sonucunda Neo-Malthusçular, popüler medya ve benzer şekilde politikacıların dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte hataları da yok değildi ve eleştirilerden uzak kalamadılar (Wolfgram, 2005, s. 8). Neo-Malthusçuluk, aşırı nüfusun kaynakların tükenişini ve ekolojik çevrenin bozulmasını hızlandıracağı kaygılarını taşıyanları belirten bir kavram olarak ta kullanılabilmektedir.

Malthus'dan bu yana nüfus artışının ekonomik büyüme temposu üzerindeki sonuçları etrafındaki tartışmalar şiddetli ve ihtilaflı bir şekilde cereyan etmektedir. Nüfus artışının olumsuz sonuçlarına dair *kötümser görüşler* bu konudaki literatüre ve daha az ölçüde bilimsel söyleve hakim olmakla birlikte, bazen bu düşünceye değişimler görülmüştür (Kelley, 2001, s. 24). Örneğin Büyük Buhran sırasında ekonomik iyileşmenin yavaş ve yetersiz olmasının nedeni olarak yavaş nüfus artışı gösterilmiştir. 1950'lere gelindiğinde nüfus artışının ekonomik büyümeye olan olumsuz etkilerine dair görüşler ağırlık kazanmış ve bu konuda Coale ve Hoover'in çalışması ön plana çıkmıştır. 1958 yılına ait çalışmalarında Coale ve Hoover, nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. 1950'ler ve 1960'lar nüfus artışının olumsuz sonuçlarına odaklanan kötümser görüşün hakim olduğu yıllar olurken, 1980'lerde ise nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi kısıtlayıcı yönüne daha az önem veren revizyonist görüş ağırlık kazandı. Julian L.Simon'un "Ultimate Resource" (1981) adlı eseri bu dönemde oldukça ilgi görmüştür. Simon nüfus artışının orta dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaratacağını öne sürerek bu tartışmada nüfus artışının sonuçlarını incelerken, bu sonuçları daha uzun döneme taşımıştır (Kelley, 2001, s. 24).

1990'larda nüfus ve ekonomik büyüme tartışması 1994 yılında, 179 ülkenin katılımıyla Kahire'de gerçekleştirilen Uluslar arası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICPD) ile yeni boyutlara taşınmıştır. Konferans nüfus, kalkınma ve bireylerin refahı konularında yeni ufuklar açmıştır. *Kahire Konsensusu* adıyla da bilinen program önceki yıllarda nüfus, anne sağlığı, aile planlaması alanlarında yapılan başarılı çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

1998 yılında, Nancy Birdsall tarafından düzenlenen Bellagio sempozyumunda esas olarak 4 konu ele alınmıştır (Report on Symposium on Population Change and Economic Development, 1998)

- i) Savaş sonrası dönemde, gelişmekte olan ülkelerde doğurganlık azalışı ve diğer demografik değişmelerin ekonomik büyüme üzerinde etkileri.
- ii) Doğurganlık azalışı ve diğer demografik değişmelerin yoksulluk ve eşitsizlik üzerinde etkileri.
- iii) Nüfus artışının doğal kaynakların tarımda kullanımının sürdürülebilirliği üzerinde etkileri.
- iv) Ekonomik, sosyal ve nüfus politika ve programlarının etkilenme şekli.

Son birkaç on yıl boyunca, önemli bilimsel çalışmaların, genel olarak nüfus artışının, özellikle piyasaların görece olarak yetersiz gelişme gösterdiği ve hükümet politikalarının çoğunlukla tedbirsizce belirlendiği Üçüncü Dünyanın en yoksul ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmalarına rağmen, bu konuda daha önce yapılan çalışmaların çoğu, nicel olarak bu görüşü desteklemekte temkinli görünmektedirler. Bellagio sempozyumu bu gelenekten bir ayrılışı temsil etmektedir. Sempozyumdaki çalışmalar demografik değişim ve ekonomik büyümenin bileşenleri arasındaki bağlantıları öncekinden daha net bir şekilde açığa çıkarmakta ve nüfus artışının etkisinin boyut olarak geçmişte atfedilenden daha büyük olduğunu belirtmektedir. Bellagio sempozyumunun sonuçları ayrıca demografik değişimin yoksulluğun azaltılmasındaki etkisini bir odak noktası haline getirmiş ve çok net bir şekilde olmasa da hızlı demografik değişimin kırsal çevre üzerinde pozitif ve negatif etkilerini de vurgulamıştır (Birdsall ve Sinding, 2001, s. 20).

Nüfus ve ekonomi ilişkisi ile ilgili düşüncelerde yıllar itibarıyla görülen değişimleri daha net görebilmek için, bu konu üzerine hazırlanmış ve yayınlanmış önemli raporlara değinmekte fayda bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Birleşmiş Milletlerin 1953 tarihli raporudur. Rapor, Malthus'dan bu yana, nüfus artışının sonuçları üzerine yapılmış en sistematik ve kapsamlı değerlendirmeyi temsil etmekte, ülkelere özel koşullara vurgu yaparak, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki, doğrudan ve dolaylı ve kısa ve uzun dönemde etkilerini hesaba katmaktadır (Kelley, 2001, s. 28).

Birleşmiş Milletlerin 1973 tarihi raporu, öncekini günceller niteliktedir. Sonuç değerlendirmesi de, doğal olarak, daha kötümser bir özellik taşımaktadır. Bununla birlikte, Simon Kuznets'in ampirik çalışmaları bu kötümserliği sınırlandırır niteliktedir. Kuznets, nüfus artış hızının ekonomik büyümenin önde gelen belirleyicilerinden biri olmayabileceğini savunmasına rağmen, hızlı nüfus artışının yaşam standardında iyileşmeyi geciktirebileceğini kabul etmiştir (Kelley, 2001, s.30).

ABD’de faaliyet gösteren Ulusal Bilim Akademisi (NAS) tarafından 1971 yılında hazırlanan rapor ise, görünüm olarak, en geleneksel, dolayısıyla, en kötümser bakış açısına sahiptir. 1986 yılına ait, sonraki NAS raporu ise, revizyonist düşünceye dönüşü temsil etmektedir. Rapor, nüfus artışının olumsuz öncül etkilerine karşı, bu olumsuz etkileri dengeleyebilecek bireysel ve kurumsal tepkilere yer vermektedir. Bu tepkiler, kıtlığa karşı kaynaklar bazında korumacılık, bol miktarda bulunan üretim faktörlerinin kıt olanlarla ikamesi, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve benimsenmesi ve benzerleri olarak sıralanabilir. Buna ilaveten, raporda, çocuk sayısının hükümet harcamalarına ve okula kaydolma düzeyine olduğu kadar, hane halkı tasarruflarına olan etkisi de nüfus ile ilgili önemli tartışma konuları olarak yer almaktadır. 1986 yılı raporu ile ilgili bir başka önemli nokta ise, çalışmanın neredeyse tamamen iktisatçılarca hazırlanmış olmasıdır (Kelley, 2001, s. 33).

1950’den bu yana, Üçüncü Dünya ülkelerindeki nüfus artışının sonuçları ile ilgili görüşler, 1951 ve 1986’nın, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemsiz olduğunu savunan temkinli *revizyonist* değerlendirmeleri ile 1971 ve 1973’ün etkisi azalmakta olan *kötümser gelenekçi* raporları arasında taraf değiştirmektedir. (Kelley, 2001, s. 34). Bununla birlikte, iktisatçı-demograflar tarafından yapılan değerlendirmelerde hakim olan revizyonist görüştür. Nüfusun yaş yapısındaki değişmelere önem veren görüşlerde son yıllarda önem kazanmıştır.

2.3.Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışı ve Ekonomi İlişkisi

2.3.1.Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artış Hızı

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı etkileyen temel faktörlerden birisi nüfus dinamikleridir. Son 50 yılda dünya nüfusu, daha önce benzeri görülmemiş boyutlarda artış göstermiştir. Nüfusta görülen bu artış ise, Malthus’tan bu yana süregelen tartışmaları daha alevlendirmiş, konu ile ilgili araştırmalarında yoğunluk kazanmasına neden olmuştur.

Tablo.2. yıllara göre dünya nüfusu verilerini içermektedir. Tablo’da, 1804 ve 1927 yılları arasında nüfusun bir milyarlık artış göstermesi 133 yıl alırken, bu tarihten sonra nüfusa bir milyar insan daha eklenmesi yalnızca 33 yıl almıştır.

Tablo 2

Yıllar İtibariyle Dünya Nüfusu

YIL	NÜFUS(MİLYAR)
1804	1
1927	2
1960	3
1974	4
1987	5
1999	6
2004	6,396
2005	6,477
2006	6,555

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu, 2006, Akt; Bhutani ve Goel, 2009, s. 52

Dünya üzerinde, ölüm oranları 19.yüzyıl sonları ve 20.yüzyılda kademeli olarak azalışlar göstermiş, II. Dünya savaşı sonrasında ise, modern tıbbın gelişmesi ve yayılmasından dolayı, ölüm oranları gelişmekte olan ülkelerde de sert bir şekilde düşmüştür. Gelişmekte olan dünyanın çoğunda, 20 yıl ya da daha uzun bir süreden beri, ölüm oranlarındaki azalış doğum oranlarındaki azalışın üzerinde seyretmiş ve bunun sonucunda %3 ve %4'lere ulaşan rekor düzeyde nüfus artışları görülmüştür. 1960'lardan beri, Sahra altı Afrika ve Ortadoğu dışında, birçok gelişmekte olan ülkede doğum oranları da hızla azalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin doğum oranlarındaki bu eğilim, 19.yüzyılda ABD ve Avrupa'da görülen eğilimle karşılaştırılabilir (Dünya Bankası, 2004, s. 16).

Kadınların eskiye oranla daha az çocuk sahibi olmalarına rağmen, gelişmekte olan dünyanın düşük gelirli ülkeleri hala dünyadaki en yüksek doğum oranlarına sahiptirler. Doğum oranlarındaki düşüşün nedenleri çeşitlidir. Sağlık koşullarının iyileşmesi sonucunda, bebeklerinin öleceği korkusunu artık taşımayan aileler daha az çocuk sahibi olmaya yönelmektedirler. Ayrıca aileler, çiftlikleri ya da işletmelerinde çalıştırmak ya da yaşlılıkta kendilerine bakmaları amacı taşımadıklarında daha az çocuk sahibi olmaya eğilimli hale gelmektedirler. Okula giden kız çocuklarının sayısının artması, kadınların eğitim düzeyini yükseltmiş, kadınlar daha sağlıklı çocuklardan oluşan, daha küçük ailelere sahip olma eğilimine girmişlerdir. Kadınların işgücüne katılımının artması, daha geç evlenmelerinde ve daha ve daha az çocuk sahibi olmalarında önemli bir etkidir. En önemlisi ise, aile planlamasının yaygınlaşması ve kolay erişilebilir hale gelmesi ile

ebeveynlerin çocuk sayısı ve doğum zamanlarını belirleme şansına sahip olmalarıdır (Dünya Bankası, 2004, s. 17).

Doğurganlıkta görülen düşüş, üreme çağındaki erkek ve kadın sayısının önceki dönemlerden daha yüksek olduğu bir ülkede, derhal daha düşük doğum ve nüfus artış oranlarına neden olmayabilir. Bu durumda, her bir kadın aynı sayıda ya da daha az sayıda çocuk sahibi olsa dahi, daha fazla sayıda kadının doğum yapması, nüfus artışına neden olacaktır. Bu olgu *demografik momentum* olarak adlandırılmakta ve 20-30 yıl önce en yüksek doğum oranlarına sahip olan gelişmekte olan ülkelerde özellikle önem arz etmektedir (Dünya Bankası, 2004, s. 17).

Demografik momentum, gelişmekte olan ülkelerde görülen nüfus artışının tetikleyicisi durumundadır. Birleşmiş Milletler raporuna göre, dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 9 milyarı aşacağı ve bu artışın 2,3 milyarının gelişmekte olan ülkelerdeki artıştan kaynaklanacağı tahmin edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde görülecek olan ve 2,3 milyar olarak gerçekleşeceği tahmin edilen nüfus artışının 1,1 milyarını 60 yaş üzeri nüfus, 1,2 milyarını ise çalışma çağındaki nüfus oluşturacaktır. Bu artışın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre görünümü ve yapısı oldukça farklı olacaktır. Daha gelişmiş konumda bulunan ülkelerde artış oldukça düşük düzeyde gerçekleşecek, hatta gelişmekte olan ülkelere gelmesi tahmin edilen göçlerin gerçekleşmemesi halinde, bu ülkelerde nüfus azalması dahi söz konusu olabilecektir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. vii).

Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışıyla İlgili Beklentiler: Son 30 yılda, dünya genelinde nüfus artış oranı %2'den % 1,5'e kadar gerilemiştir ve bu gerilemenin devam etmesi uzmanlar tarafından beklenmektedir. Ancak, mutlak rakamlarla bakıldığında, dünya nüfusu artmaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin, nüfus artışındaki payının ise %84'ten, %88'e yükseleceği tahmin edilmektedir (Dünya Bankası, 2004, s. 18).

Nüfus artış oranlarındaki düşüşe rağmen, dünya nüfusunun büyük ölçüde artmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu artışın çok büyük bir bölümü ise gelişmekte olan ülkelere görülecektir. 21.yüzyılın başında, dünya nüfusu 6 milyarı aşmıştır ve nüfusun 5 milyardan, 6 milyar rakamına ulaşması sadece 12 yıl almıştır. Gelişmekte olan ülkeler, bugün dünya nüfusunun %80'ini oluşturmakta, Çin ve Hindistan gibi devlerin sürüklediği Asya tek başına toplam dünya nüfusunun %61'ini barındırmaktadır. Küresel nüfus olgusu ile ilgili bu açıklamaların ardında, bireysel ve bölgesel temelde ülkelerin nüfus eğilimleri ile ilgili birçok faktör bulunmaktadır (Coast, 2005).

Gelecek 40 yılda, dünya nüfus artışının neredeyse tamamının, bugünün ekonomik açıdan az gelişmiş ülkelerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2005 ve 2050 yılları arasında Afganistan, Burkina Faso, Burundi, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Doğu Timor, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer ve Uganda'da nüfusun, en az üç kat artacağı tahmin edilmektedir. Bu ülkeler, dünyanın en yoksul ülkeleri arasındadır. Her yaş grubunda ki görece yüksek ölüm oranlarına rağmen, yoksul ülkelerde nüfus, zengin ülkelerden daha hızlı artmaktadır, çünkü yoksul ülkelerde doğum oranları çok daha yüksektir. Şu anda, doğurganlık oranları kadın başına ortalama olarak, yoksul ülkelerde 2,8 çocuk iken, zengin ülkelerde 1,6 çocuktur. Küresel nüfus artışının yarısını, yalnızca dokuz ülke oluşturmaktadır, bu ülkeler, nüfus artışına yaptıkları katkıya göre sırası ile: Hindistan, Pakistan, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Bangladeş, Uganda, ABD; Etiyopya ve Çin'dir (Cohen, 2010, s. 9).

Görülmektedir ki, nüfus dünya genelinde daha yavaş bir şekilde de olsa azalacaktır. Ancak bu azalış, dünya üzerindeki tüm bölgelerde eşit olarak gerçekleşmeyecektir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankasının gelecek dönemlere ilişkin tahmin ve hesaplamaları, nüfus artışının neredeyse tamamının az gelişmiş ülkelerde gerçekleşeceği ve her ne kadar doğurganlık bu ülkelerde azalsa dahi, demografik momentumun da etkisiyle doğurganlığın gelecekte de yüksek seyredeceği ön görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, doğurganlıkta ve dolayısıyla nüfus artış oranlarında görülen düşüşe karşın, Sahra altı Afrika bu konuda bir istisna teşkil eder gibi görünmektedir. Sahra-altı Afrika, gelişmekte olan dünyada, nüfus artışının, en yüksek oranlarda görüldüğü bölge olarak dikkat çekmektedir. Afrika nüfusunun modern anlamda büyümesi, yaklaşık bir asır önce başlamıştır ve 1950 yılına gelindiğinde, nüfus yavaş bir şekilde artarak 180 milyona ulaşmıştır. 20.yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise, kamu sağlığı ve yaşam standartlarındaki iyileşme kadar, kıtlık ve salgınlarda görülen azalma nedeniyle ölüm oranlarının hızla düşmesi, nüfus artışında keskin bir hızlanmayla sonuçlanmıştır.1950'den bu yana Sahra-altı Afrika nüfusu %371 artış göstermiştir (Bongaarts, 2009, s. 2).

Tablo 3

En Büyük Nüfusa Sahip Ülkeler

2009	NÜFUS(MİLYON)	2050	NÜFUS(MİLYON)
ÜLKE		ÜLKE	
Çin	1,331	Hindistan	1,748
Hindistan	1,171	Çin	1,437
ABD	307	ABD	439
Endonezya	243	Endonezya	343
Brezilya	191	Pakistan	335
Pakistan	181	Nijerya	285
Bangladeş	162	Bangladeş	222
Nijerya	153	Brezilya	215
Rusya	142	Dem,Kongo Cum.	189
Japonya	128	Filipinler	150

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu, 2009, s. 2

Tablo 3’de görüldüğü gibi, 2050 yılında, dünya nüfus artışının büyük kısmı gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşecektir. 2050 yılında, Hindistan’ın Çin’i geride bırakarak, en yüksek nüfuslu ülke olacağı tahmin edilirken, bir Sahra-altı Afrika ülkesi olan Demokratik Kongo Cumhuriyetinin en kalabalık ülkeler arasına katılacağı da tahminlerde yer almaktadır.

Tablo 4

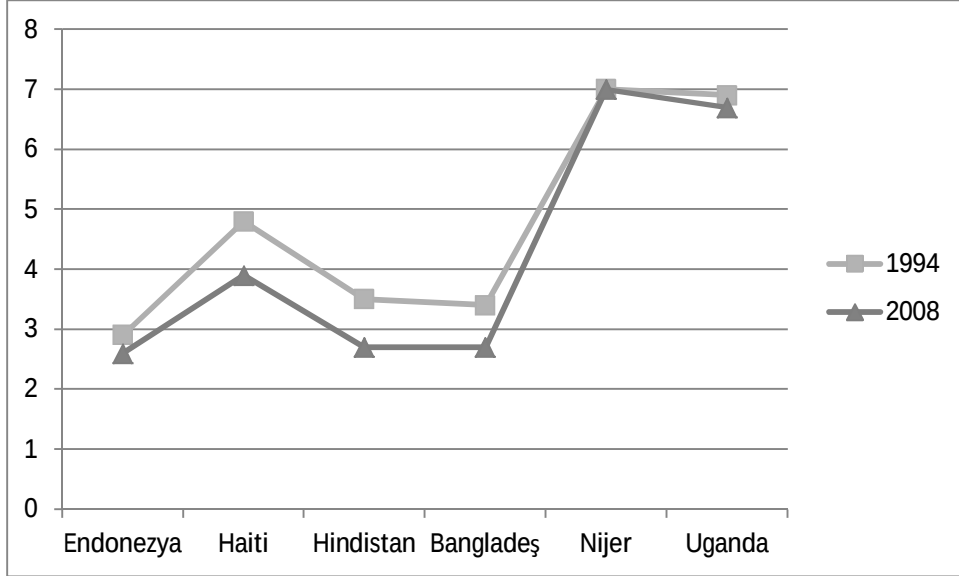
Toplam Doğurganlık Oranları

ÜLKE	1994	2008
Endonezya	2,9	2,6
Haiti	4,8	3,9
Hindistan	3,5	2,7
Bangladeş	3,4	2,7
Nijer	7	7
Uganda	6,9	6,7

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu, 2009, s. 5

Tablo 4.ve Şekil 1’deki veriler incelendiğinde, Sahra-altı Afrika ülkelerinde toplam doğurganlık oranlarının, diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 1994 ve 2008 yılları arasında, toplam doğurganlık oranları (TFR), Asya ve Karayiplerde düşüş gösterirken, Uganda’da değişmemiş, Nijer’de çok az düşmüştür.

1950'lerden sonra, Sahra-altı Afrika'nın toplam doğurganlık oranlarında görülen düşüş, diğer gelişmekte olan ülkelere oranla mütevazî kalmakta ve bu bölgede doğurganlığın önümüzdeki yıllar boyunca yenileme düzeyi üzerinde kalacağı Birleşmiş Milletler başta olmak üzere, birçok tahminlerde vurgulanan bir husustur.

Şekil 1. Gelişmekte olan ülkelerde toplam doğurganlık oranları (1994-2008)

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu, 2009, s. 5'ten derlenmiştir.

Nüfus artış hızının yüksek seyretmesi ise bir takım faktörlere bağlıdır. Bunlardan birisi yüksek doğurganlık oranıdır. Doğurganlık, *yenileme düzeyi* üzerinde gerçekleşiyorsa yüksek olarak kabul edilmektedir. Nüfusla ilgili beklentilerde, yenileme düzeyi kritik bir pozisyonda bulunmaktadır, eğer sürdürülebilirse, bu düzey, sıfır nüfus artışı getiren düzeye eşittir. Yenileme düzeyinde görülen pozitif ya da negatif sapmalar, uzun dönemde, sürekli nüfus artışı ya da azalışına neden olurlar. Şu anda, yenileme düzeyi Sahra-altı Afrika'da kadın başına 2,6 olup, 2050'de 2,3'e düşmesi beklenmektedir. Bu düzeyin kadın başına 2 çocuğun üzerinde gerçekleşmesinin başlıca nedeni ise, üretkenlik çağına ulaşmadan ölen çocukların yerlerinin, ilave doğumlarla doldurulmasıdır. Sahra-altı Afrika'nın toplam doğurganlık oranı (TFR), son birkaç on yılda oldukça yüksektir. Oranlar, 1950'lerden 1980'lerin ortalarına kadar kadın başına 6.5 doğumken, mütevazî bir azalışla, 2005-2010 yılları arasında kadın başına 5.1 doğuma gerilemiştir (Bongaarts, 2009, s. 5)

Bununla birlikte, beklentiler gelecek on yıllarda doğurganlığın, Sahra-altı Afrika'da azalmaya devam edeceği, ancak, 2050'ye kadar yenileme düzeyi üzerinde kalacağı şeklindedir. Sahra-altı Afrika'da görülen yüksek nüfus artış oranının nedenlerinden

birisi de nüfus momentumu ya da demografik momentum adı verilen olgudur. Buna göre, sıfır göç ve sabit ölüm oranı koşulları altında, doğurganlık yenileme düzeyinden daha düşük gerçekleşse dahi, nüfus artışı devam edecektir. Bu artışın nedeni ise, yakın yıllardaki yüksek doğurganlık, düşük ölüm oranları ve buna bağlı hızlı nüfus artışıdır. Genel olarak, Sahra-altı Afrika'nın hızlı nüfus artışının iki temel nedeni, yüksek doğurganlık oranı ve genç bir nüfus yapısıdır. Bu iki faktöre ek olarak diğer iki faktöre de değinmek gerekir. Bunlar, yetişkinler arasında ölüm oranlarının azalması ve göçlerdir (Bongaarts, 2009, s. 5-6).

İnsanlık tarihinin büyük kısmında, nüfus artışı düşük hızlarda gerçekleşmiştir. Ölüm oranlarındaki azalışa paralel olarak, 17. ve 18. yüzyıllarda, nüfus yavaş bir şekilde artmaya başlamış ve 20. yüzyılda ise, yaşam sürelerindeki uzamayla beraber artış hızlanmış ve 1965-1970 aralığında % 2 artışla tepe noktasına ulaşmıştır. O zamandan günümüze, temel olarak, gelişmekte olan ülkelerde doğurganlıktaki azalış nedeniyle, nüfus artış hızında düşüş yaşanmakta ve artış oranı 1,18'e gerilemiş bulunmaktadır. Bununla birlikte, doğurganlıkta görülen azalma tüm ülkelerde eş zamanlı olarak görülmemekte, nüfus artış temposu ülkelerin gelişme durumlarına göre ayrıldıkları gruplara bakımından farklılık göstermektedir. Bundan dolayı, bugün gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı yıllık %0,34 olarak gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran yıllık olarak %1,37, en az gelişmiş ülkelerde ise %2,3'tür. Bu farklılıkların, azalmakla birlikte, 2050 yılına kadar görülmesi beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde nüfus azalma eğilimine girerken, daha önemli olarak, az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı %1,15 olarak gerçekleşecek ve bu ülke nüfusları 60 yılda bir ikiye katlanacaktır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 2).

2.3.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, önemli bir tartışma ve inceleme konusu olarak yerini, Malthus'tan bu yana korumaktadır. Nüfus'ta görülen artışın, ekonomik büyümeyi olumlu mu etkileyeceği, yoksa tıpkı Malthus'un öne sürdüğü gibi, ekonomik büyüme önünde engel mi oluşturacağı, insanların yoksullaşmasıyla, hatta aç kalmalarıyla mı sonuçlanacağı soruları sürekli tartışıla gelmekte, bu sorularla ilgili birbiri ile zıt yönde görüşler ortaya konulmuş bulunmaktadır. Bu görüşlerin bir kısmı, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisinin olacağını savunurken (*geleneksel görüş*), diğer bir kısmı da nüfustaki artışın ekonomiyi canlandırıcı, olumlu

etki yaratacağını öne sürmektedirler (*iyimser görüş*). Diğer bir görüş ise, nüfus artışının ekonomi üzerindeki etkisi bakımından nötr olduğunu savunmaktadır.

i) Geleneksel Görüş: Tarihsel süreç içerisinde ve hatta günümüzde, bazı çevrelerce büyük ve artmakta olan bir nüfus, zenginlik ve refahın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu düşünceye karşı en güçlü tepki, *geleneksel görüşün* temsilcisi Thomas Robert Malthus’dan gelmiştir. Malthus, sabit teknoloji varsayımı altında, tarım sektöründe, her ilave emek için azalan getiri teorisini ortaya atmıştır. Bu teoriye göre, fazla nüfusa sahip, işlenebilir toprak rezervlerinden yoksun kırsal bir ekonomide, nüfus artışı işsizliğe neden olacak ve nüfusun gittikçe artan bir kısmı acınası bir yoksulluğa sürüklenecektir. Malthus, teknolojik değişimleri öngörmemiş ve teknolojinin sabit kaldığını varsayarak, nüfusun kaynakları aşarak, sonunda işsizlik ve yoksulluk gibi olumsuz sonuçlara neden olacağını öne sürmüştür. Teknolojik değişimlerin olmadığı bir durumda ise, toplumların nüfus artışlarının ulaşabileceği bir maksimum düzey olacaktır. Savaşlar, iklim koşulları ve yaygın salgın hastalıkların hüküm sürdüğü toplumlarda yüksek doğum ve ölüm oranları görülmekteyse de, bu durum daha ziyade nüfusun mevcut kaynak düzeyini zaten aşmış olduğu toplumlara özgüdür (Hirschman, 2004, s. 5).

Nüfus ve ekonomi konusu, ekonomi biliminin kendisi kadar eskidir. Nüfus ve ekonomik büyüme ile ilgili tartışmaların geçmişi ise, Malthus’un “*An Essay on the Principal of Population*” adlı eserini yazdığı 1798 yılına kadar uzanmaktadır. Malthus, üretim miktarı aritmetiksel olarak artarken, nüfus miktarının geometrik olarak artacağını, bu nedenle nüfus artış oranının üretim artış oranını aşma eğilimi taşıdığını ileri sürmüştür. Bundan dolayı, bir ülkedeki dizginlemeyen nüfus artışı, o ülkeyi büyük bir yoksulluğa sürükleyebilecektir. Ancak, gelişmiş ekonomilerin, yüksek bir ekonomik büyüme düzeyine ulaşmayı başarmaları, yüksek nüfus artışı ve yüksek GSYİH artışının birlikte gerçekleştirdikleri göz önüne alındığında, kötümser görüş temelsiz gibi görünmektedir. Nüfus artışının pozitif ve negatif tarafları arasında ki tartışma sürüp gitmektedir. Pozitif düşünelere göre, nüfus artışı, işgücünü genişletmekte ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Büyük bir nüfus, ekonomi için geniş bir iç pazar sağlamaktadır. Dahası, büyük bir nüfus teknolojik ilerleme ve yenilikleri uyaran rekabeti de teşvik edecektir. Ancak, negatif düşünelere göre, büyük bir nüfus yalnızca gıda sorununa yol açmayacak, tasarrufların, döviz ve beşeri kaynakların gelişimi

üzerinde de baskı oluşturacaktır. Genel olarak, nüfus artışının, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeleri için faydalı mı, yoksa zararlı mı olduğuna dair bir uzlaşma bulunmamaktadır. Dahası, gelişmekte olan ekonomilere ilişkin gözlemsel kanıtlarda oldukça sınırlıdır (Savaş, 2008, s. 162).

Nüfus ve ekonomik büyüme konusu, minimum ücret konusu ile de yakından ilişkilidir. Nüfus artışı, işgücünü genişletecek ve bu nedenle ücretler aşağı doğru inecektir. Standart işgücü talebi modeline göre, düşük ücretler işgücü talebini arttıracaktır. Sonuç olarak, ekonomide refah artışı olası olacaktır. Buna ilave olarak, düşük ücretler emek yoğun endüstrilerin gelişimini teşvik edecektir. Düşük ücretlerin, Orta Asya ekonomilerinin (CAEs), gelişmesine katkıda bulunan önemli bir faktör olduğu söylenmektedir. Geleneksel işgücü talep modeli ise, minimum ücret uygulamasına gidilmesinin, nüfus artışı ve ücretler arasındaki bu mekanizmayı bozacağı ve böylece nüfus ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmayacağı tahmininde bulunmuştur.. Konu ile ilgili gözlemsel çalışmaların bazıları pozitif, bazıları negatif sonuçlar vermekte ve oldukça karmaşık sonuçlar ortaya konmaktadır. Ayrıca, minimum ücret ve istihdamla ilgili olarak yürütülen çalışmalar temel olarak gelişmiş ülkeler içindir. Nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki karmaşıktır ve gözlemsel kanıtlar belirsizdir. Teorik bir modelde, büyük bir nüfusun, üretkenlik üzerinde hem pozitif, hem de negatif etkileri olabileceği gösterilebilir. Büyük bir nüfus, toprak ve diğer doğal kaynakların yoğun kullanımından kaynaklanan azalan getiri nedeni ile üretkenliği azaltabilir. Bununla birlikte, büyük bir nüfus, tam tersine, daha büyük bir uzmanlaşmayı teşvik edebilir, insan sermayesi ve bilginin getirisini arttırabilir. Bu nedenle, daha büyük nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki net ilişki, insan sermayesinin teşviki ve bilgi artışının, doğal kaynakların azalan getirisinden daha güçlü olup olmadığına bağlıdır. Bundan dolayı, nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi önemle üzerinde durulması gereken bir konudur (Savaş,2008, s. 162-163).

Nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi, üzerinde birbiri ile çelişen görüşler arasında bir uzlaşma olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Buna karşın, bu iki kavram arasında, hangi yönde olduğu konusunda bir uyum olmasa da, inkar edilemeyecek kadar önemli bir ilişki mevcuttur. Önemli olan, bu ilişkinin pozitif mi yoksa negatif mi olduğu, ya da nötr mü olduğu, nüfusun ekonomik büyüme üzerinde ki etkisinin boyutu, önem derecesi gibi faktörlerin araştırılması zorunluluğunun, gelişmekte olan ülkelerde, nüfus momentumunun da etkisi ile nüfusun artmaya devam ettiği günümüzde giderek kritik bir hal almasıdır..

Son yıllarda, özellikle iktisatçılar arasında, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri olduğu şeklinde, *geleneksel görüşün* yeniden yaygınlaştığı görülmektedir. Nüfusun, çok hızlı bir şekilde artma ve bir ekonominin insanların ihtiyaçlarını yeterli olarak karşılama kapasitesi üzerinde baskı oluşturma eğiliminde olduğu şeklindeki görüş asırlardır varlığını sürdürmekte, Malthus'tan çok öncelere kadar gitmektedir. D.Gale Johnson, düşünür Tertullianus'un yaklaşık 1800 yıl önceki yazılarında, artan nüfusun sınırlı kaynakları aşarak, insanları sıkıntı içerisinde yaşamaya ittiğine dair sözlerini aktarmıştır. Nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasında negatif ilişki olduğu şeklindeki geleneksel görüşün yeniden gözden geçirilmesi neticesinde elde edilen bulgular, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde, kısa ve orta vadede çok az ya da sıfır etkiye sahip olduğu, uzun vadede ise, daha hızlı bir ekonomik büyümeye katkı yapabileceği şeklindeki revizyonist görüşü destekler niteliktedir (Johnson, 1999, s. 1-2).

Çin tarafından uygulanan, nüfus artışını kısıtlamaya yönelik politikalar, nüfus artışının kişi başına gelir üzerinde olumsuz etkileri olacağı şeklindeki *geleneksel görüşü* temel almış gibi görünmektedir. Bununla birlikte, nüfus artışının, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği şeklindeki sonuç ile çelişen birçok ampirik kanıt mevcuttur. Nüfus ve ekonomik büyüme ile ilgili birçok ampirik çalışmada olumsuz etkilere rastlanmamıştır. Buna ilaveten, dünya tarihinin büyük bölümünde nüfus artışının düşük hızda gerçekleştiği dönemlerde, ekonomik büyüme hızının da düşük gerçekleştiğini de, nüfus artışı hakkında pozitif düşünceleri savunanlar tarafından sıkça dile getirilmektedir (Johnson, 1999, s.1).

ii) Modern Dönem: Modern dönemde, yani, II. Dünya savaşıdan sonra, hızlı nüfus artışı ve ekonomik büyüme ilgili olarak, üç geniş düşünce aşaması göze çarpmaktadır. Bu düşünceler; nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan kötümser (geleneksel) görüş, olumlu etkilediğini savunan iyimser görüş ve etkisinin çok az olduğu şeklindeki revizyonist görüştür. İlk aşamada, Ansley Coale ve Edgar Hoover, Gunnar Myrdal ve Stephen Enke gibi araştırmacıların çalışmaları geniş ölçüde kabul görmüştür (Sinding, 2008, s. 3).

I.Aşama:

Nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar içinde en fazla bilinenlerden birisi de, Ansley J.Coale ve Edgar M.Hoover'in *Population Growth and Economic Growth in Low-Income Countries* adlı, 1958 tarihli çalışmalarıdır. Çalışma Meksika ve Hindistan üzerinedir. Coale ve Hoover'in çalışması, *geleneksel (kötümser) görüşü* yansıtmaktadır.

Nüfus artışının üç olumsuz etkisi bu model tarafından tanımlanmış ve simülasyonlarla da incelenmiştir:

- i)** Sermaye sığlaşması, yani nüfus artışının bağımlı nüfusu arttırmasının bir sonucu olarak, işçi başına sermaye oranının azalması.
- ii)** Bağımlılık oranı, genç ve bağımlı nüfusun artmasından dolayı, hane halkı tüketiminin tasarruflar pahasına artması ve tasarruf oranının azalması.
- iii)** Yatırım sapması, çoğunlukla kamu harcamalarının, daha üretken, büyüme odaklı yatırımlar pahasına, eğitim ve sağlık gibi alanlara kayması (Kelley, 2001, s 35).

Coale ve Hoover tarafından, Hindistan üzerine yapılan simülasyon çalışması sonucunda, Hindistan'ın düşük nüfus hızına sahip olması durumunda ekonomik gelişmesini daha hızlı tamamlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Coale ve Hoover bu sonuca ulaşırken temel argüman olarak, Hindistan'da geniş ailelerin tasarrufların düşmesine neden olduğu ve zaten düşük olan tasarrufların eğitim ve sağlık gibi görece olarak daha verimsiz alanlara kaymasıdır (Küçükkalay ve Türkcan, 2008, s. 105).

Modelin taşıdığı hipotezlerin, nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi ile düşünceler üzerinde etkisi oldukça önemlidir. Bu çalışma, 1970'ler boyunca model çalışmalarına temel teşkil etmiş, Birleşmiş Milletlerin 1973 tarihli raporunda önemli ölçüde yer bulmuştur. Coale-Hoover modeli, 1960'lar ve 1970'ler boyunca *geleneksel görüşün* etkili olmasına katkı sağlamıştır. Modelin içerdiği hipotezler 1980'lere kadar etkisini yitirmemiştir (Kelley, 2001, s. 35).

Coale ve Hoover modelinin en önemli noksanı, daha az çocuk sahibi olmanın bir sonucu olarak görülen tüketim azalışının mutlaka verimli yatırımları arttıracak şekildeki varsayımdır. Altı yerine üç çocuk sahibi olan aileler, ilave üç çocuk için harcanmayan fonları tasarruf etmek ve yatırıma yöneltmek yerine, sadece tüketim

kalıplarını değiştirmekle yetinebilirler. Hane halkı düzeyinde tasarruf ve yatırım kavramları belirsiz kavramlardır, birçok yoksul aile, ekstra bir çocuğu yatırım olarak görebilirler. Toplumsal düzeyde de, genç bir nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik harcamalardaki azalmalar, verimli yatırımlar yerine askeri harcamalara ya da savurgan kamu harcamalarına yönelebilir. Coale ve Hoover modeli, 1970'ler ve 1980'lerde, aile büyüklüğü ve hane halkı tasarrufları üzerine yapılan ampirik çalışmalar tarafından da desteklenmemektedir (Hirschman, 2004, s. 7). Coale-Hoover teorisinin ulaştığı genel sonuç, yüksek oranda nüfus artışının sosyo-ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkileyeceğidir. Model, ekonomik büyümeyi yalnızca sermaye artışının bir fonksiyonu olarak varsaymıştır. Teknoloji ve işgücü niteliğinde meydana gelecek değişimleri dikkate almamıştır.

Malthusyen görüşün modern temsilcileri olarak nitelendirilen *Neo-Malthusçular* ise birbirleriyle ilişkili iki temel önermeye dayanan bir nüfus değişimi teorisi geliştirmişlerdir. Bunlardan ilki yetersizliklerin ve kısıtların doğurganlığı kontrol altında tutacağı, diğeri ise ekonomik beklentilerdeki artışın ya da algılanan ekonomik fırsatların doğurganlığı arttıracığıdır. Bu önermelerden de test edilebilir üç hipotez geliştirmişlerdir, bunlar:

- i)** Gıda yardımı, bu yardımı alan ülkelerde doğurganlığı artırır.
- ii)** Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru yapılan göçler göç veren ülkede doğurganlık oranlarında artışa neden olur.
- iii)** Ekonomik refah doğurganlık oranlarını artırır (Neumayer, 2006, s. 327-328).

Neo-Malthusçular, doğurganlık oranlarının nüfusun taşıma kapasitesinden daha yüksek olduğu önermesini de göz önüne alarak, özellikle gelişmekte olan ülkelere bazı politikaların uygulamaya konulmasını tavsiye etmişlerdir. İlk hipotezden hareketle gelişmekte olan ülkelere yönelik gıda yardımlarının geri çekilmesi ya da en azından azaltılması gerektiğidir. İkinci önermeye ilişkin olarak gelişmiş ülkelere olan göçlerin sınırlandırılması gerektiği vurgulanırken, üçüncü önermeyle ilgili politika önermesi ise belirsiz kalmıştır. Ekonomik gelişmenin engellenmesi gibi bir talepleri olmamıştır. Bu önerme ile ilgili olarak ekonomik refahın nüfus artışına neden olacağı ve bu sebeple, bu artışın önlenmesi için başka araçların devreye girdirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Neumayer, 2006, s. 328). Neo-Malthusçular, varsayımlarını ispatlamak amacıyla temel olarak örnekler sunmuşlar ve nedensel kanıtlara başvurmuşlar, ancak çok titiz testler

hiçbirisinde, nüfus ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel açıdan önemli bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte, 1980'lerde yapılan bir çalışma, gelişmekte olan ülkeler için bir negatif ilişki tespit etmiştir (Kelley ve Schmidt, 1996, Akt; Johnson, 1999, s. 6)). 1980'lere ait sonuçların, önceki yıllardakilerden farklı olmasının nedenlerinden birisi, on yılda, gelişmekte olan ülkelerde kişi başına ekonomik büyüme oranının çok düşük olmasıdır (ortalama 0,36). Nüfus artışının, kişi başına GSYİH artışı üzerinde, aynı zamanda gerçekleşen etkisi ne olursa olsun, bu etki çok küçük görünmekte ve istatistiksel açıdan önemli olduğunda ise, negatif olabileceği gibi, pozitif de olabilmektedir (Johnson, 1999, s. 6).

I. Aşamada hakim olan kötümser görüşe karşı öne sürülen görüşlerin önde gelenlerinden birisi olan *Esther Boserup'ın hipotezi*, Malthus'a zıt niteliktedir. Boserup (1981) belli bir bölgede nüfus yoğunluğunun yüksek olmasının, teknolojik gelişmeleri teşvik edeceğini ve bu gelişmeler için gerekli kaynakları sağlayacağını savunmaktadır (Hirschman, 2004, s. 5). Hirschman, Malthus ve Boserup'ın teorilerinin zıt yönlerde olmasına karşın, her ikisinin de doğru kabul edilebileceğini söylemektedir. Muhtemelen, nüfus fazlalığından dolayı sıkıntıda olan birçok geleneksel toplum vardı ve nüfus baskısı nedeniyle pek azı bir sonraki seviyeye ulaşabildiler. Öte yandan, tarımsal üretkenliğin daha üst seviyelerine çıkmayı başaran çok az sayıdaki toplumlar, bilhassa fetihlerle hakimiyet alanlarını ve nüfuslarını arttırabilenlerdi. Büyüme ve genişleme, bu tür toplumlarda her zaman daha iyi bir yaşam anlamına gelmemekteydi. Boserup ve diğerlerinin belirttiği gibi, daha gelişmiş tarımsal toplumlarda köylü ve işçiler muhtemelen daha uzun süre çalışmakta, daha az kalori tüketmekte ve hastalıklara daha çok maruz bir durumda bulunmaktaydılar. Klasik tarımsal imparatorluklar modern toplumların abarttığı miraslar bırakmış olsalar da, topraklarında yerleşik olanların yaşamları kıskançlık uyandıracak düzeyde değildi (Hirschman, 2004, s. 5-6). Malthus ve Boserup'ın ortak özelliği ise her ikisinin de modern öncesi tarımsal toplumlara odaklanmış olmalarıdır.

Boserup'ın, büyük nüfusların teknolojik gelişme ve üretkenliği canlandıracağı şeklindeki argümanını destekleyen küçük bir grup düşünürde bulunmaktadır. Bu düşüncenin en bilinen savunucusu Julian Simon'dır. Simon, *Ultimate Resource* adlı, 1981 tarihli eserinde her bireyin potansiyel birer deha ve yaratıcılık kaynağı olduğunu, daha büyük nüfuslara sahip toplumların, daha geniş sayıdaki bilim adamı, mucit ve yaratıcı zeka potansiyelinden dolayı gelişme olasılıklarının daha fazla olduğunu savunmuştur (Hirschman, 2004, s. 6).

20.yüzyılın nüfusa ilgili kuramları, gerek nüfusun, gerekse ekonomilerin sabit hızda büyümesini hesaba katan *neoklasik büyüme modelinin* etkisinde kalmışlardır. Neoklasik görüş, elde ettiği sonuçlarda teknolojik gelişmeye merkezi bir rol vermiştir. Modele göre, ekonomi üzerinde, nüfus artışı nedeni ile oluşabilecek herhangi bir olumsuz etki önemsiz olarak kabul edilmekte ya da pozitif etkiler, bu olumsuz etkilere ağır basmaktadır. Bazı iktisatçılara göre, nüfus artışı aslında teknolojik değişimi destekler niteliktedir. Birçok iktisatçıya göre ise, nüfus artışı, bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasında nötr bir niteliğe sahiptir. Birleşik Devletler Ulusal Bilimler Akademisi (NAS) tarafından konuyla ilgili olarak hazırlanan iki rapor, bu konudaki görüşleri özetlemektedir. 1971 yılına ait raporda, nüfus artışını kısıtlamaya yönelik görüş vurgulanmıştır. 1986 yılı raporunda ise, bu görüşün etkisi oldukça zayıftır ve nüfus değişimlerinin ekonomik büyüme üzerinde nötr, yani etkisiz bir özelliğe sahip olduğu düşüncesi bu raporda kabul görmüştür (McNicoll, 2003, s. 8).

1980’li yıllar, nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz şekilde etkileyeceği düşüncesini savunan geleneksel görüşten revizyonizme geçişin gerçekleştiği yıllardır.

II.Aşama

İkinci aşama ise, yaklaşık olarak 1986 tarihinde başlayan ve ekonomist Kelley’nin “revizyonist” olarak isimlendirdiği aşamadır.

Allen C.Kelley (2001), 1980’lerin sonlarına doğru gelindiğinde, nüfus politikaları ile ilgili araştırmaların çoğunun kötümser niteliklerini değiştirerek, nüfus artışının ekonomi üzerindeki etkilerinin muhtemelen küçük olduğu şeklindeki revizyonist görüşe doğru bir yönelme eğilimine girdiklerini belirtmektedir.(Kelley, 2001, Akt; Hirschman, 2004, s. 8). Amerikan Ulusal Bilimler Akademisinin (NAS) içerdiği, daha yavaş nüfus artışının birçok gelişmekte olan ülke ekonomisi için yararlı olacağı şeklindeki zayıf ve ihtiyatlı ifade, ekonomik büyümeyi hızlandırmak amacıyla, nüfus artış oranının düşürülmesine yönelik politikaların önceliğinin azalmasına neden olmuştur ve bu ifade revizyonist görüşü örneklendirir bir nitelik taşımaktadır (Hirschman, 2004, s. 8).

1980’lerde, sözde nüfus revizyonistleri, nüfus artışının, üçüncü dünya ülkelerindeki ekonomik büyüme üzerinde bir kısıt ya da bir kaynak olarak taşıdığı önemi daha alt düzeye indirgemişlerdir. Bu şekilde ifade edilen nüfus revizyonizmi, yaygın olarak kabul gören ve nüfus artışının kişi başına ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde güçlü bir caydırıcı olduğu şeklindeki, 1960’lar ve 1970’lerin geleneksel ya da kimi

zaman kötümser olarak adlandırılan görüşten, önemli bir geri adımı temsil eder gibi görünmektedir (Kelley, 2001, s. 1).

NAS 1986 yılı raporunda yer alan ve *”Konuyu tüm yönleri ile ele aldıktan sonra, daha yavaş bir nüfus artış hızının, çoğu gelişmekte olan ülkenin ekonomik kalkınması için yararlı olacağına dair nitel bir sonuca varmış bulunuyoruz”*) şeklinde ifade edilen bildirge, revizyonizmin birçok özelliğini de örneklendirmektedir. Bu özellikler.

- i) Nüfus artışının hem pozitif, hem de negatif etkileri vardır.
- ii) Nüfus artışının asıl etkisi (pozitif ya da negatif), mevcut gözlemsel ispatlar olmaksızın belirlenemez.
- iii) Sadece yüksek oranlı büyümeyi etkisi algılanabilir (Yavaş ya da daha yavaş değil).
- iv) Net etki ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Çoğu durumlarda negatif, bazen pozitif, bazen de çoğu gelişmekte olan ülkedeki gibi, her iki yönden birinde, çok küçük bir etki). (Kelley, 2001, s. 3).

Ulusal Bilim Akademisi raporunun (1986) ulaştığı sonuç, raporun yazarlarından biri olan Nancy Birdsall’ın ifadesi ile: *”hızlı nüfus artışı ekonomik kalkınmayı yavaşlatabilir, fakat ancak özel koşullar altında ve sınırlı ya da zayıf etkiler göstererek”* şeklinde olmuştur (Birdsall, 2001, Akt; Sinding, 2008 s. 3).

1990’lı yılların sonlarına doğru, nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığı şeklindeki *Ortodoks* görüşe doğru bir yöneliş görülmüştür. Kelley ve Schmidt, 1960’tan 1995’e kadar, doğum ve ölüm oranlarında meydana gelen düşüşlerin, bu periyottaki, kişi başına yıllık olarak yaklaşık %1,5 oranında üretim artışının, yaklaşık olarak %21’inin nedenini oluşturduğu şeklinde bir değerlendirme yapmışlardır. Doğu Asya ekonomik mucizesinin, büyük ölçüde bağımlı nüfusa oranla işgücünde meydana gelen artıştan kaynaklandığı ve bu artışın nedeninin de demografik geçiş olduğu sonucuna varan birçok çalışma, demografinin önemiyle ilgili daha pozitif olan bu yorumu destekler niteliktedir (Hirschman, 2004, s. 8-9).

III.Aşama:

Nüfus ve ekonomik kalkınma ile ilgili şu an geçerli olan üçüncü aşamada, yeni bir grup iktisatçı, ekonomi üzerinde yalnızca nüfus artışının etkisine değil, nüfusun yaş

yapısı ve bileşimindeki değişimin etkisine de bakılması gerektiğine karar verdiler. Bu iktisatçılar hızla azalan doğurganlığın, *ekonomik olarak aktif nüfus* ile *bağımlı nüfus* arasındaki oranda değişime neden olduğu sonucuna vardılar. Doğurganlık azaldıkça, 15-65 yaş aralığındaki nüfus (çalışma çağındaki nüfus), 15 yaş altı ve 65 yaş üzeri nüfusa (bağımlı nüfus) oranla artış göstermektedir. Bir defaya mahsus olan bu demografik ödül, henüz ekonomik bakımdan faal olmayanlara yönelik harcamalarda (eğitim, sağlık vb.) azalma ve ekonomik çıktıda artışa yol açmaktadır. Bu nedenle, büyüme yanlısı, mantıklı ekonomik politikalar izlediği varsayılan ülkelerde, demografik ödül, kişi başı gelirden bir sıçramaya dönüşmektedir. Bu iktisatçılar, Asya Kaplanlarına ait (Kore, Singapur, Tayvan, Tayland) verilerin modele iyi bir şekilde uyduğunu bulmuşlardır. Daha geniş çerçevedeki sosyal ve ekonomik kalkınma programlarına güçlü ve etkin nüfus politikalarını dahil eden ülkeler, demografik ödülünden oldukça karlı bir şekilde yararlanabilmişlerdir. Bu yüzden, iktisatçılar, doğurganlıktaki değişime ilave olarak, değişen yaş yapısına bakarak, demografik değişim ve ekonomik büyüme arasında büyük ölçüde mantıklı bir bağlantıyı algılayabilmişlerdir. Bu bağlantının, daha az detaylandırılmış olan Ulusal Bilimler Akademisi raporunda (1986) ve bu rapora karşılık olarak hazırlanan önceki revizyonist araştırmalarda görülebilmesi oldukça zordur (Sinding, 2008, s. 4).

Nüfus-ekonomi ilişkisi üzerine bu en son aşamaya ait düşünceler, bir uzlaşma anlamına gelmemektedir. Birçok ekonomist, demografik ödül ya da diğer adıyla fırsat penceresi kavramlarına şüphe ile bakmaya devam etmektedirler. Bununla birlikte, araştırmalar çoğaldıkça, politikacıların bu yeni görüşe verdiği önemde arttığı görülmektedir. Nüfus değişimlerinin, ülkelerin yaş bileşimi ve yapısı üzerindeki etkilerinin yadsınamayacak kadar dikkate değer olduğu düşüncesi her geçen daha fazla kabul görmektedir.

2.3.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Artışı ve Çevre İlişkisi

Gelişmekte olan ülkelerde, nüfus artışının ekonomik performans üzerinde ne yönde bir etki yarattığı uzun süredir tartışılan, birçok teorik ve ampirik araştırmaya konu olan bir meseledir. Nüfusun azalan bir hızla da olsa, gelişmekte olan ülkelerde artmaya devam etmesi, bu artışın sadece gıda arzı ile değil, aynı zamanda ekolojik çevre ve doğal kaynaklarla da ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Bir başka ifade ile, ekonomik

büyüme hızında azalmaya neden olabilecek nüfus artışı ile ilgili bir başka sorun, ekolojik çevrenin bozulması ve kaynakların kıtlığıdır.

Bu konudaki görüşlerden biri *sınırlı kaynak perspektifi* olarak adlandırılmaktadır ve nüfus artışının, çevre üzerinde negatif ve potansiyel olarak yıkıcı bir etkiye sahip olduğu şeklindedir. Bu görüşün savunucuları, büyüyen bir nüfus beslenebilse dahi, ekolojik çevrenin, bu yeni nüfusun varlığını sürdürmesini sağlamasının mümkün olmayacağını, nüfus artışının çevre kirliliğinde patlamaya yol açarak, çevre üzerinde facia gibi bir etki yaratacağını öne sürmektedirler (Cid, 2003, s. 2). Dünya yüzeyinin %75'ini su, geri kalanını ise kara parçası oluşturmaktadır. Kara parçası ya da toprağın büyük bölümü tarımsal amaçlı olarak kullanılmaktadır. İnsan sayısındaki artışla, bir ulus doğal kaynaklarda bir azalış, dolayısıyla üretim hacminde düşüş bekleyebilir, Nüfus artışının çevreye olan etkisi, ekonomik gelişmenin neden olacağı etkiye bağlıdır (Kothare, 1999, s. 7).

Jha, Deolalikar ve Pernia (1993), Filipinlerle ilgili olarak yaptıkları araştırmada, hızlı nüfus artışının, çevre üzerindeki etkisinin harekete geçirdiği mekanizmalardan birisinin, kişi başına gelirin sabit olduğu varsayımı altında, daha büyük nüfusun, hane halklarının kullandığı enerji, ulaşım, elektrik ve sanayi için daha fazla talep anlamına geleceğini işaret etmişlerdir. Bu etki, hane halklarının, Filipinlerde su ve hava kirliliğinin esas kaynağı olarak belirlendiği Çevresel ve Doğal Kaynaklar Hesaplama Projesinin (ENRAP) tahmin ve hesaplamaları ile geçerli hale gelmiştir. Nüfus artışı-çevre kirliliği nedenselliği ile ilgili aynı çizgide olan Padilla (1996) su kalitesindeki bozulmanın doğrudan doğruya nüfus artışı ya da boyutuna bağlanamayabileceğini, ancak kirliliğin nüfus boyutu ya da nüfus artışı ile ilgili faaliyetlerle doğrudan ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir. Padilla, konu ile ilgili olarak su örneğine değinmiştir. Su kirliliği boşaltılan atık miktarı ile doğrudan orantılıdır. Buna karşılık, boşaltılan atık miktarı ise, nüfus büyüklüğü ile doğrudan orantılıdır. Bir başka örnek ise aşırı balıkçılık yapılması ile ilgilidir. Balık talebi nüfus büyüklüğü ile doğru orantılıyken, balık arzı suyun kalitesi tarafından pozitif olarak etkilenmektedir. Açıkça görüldüğü gibi, su kalitesi nüfus büyüklüğü tarafından dolaylı olarak etkilenmektedir. Panayotou (1994) ise, nüfus artışı, çevre ve kalkınma arasındaki karşılıklı ilişkinin yakın zamanlı bir analizini ortaya koymaktadır. Panayotou, görünüşte hızlı nüfus artışı, ormansızlaşma, toprak erozyonu, yerel ekosistemlerin yok edilmesi ve genel çevresel bozulma ile karşılıklı ilişki içindeyken, daha yakından bakıldığında, çevre üzerindeki etkinin nüfusun ne kadar arttığından daha çok, nüfusun nasıl davrandığına göre belirlendiği

sonucuna varmıştır. Nüfusun davranışlarını belirleyen faktörlerin nüfusun büyüklüğü, sıklığı ve kıtlıklar olduğunu da belirtmiştir. Buna ilaveten, söz konusu etkinin, piyasaların ve hükümetlerin etkinliğiyle makul hale gelebileceği de tespit edilmiştir (Padilla, 1994 ve Panayotou, 1996, Akt; Orbeta, Ernesto ve Pernia, 1999, s. 13).

Nüfus artışının gelişmekte olan ülkelerde çevresel faktörler üzerindeki etkisi ile ilgili olarak, Sahlu Haile'nin Etiyopya üzerine yaptığı çalışma önemli sonuçlara ulaşmıştır. Etiyopya'nın sürdürülemez nüfus artışı sadece ülkenin kötü ekonomik ve sosyal koşullarına değil, özellikle yoğun nüfuslu, yüksek kesimlerinde çevresel bozulmaya da katkı yapmaktadır. Bu eğimli araziler, çok eski zamanlardan bu yana yerleşilen, kötü bir şekilde ormansızlaştırılmış, aşırı derecede ekilmiş, erozyona uğramış ve besin bakımından fakirleşmiş bir durumdadır. Nüfus arttıkça, insanlar kıt arazileri aşırı derecede ekmişler, toprağın besleyici değeri azalmış ve erozyon bunların karşılığında ödenen bir bedel olmuştur. Yakın zamanda, uzmanların katılımı ile gerçekleştirilen bir panelin raporuna göre, Etiyopya'nın ekilebilir arazilerinin % 50'si ciddi şekilde kalitesini yitirmiştir ve geleceğe yönelik tahminler iç açıcı değildir (Haile, 2004, s. 45).

Asya'ya bakıldığında, kıtanın birçok bölümünde, metropollerde ve şehirleşmiş kırsal kesimlerde zararlı toz ve gaz emisyonu güvenlik sınırlarının çok üzerinde gerçekleşmektedir. Su kirliliği kıtada yaygındır ve Kuzey Çin gibi bölgeler su sıkıntısı ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. Toprak erozyonu ve ormansızlaşma önemli boyutlara ulaşmıştır. Bir şekilde, nüfusun büyük ve gittikçe artan bir kesimi çevresel bozulmadan olumsuz olarak etkilenmektedir (Hossain, Cassen ve Dyson, 2006, s. 86). Nüfus ve çevre ilişkisinin Asya'daki gelişimi incelendiğinde, Asya ülkelerinin de bir dizi çevresel sorunla karşı karşıya olduğu göze çarpmaktadır. Nüfus artışının çevre üzerinde ki etkisi oldukça karmaşık olmakla birlikte, analizler iki temel faktöre dikkat çekmektedirler; enerji, sanayi ve ulaşırmadan kaynaklanan kirleticiler ve su kaynaklı kirleticiler. İlk bahsedilen kirleticiler daha çok ekonomik büyüme ile ilgili faktörlerken, sonraki kirleticiler ise nüfus kaynaklı olarak görülmektedir. Çin, karbon emisyonunun % 14'ünden sorumluyken, Hindistan'ın aynı emisyondaki payı % 5'tir. Gerekli düzenlemeler yapılmadığı takdirde, ana enerji kaynağının her iki ülkede de kömür olduğu düşünüldüğünde, Çin ve Hindistan'ın kirlilik konusunda birer dev olması muhtemeldir (Hussain vd. 2006, s. 86). Tablo 5, 2006 yılı itibariyle, yüksek

karbondioksit emisyonu kaynağı olan ülkeleri listelemektedir. Çin ve Hindistan toplam emisyonunda ilk sıralarda yer almaktadırlar.

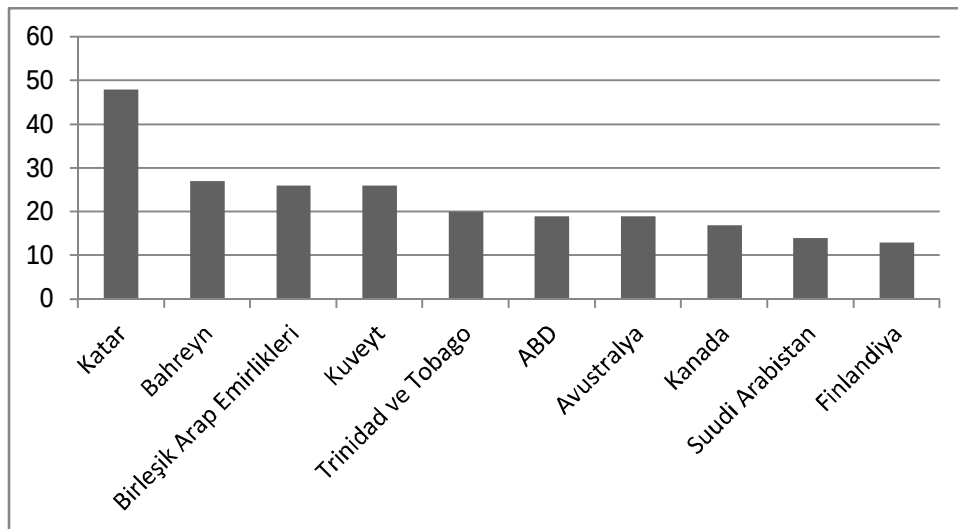
Tablo 5

En Yüksek Toplam ve Kişi Başı CO² Emisyonuna Sahip Ülkeler, 2006

ABD	5,697	Katar	48
Çin	5,607	Bahreyn	27
Rusya	1,587	BAE	26
Hindistan	1.250	Kuveyt	26
japonya	1,213	Trinidad ve Tobago	20
Almanya	823	ABD	19
Kanada	539	Avustralya	19
İngiltere	536	Kanada	17
Güney Kore	476	Suudi Arabistan	14
İtalya	448	Finlandiya	13

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu, 2009, s. 2

Tablo 5 ve Şekil 2’de belirtilen bir diğer husus, kişi başı CO² emisyon miktarlarıdır. Tablo 5’de hem toplam, hem de kişi başı CO² emisyonunda önde gelen ülkeler sıralanmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin yanı sıra, özellikle Orta Doğu’nun petrol zengini ülkeleri bu bakımdan üst sıralarda bulunmaktadır. Bu ülkeler sırasıyla; Katar, Bahreyn, BAE ve Kuveyt’tir. Toplam CO² emisyonu bakımından ise, Çin ve Hindistan gibi kalabalık ülkelerin listenin üst sıralarında bulunması dikkat çekici bir husus olup, bu ülkelere ağırlıklı olarak sanayileşmiş ülkeler eşlik etmekte ve ABD bu listenin ilk sırasında bulunmaktadır.

Şekil 2. Kişi başına CO² emisyonu (Metrik Ton)

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu, 2009, s. 2’den derlenmiştir.

Şu ana dek bahsi geçen olumsuz çevresel faktörlere ilave olarak, iklim değişikliği de, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullukla mücadele ve kalkınma çabalarını tehdit eder niteliktedir. Birleşmiş Milletlerin rapor ve bildirilerinde, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliklerine karşı daha savunmasız durumda oldukları belirtilmektedir. İklim değişikliği küresel bir olgu olmakla birlikte, olumsuz etkileri yoksul ülkeler ve yoksul insanlar tarafından daha şiddetli hissedilmektedir. Bunun nedeni ise, bu ülkelerde iklim değişimlerine duyarlı sektörlerin (tarım ve balıkçılık gibi) ekonomi içindeki büyük payı ve bu olumsuz değişimlere karşı bu ülkelerin beşeri, finansal ve kurumsal kapasitelerinin yetersiz olmasıdır (Birleşmiş Milletler, 2010, s. 4).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOGRAFİK GEÇİŞ

3.1. Demografik Geçiş Modeli

Demografik değişimlerin ekonomik büyüme ile ilişkisi çok eski zamanlardan bu yana bir ilgi odağı olmuştur. Son yıllara kadar, nüfus ve ekonomi ilişkisi üzerine yapılan araştırma ve tartışmalar nüfusun büyüklüğünde meydana gelen değişmelerin sonuçları üzerinde yoğunlaşmışlardır ve yaş bileşimi üzerindeki etkiler genelde göz ardı edilmiştir. Ancak, nüfustaki değişimlerin o nüfusun yaş bileşiminde meydana getirdiği etkilerin ekonomik sonuçları iktisatçılar açısından son derece önemlidir. Doğal nüfus artışının belirleyicileri doğum oranları ve ölüm oranlarıdır. Demografik değişmeler bu iki faktörü etkilemek suretiyle, nüfusun yaş yapısını ya da bileşimini değiştirirler. Bir nüfusun yaş yapısının nasıl değiştiğini incelemek için ise, yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarından, düşük doğum ve düşük ölüm oranlarına doğru bir gidişi ifade eden *demografik geçiş* kavramı üzerinde durulmalıdır.

İnsanlık tarihi boyunca, nüfus artışı önceleri çok düşük oranlarda gerçekleşmiştir. Bunun nedeni, ölümlerin doğumlarla aşağı yukarı aynı sayılarda gerçekleşmiş olmasıdır. O dönemlerde sıkça görülen kıtlıklar, salgın hastalıklar ve savaşlar, bir bakıma yüksek doğum oranlarını dengelemiştir. Ortaçağda görülen veba salgınları, Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birinin yok olmasına neden olmuştur. 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde, sağlık koşullarındaki iyileşmeler ve yaşam standartlarının yükselmeye başlaması, doğum oranlarının ölüm oranlarını aşmasıyla sonuçlanmıştır. Sağlık koşullarında eskiye oranla daha iyiye giden koşullar, hastalıkların oluşumunu azaltmıştır. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte ticaretin gelişmesi, gıda arzını arttırmış ve insanlar daha iyi beslenir hale gelmişlerdir. Sanayileşme, şehirli nüfusun artması, hayattan beklentilerin ve evlilik yaşının yükselmesi gibi etkenler nüfus artışını yavaşlatırken, ortalama yaşam süresinde de mütevazî de olsa bir yükseliş görülmüştür. Yüksek doğum ve ölüm oranlarından, düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru olan bu değişim *demografik geçiş* olarak adlandırılmaktadır. Günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde 20. yüzyıl ortalarında başlayan ve halen devam eden bu geçiş süreci, Kuzey Amerika ve Avrupa'da 19. ve 20. yüzyılda görülmüştür. Genellikle, demografik geçiş

süreci önce ölüm oranlarında azalmayla başlamakta ve ardından doğum oranlarının azalması gelmektedir. Bu nedenle nüfus artış oranı önce artmakta, süreç ilerledikçe azalmaya başlamaktadır. Dikkate alınması gereken bir başka husus ise, demografik geçiş esnasında ölüm oranlarının azalması ile doğum oranlarındaki düşüş arasında belli bir zaman dilimi bulunmasıdır.

Geçiş, ölüm oranlarındaki azalışla birlikte, yaklaşık olarak 19.yüzyılın başlarında Avrupa’da başlamıştır. Günümüzde tüm dünyada görülmekte olan bu sürecin 2100 yılına kadar devam edeceği tahmin edilmektedir. Küresel düzeydeki bu demografik geçiş, çok önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 1800 yılından bu yana, küresel nüfus altı kat artmıştır ve 2100 yılında 10 kat artacağı tahmin edilmektedir, aynı yıl 50 kat daha fazla yaşlı ancak sadece beş kat daha fazla çocuk nüfus olacağı beklenmektedir. Bu durumda yaşlıların çocuklara oranı 10 kat artmış olacaktır. Bugün iki kat artış göstermiş olan ortalama yaşam süresi, üç kat artmış olacaktır. 1800 yılında, kadınlar yetişkinlik dönemlerinin % 70’ini çocuk büyütme ve yetiştirmekle geçirmekteyken, daha düşük doğurganlık ve daha uzun yaşam süresi nedeniyle, dünyanın birçok bölümünde bu oran % 14’e gerilemiştir (Lee, 2003, s. 167).

i) Thompson ve Notestein’in Çalışmaları: Demografik geçiş modelinin başlangıcı, ölüm ve doğum oranları bakımından farklılık gösteren “nüfusların sınıflandırılması çalışmalarına” dayanmaktadır. Bu konuda İngiliz nüfus literatüründeki ilk ayrıntılı çalışma Warren Thompson’a aittir ve çalışma 1929 yılında yayınlanmıştır. Thompson, farklı nüfus artış oranlarına sahip olan üç ülke grubu belirlemiştir. Bunlardan ilki (Grup A) nüfus artış hızının düşmeye başladığı ve nüfusta potansiyel bir azalışla yüz yüze olan ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerde ölüm oranlarının düşük olmasına karşın, hızla azalan doğurganlık, önce durağan, sonrasında ise azalan bir nüfusun sinyallerini vermektedir. Bu kategoride Batı Avrupa ülkeleri ile Avrupa kökenli göçmenlerce yerleşilen denizaşırı ülkeler bulunmaktadır. Grup B ise, doğum ve ölüm oranlarını düşmüş olduğu ancak ölüm oranlarının doğum oranlarından daha erken ve daha hızlı düşüş gösterdiği ülkelerdir. Sonuç olarak, düşen doğum oranları, nüfus artışını önce durağanlaştırıp, sonrada azaltana dek bu ülkelerde nüfus artmaya devam edecektir. Bu kategoride ise, Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Thompson, bu ülkelerin demografik koşullarının, Grup A’daki ülkelerin 35-40 yıl önceki durumlarıyla kıyaslanabilir olduğunu, ancak

ölüm oranlarındaki düşüşün daha hızlı olmasından dolayı doğal nüfus artış oranının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Grup C’de yer alan ülkeler ise, ne doğum oranlarının ne de ölüm oranlarının kontrol altında tutulabildiği, Malthusyen olarak sınıflandırılan ülkelerdir. Thompson bu ülkelerin dünya nüfusunun % 70-75’ini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Ancak verilerin genel olarak kıt ve dağınık olmasından dolayı, analizini üç büyük ülke ile sınırlandırmıştır; Rusya, Japonya ve Hindistan (Thompson 1929, Aktaran: Kirk, 1996, s. 361-362). Thompson, nüfusla ilgili uyarılarını sürdürmesine rağmen, sınıflandırma çalışmasını daha ileri götürmemiştir. Nüfus sorunlarıyla ilgili metninin birçok baskısında, ne bu tipolojiyi kullanmış, ne de demografik geçişe atıfta bulunmuştur (Kirk, 1996, s. 362).

Notestein’a göre (1945), toplumların olgunluğa erişebilmeleri için geçecekleri aşamalar şunlardır:

1.aşama; bu buaşamada, toplumlar yüksek ancak istikrarlı doğum oranları ile düşük ve istikrarsız ölüm oranlarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Doğum ve ölüm oranları aşağı yukarı eşittir ve bundan dolayı doğal nüfus artış oranı düşüktür. Nüfusun artışı söz konusu ise, bu artış düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Savaş, salgın hastalık vb. nedenlerden dolayı ölüm oranlarında değişkenlik görülmektedir. Düşük gelire sahip, tarımsal toplumlar bu kategoride yer alırlar.

2. aşama; sanayileşmenin başlangıcında bulunan toplumlarda, ölüm oranlarında önemli düşüşler görülür. Bununla birlikte doğum oranları hala yüksektir. Sağlık koşulları, tıpta kaydedilen ilerlemeler ve gıda üretimindeki gelişmeler nüfus artışının yüksek olmasına yol açmıştır.

3.aşama; bu aşamada ölüm oranları düşüktür ve doğum oranlarında da azalma başlamaktadır. Doğum kontrolü ve yaşam standartlarındaki gelişmelerinde yardımıyla, ailelerin daha az çocuk sahibi olma konusunda kararları doğum oranlarındaki düşüşün nedenidir. Buna bağlı olarak doğal nüfus artışı azalmakla birlikte, nüfusun büyümesi devam etmektedir.

4.aşama; son aşamada, doğum ve ölüm oranları istikrarlı bir şekilde düşük seyretmektedir. Doğal artış oranı düşüktür nüfus artış oranı düşmektedir. Nüfus büyük olmakla birlikte artmamaktadır.

Notestein'in modeli ekonomik kalkınmanın etkilerini ve Batılı ülkelerin geçirdiği demografik değişimi temel almıştır. Model, uzun yıllar boyunca, gelişmekte olan ülkelerdeki demografik değişimin nihai sonuçlarının tahmini amacıyla kullanılmıştır.

Notestein Batı ve Orta Avrupa nüfuslarının yaklaşık olarak 1950'de en üst seviyeye ulaşacağını ve daha sonra azalmaya başlayacağını öngörmüştür. Doğu Avrupa'da ise bu azalma için aşağı yukarı 1970 tarihi tahmininde bulunmuştur. Ayrıca, 2000 yılında yaklaşık altı milyar olarak gerçekleşen dünya nüfusu için 3.3 milyar tahmininde bulunmuştur. Nüfus azalışının nedenlerine ilişkin olarak yaptığı açıklamalarda, sosyo-ekonomik faktörlere kültürel faktörlerden daha çok ağırlık verdiğinden dolayı eleştirilmiştir. Daha sonraları, Coale ve Hoover, kültürel faktörleri tamamen göz ardı etmedikleri gibi sosyo-kültürel faktörlere de öncelik vermişlerdir (Kirk, 1996, s. 364).

ii) Orijinal Demografik Geçiş Modeli: Orijinal demografik geçiş modelinin safhaları şu şekilde özetlenebilir:

Orijinal Demografik Geçiş Modelinde 1. Safha; Bu safha sanayileşme öncesindeki toplumları kapsamaktadır. Bu gibi toplumlarda, salgın hastalıklar ve kıtlıklar gibi doğal etkenlerden dolayı gerek ölüm oranları gerekse doğum oranları yüksekti ve değişkenlikler göstermekteydi. Doğumlar ve ölümlerin birbirini dengelemesinin sonucu olarak bu safhada nüfus artış oranı son derece düşüktü. Doğum oranlarının yüksek olmasının temel nedeni, bu dönemde doğum kontrolünün neredeyse hiç mevcut olmamasıydı. Bu safhanın en önemli özelliği çocukların, ev ve tarlada çalışmak, temizlik, yemek vb. işlerde çalışmak suretiyle ev ekonomisine katkıda bulunmalarındır. Çocuklara yönelik eğitim gibi masrafların düşük olması, çocuk yetiştirme maliyetinin de düşük olmasına neden olmaktadır. Ayrıca, büyüyüp, yetişkinliğe erişen çocuklar, tarlada çalışmak ya da ebeveynlerinin yaşlılığında onlara destek olmak için birer kaynak olarak görülmekteydiler. Yüksek ölüm oranları da, aileleri fazla çocuk sahibi olma konusunda istekli hale getiriyordu. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, demografik geçiş sürecinin ilk aşamasında yüksek doğum oranları karşımıza çıkmakta ve bu oran yüksek ölüm oranlarıyla dengelenmektedir. Bu safhanın bir başka özelliği, nüfus miktarının genel olarak gıda arzına bağlı olarak belirlenmesidir. Gıda arzındaki olumlu ya da olumsuz dalgalanmalar, aynı şekilde nüfusta da dalgalanmalara neden olmaktaydı. Buna bağlı olarak, bu safhada kıtlıklar sıklıkla görülmekteydi.

Orijinal Demografik Geçiş Modelinde 2.Safha; İkinci safha gelişmekte olan ülkeleri ele almaktadır ve bu safhada, hijyen koşulları ve gıda arzındaki iyileşmeler neticesinde ölüm oranları hızlı bir şekilde düşmeye başlamıştır. Gıda arzının artmasında tarımın gelişmesi rol oynarken, temel sağlık ve eğitim hizmetlerinde ve teknolojiye görülen gelişmeler diğer önemli faktörlerdir. Sağlık alanındaki gelişmeler özellikle çocuk ölümlerini önemli ölçüde azaltmıştır. Ölüm oranlarındaki düşüşler, 18. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın kuzeybatısında başlayarak, yaklaşık 100 yıllık bir zaman diliminde sırasıyla güney ve doğu Avrupa'da görülmüştür. Ancak, ölüm oranlarındaki bu düşüş karşısında, doğum oranlarında bir azalma olmaması, bu safhadaki ülkelerde nüfusun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Nüfustaki bu değişim, Avrupa'nın kuzeybatısında, 19. yüzyılda, Sanayi Devrimine bağlı olarak meydana gelmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrasında ise, gelişmekte olan ülkelerde geçişin ikinci safhasına ulaşmışlardır. Bu safhada, gelişmekte olan ülkelerde adeta bir nüfus patlaması yaşanmıştır ve doğum oranlarının dünya genelinde düşüş göstermesine rağmen, bu ülkelerin nüfusu artmaya devam etmektedir.

Ölüm oranlarındaki azalmaya karşın, doğum oranlarının hala yüksek olması, sadece nüfusun toplam büyüklüğünü değil, yaş yapısını ya da bileşimini de etkilemiştir. Demografik geçişin ilk safhasında, yüksek ölüm oranları daha çok 5 yaşına kadar olan çocukları etkilemekteydi. İkinci safhada ölüm oranlarının azalmaya başlamasıyla, hayatta kalan çocuk sayısı artış göstermiş ve artan nüfus içerisinde çocukların oranı yükselmiştir. Sonuç olarak, bu safhada çocuk bağımlılık oranı yükselmiştir. Ayrıca bu çocukların da üreme çağına erişmesiyle, nüfus artış temposu hızlanmıştır.

Orijinal Demografik Geçiş Modelinde 3.Safha; Bu safhada doğum oranlarında düşüş görülmektedir. Bu düşüşe neden olan başlıca faktörler şehirleşme, ücretlerde artış, kadınların toplumdaki statüsünün ve eğitim düzeylerinin yükselmesi, çocukların emek unsuru olarak değerlerinin azalması ve diğer toplumsal değişimler olarak sıralanabilir. Günümüzün sanayileşmiş ülkelerinde doğum oranlarının düşmeye başlaması 19. Yüzyıl sonlarına denk gelmektedir. Çok yaygın olmasa da bu dönemde doğum kontrol yöntemleri kullanılmakla birlikte, bu dönemde yaşanan nüfus azalışı toplumsal değerlerdeki değişmeye önemli ölçüde bağlıdır.

Üçüncü safhada genç ya da çocuk bağımlılık oranında azalma görülmektedir. Çocukların çalışma yaşına erişmesiyle çalışma yaşındaki nüfusun bağımlı nüfusa oranı yükselmekte ve bu safhadaki toplumlar için bir "*fırsat penceresi*" şansı doğmaktadır.

Bu fırsat penceresi, gerektiği gibi değerlendirildiğinde ekonomik büyüme sağlayabilmektedir.

Orijinal Demografik Geçiş Modelinde 4.Safha; Dördüncü safhada hem doğum oranları, hem de ölüm oranları düşüktür. Doğum oranları sanayileşmiş ülkelerde yenileme oranı altına inmiştir. Bu durum, söz konusu ülkeler için “*nüfus azalması*” riskine yol açmaktadır. Geçişin ikinci aşamasında ölüm oranlarındaki düşüşe karşın, doğum oranlarının yüksek seyretmesi, bir nüfus patlamasına (baby boom) neden olmuştur. Bu büyük nüfusun, dördüncü safhada yaşlanması, yaşlı bağımlılık oranını arttırarak, ciddi bir ekonomik yük oluşturmaktadır. Bu safhadaki toplumlarda ölüm oranları son derece düşük seyretmekte ve ölümler genelde yaşam tarzının getirdiği sorunlardan (stres, beslenme şekli vb) ve yaşlılıktan kaynaklanan kanser, kalp rahatsızlıkları ve obezite gibi hastalık ve bozukluklara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyıl sonları, sanayileşmiş ülkelerin azalan ve yaşlanan bir nüfusla karşı karşıya olduğu bir dönemdir (Wikipedia, 2012)

Günümüzde, gelişmiş ülkeler demografik geçişin son safhasında bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, demografik geçiş aynı hızla devam etmemektedir. Özellikle Doğu Asya ülkeleri geçişi oldukça hızlı bir şekilde yaşarlarken, Sahra, altı Afrika’da süreç çok yavaş ilerlemektedir. Gelişmekte olan çoğu ülke bugün geçiş sürecinin üçüncü safhasına ulaşmışken, özellikle Ortadoğu ve Sahra- altı Afrika’nın yoksul ülkelerinin kat etmesi gereken uzun bir yol bulunmaktadır (Wikipedia, 2012)

Yaklaşık olarak 19. yüzyılın başlarında başlayan ve gelişmekte olan ülkelerde hala devam eden demografik geçiş, 2100 yılına kadar, dünya nüfusunu birçok bakımdan yeniden şekillendirecektir. Gözle görülür değişme, 1800’de bir milyar olan dünya nüfusunun 2100 yılında beklide 9,5 milyara ulaşacak olmasıdır. Doğurganlığın gelecekteki durumunun belirsizliği nedeniyle, bu tahminlerde oldukça belirsizdir. Ortalama yaşam süresi üçte iki oranında artarken, nüfusun medyan yaşı da ikiye katlanmıştır. Birçok gelişmekte olan ülke, şimdiden negatif nüfus artış oranlarına sahiptir ve Birleşmiş Milletlerin tahminlerine göre, 2050’ye kadar Avrupa nüfusunun % 13 azalacağı tahmin edilmektedir. Ancak, tüm değişimlerin yanı sıra, aile yapısı, sağlık, tasarruf kurumları, geçinme gereksinimleri ve hatta uluslararası insan ve sermaye akışı dahi geçişten etkilenmekte ve değişim göstermeye başlamış bulunmaktadır (Bloom ve Canning, 2001, s. 185). Bu perspektiften ele alındığında, demografik geçişin, etki ve sonuçları açısından kapsamlı bir süreç olduğu gözlemlenebilmektedir. Sürecin gerek sosyal, gerekse ekonomik sonuçları tüm toplumlar açısından önem arz etmektedir.

3.2.Demografik Geçiş Süreci

Demografik geçiş süreci, yüksek doğum ve ölüm oranlarından, düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru bir değişimi ifade etmektedir. Genellikle, sürecin ölüm oranlarının azalmasıyla başladığı, belirli bir zaman aralığının ardından doğum oranlarının da azalmaya başladığı kabul edilmektedir.

3.2.1. Demografik Geçiş Sürecinde Ölüm Oranlarında Azalma

Dünya’da demografik geçişin başlangıcı, yaklaşık olarak 1800’de, ölüm oranlarının uzun dönemli bir azalma eğilimine girdiği Kuzeybatı Avrupa’da görülmüştür. Düşük gelirli ülkelerin çoğunda, ölüm oranlarındaki azalış 20. Yüzyıl başlarında başlamış, II. Dünya savaşının ardından hızlanmıştır (Lee, 2003, s. 170).

Demografik geçişin ilk safhası, su ve hava ile yayılan bulaşıcı hastalıkların neden olduğu ölümlerin azalması ile başlamıştır. 18. Yüzyılın sonlarında çiçek aşısının icadıyla, koruyucu hekimlik Avrupa’da ölüm oranlarının azalmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, kamu sağlığı konusundaki önlemler ve karantina uygulamalarının rolü de kayda değerdir. Ayrıca gelir düzeyi yükseldikçe kişisel temizliğin önem kazanması ve hastalıklara neden olan mikroplarla ilgili teorinin kabul görmesi, bu azalışa yardımcı olan faktörlerdendir. Bir başka önemli faktör ise, beslenme koşullarındaki iyileşmedir. Depolama ve taşımacılıkta kaydedilen ilerlemeler, bölgesel ve uluslar arası gıda pazarlarının bütünleşmesini sağlayarak ve tarımsal üretimdeki yerel farklılaşmaları ortadan kaldırarak, kıtlıklardan kaynaklanan ölümlerin azalmasını sağlamıştır. Gelir düzeyinde sağlanan uzun dönemli artışlar, insanların gerek çocuklukta, gerekse ileriki yaşamlarında daha iyi beslenmelerini mümkün kılmıştır. Daha iyi beslenen insanlar, hastalıklara daha dirençli hale gelmişlerdir (Fogel, 1994, Barker, 1992, Akt; Lee, 2003, s. 171).

Birçok düşük gelirli ülke, 20.yüzyıla kadar ölüm oranı dönüşümüne başlayamamıştır. Bununla birlikte, ortalama yaşam sürelerinde, tarihsel standartlara göre oldukça hızlı artışlar kaydetmişlerdir. Hindistan’da, ortalama yaşam süresi, 1920’de 24 yılken, bugün 62 yıla yükselmiştir. Çin’de ortalama yaşam süresi 1950-1955’te 41 yılken, 1995- 1999’da 70 yıla yükselmiştir (Lee, 2003, s. 171). Yaşam süresindeki artışın böyle hızlı gerçekleşmesinde, gelişmekte olan ülkelerin daha önce gelişmiş ülkeler tarafından, tıp ve sağlık alanında ortaya konan icatlardan

yararlanmalarının rolü büyüktür. Tüm bu gelişmelere rağmen, Tablo 6'da yer alan veriler, çoğu Sahra-altı Afrika, Orta Doğu ve Güney Asya'da bulunan en az gelişmiş ülkelerde, ortalama yaşam sürelerinin göreceli olarak hala çok düşük kaldığını göstermektedir.

Tablo 6

Dünyada Ortalama Yaşam Süreleri

TEMEL ALAN	2005-2010	2045-2050
Dünya	67,6	75,5
Gelişmiş Bölgeler	77,1	82,8
Az Gelişmiş Bölgeler	65,6	74,3
En Az Gelişmiş Ülkeler	55,9	68,5
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	67,7	75,9
Afrika	54,1	67,4
Asya	68,9	76,8
Avrupa	75,1	81,5
Latin Amerika ve Karayipler	73,4	79,8
Kuzey Amerika	79,3	83,5
Okyanusya	76,4	82,1

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 11

Kirk (1996) ise, ölüm oranlarındaki azalışın, modern dünyada üç farklı aşamadan geçmek suretiyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu aşamalar sırasıyla:

Ölüm Oranlarındaki Azalışın 1.Aşaması: Ölüm oranlarındaki azalma, Batı Avrupa'da daha önceleri görülmüş olma ihtimaline karşın, en belirgin şekilde tespit edilen azalışlar 18. Yüzyıl sonu ile 19. Yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. İlk safhalarda, muhtemelen yükselen gelirlerin ölümlerdeki azalmalara katkıda bulunduğu ve aynı şekilde, ölüm oranlarındaki bu azalmaların da gelir artışında payı olduğu düşünülmektedir (*iki yönlü nedensellik ilişkisi*). Ancak, Kirk'e göre modern devletin gelişmesi ölümlerdeki azalmada kesin etkiye sahiptir. Genel olarak, bu şekilde kamu düzeninin sağlanması, bölgesel ve yerel çatışmalardan kaynaklanan ölümleri azaltmıştır. Muhtemelen daha da önemlisi, modern devlette kıtlık ve salgınların azalmasını sağlayan ulaşım ve ticaret altyapısı oluşturulmasının dolaylı etkisidir. Bu istikrar tarımsal gelişmeye de katkıda bulunmuştur. Bu dönem boyunca ölüm oranlarındaki azalmayla ilgili tartışmalar süregelmektedir. Bazı görüşlere göre, ölümlerdeki ilk azalmalar sağlık ve hijyen alanlarındaki gelişmelerden bağımsız olarak, tarımdaki gelişmeler nedeniyle

daha iyi beslenme ve hastalıklara direncin artmasına bağlıdır. Bu görüşe, hijyen koşullarındaki gelişmelerin bu azalışı sağladığı şeklindeki görüşü savunanlarca karşı çıkmıştır.

Ölüm Oranlarındaki Azalışın 2.Aşaması: 19. Yüzyılın son çeyreğinde, I. Dünya savaşına doğru giden dönemde, Pasteur ve Koch gibi bilim adamlarının öncülüğünde tıp alanında bir devrim gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak çocuk ölümlerinde ve daha sonra bebek ölümlerinde görülen azalışlar, tüberküloz, ve ishal gibi hastalıklardan kaynaklanan ölüm oranlarındaki düşüşün çoğunun nedenidir. I.Dünya savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan ilerlemeler sayesinde, eğitim ve tıp alanında ciddi aşamalar kaydedilmiştir.

Ölüm Oranlarındaki Azalışın 3.Aşaması: II. Dünya savaşı süresince ve sonrasında antibiyotik kullanımında artış olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda yaygın ve salgın olarak görülen hastalıklarda köklü bir azalma olmuştur. Buna karşın, yaşlı hastaların yaşam süresinin uzatılabilmesi gibi ilerlemelere rağmen, dolaşım sistemi bozuklukları ve kanser gibi hastalıkların azaltılması çok daha zor görünmektedir. Bir diğer konu ise, bu tür organik hastalıkların artmasını değişen yaşam tarzına bağlanmasıdır. Bu tür hastalıkları mevcudiyeti muhtemelen çok daha öncelere uzanmakla birlikte, salgın hastalıkların yüksek oranda görülmesi nedeniyle daha az belirgindi. Ölüm oranlarında ki bugün var olan eğilim, tahmin edilenden çok daha eskilere dayanmaktadır.(Kirk, 1996, s. 367-368).

Şüphesiz, ölüm oranlarındaki düşüş, yaşam standartlarında bir yükselişe neden olacaktır ve yaşam standartlarının yükselmesi de doğurganlığın azalmasında etkili olan önemli faktörlerden birisidir. Ölüm oranlarının azalması, ekonomik üretkenliği teşvik ederek doğurganlıktaki azalmaya katkıda bulunacaktır (Kirk, 1996, s. 369).

Özellikle II. Dünya savaşı sonrasında itibaren ölüm oranlarında yaşanan dikkat çekici düşüşlere rağmen, HIV/AİDS'ten en çok etkilenen 27 ülkeyi de kapsayan en az gelişmiş 49 ülke, diğer gelişmişlik gruplarından daha yüksek ölüm oranlarına sahiptirler. Bu ülkelerde ortalama yaşam süresi 2005-2010 için 56 yıldır ve 2045-2050'de 68,5'e ulaşarak göreceli olarak yine düşük kalacağı tahmin edilmektedir. Ortalama yaşam süresindeki genel olarak yukarı doğru olan eğilim, dünyanın farklı bölgelerinde farklı eğilimlerin görülmesine engel olabilmektedir. Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Kuzey Amerika ve Okyanusya'da yaşam süresi istikrarlı bir hızla artmaktadır. Aksine, Avrupa'da, 1980'lerin itibaren bu hızda yavaşlama vardır. Bunun nedeni, Doğu Avrupa ülkelerinde, özellikle Rusya Federasyonu ve Ukrayna'da yaşam

sürelerinin ciddi şekilde azalmasıdır. Avrupa'nın geri kalan bölgeleri ise, Kuzey Amerika'ya eşit ya da daha yüksek yaşam sürelerine sahiptir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 11).

Tablo 7

Cinsiyetlere Göre Ortalama Yaşam Süreleri

TEMEL ALAN	2005-2010		2045-2050	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Dünya	65,4	69,8	73,3	79,9
Gelişmiş Bölgeler	73,6	80,5	79,9	85,6
Az Gelişmiş Bölgeler	63,9	67,4	72,2	76,5
En Az Gelişmiş Bölgeler	54,7	57,2	66,7	70,4

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 14

Ölüm oranlarındaki düşüşle ilgili çarpıcı noktalardan birisi, dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olmasıdır. Tablo 7 dünyanın temel yerleşim bölgelerinde kadın ve erkeklerin ortalama yaşam sürelerine ait veriler sunmaktadır ve kadınların erkeklerden daha uzun yaşam süresine sahip olduğu bu veriler tarafından da yansıtılmaktadır. Küresel düzeyde, 2005- 2010'da kadın ortalama yaşam süresi 70 iken, erkekler için bu rakam 65'tir. Yaşam süresinde kadınların avantajı gelişmiş ülkelerde (7 yıl), az gelişmiş ülkelere (3.5 yıl) oranla çok daha belirgindir. Kadın ve erkek yaşam süreleri arasındaki bu fark en az gelişmiş ülkelerde en azdır. Dünya seviyesinde 5 yıl olan bu farkın 2045-2050'ye kadar sürmesi beklenmektedir. Ancak kadın ve erkek arasındaki yaşam sürelerindeki farkın, gelişmiş ülkelerde azalması beklenirken, gelişmekte olan ülkelere ise artması beklenmektedir. Beş yaşına kadar çocuklarda ölüm oranı, kalkınmanın çocuklarla ilgili boyutunun önemli bir göstergesidir. 1950-1955'te, dünya genelinde, doğa 1000 çocuktan 233'ü beşinci yaşını görememekteydi. 2005-2010'da ise, bu rakam 1000 doğumda 71'e gerilemiştir. Çocuk ölüm oranları tüm temel bölgelerde azalmakla birlikte, Sahra-altı Afrika bu düşüşü yakalamakta oldukça geride kalmıştır. 1950'lerde Sahra-altı Afrika ve Orta-Güney Asya benzer çocuk ölüm oranlarına sahiptiler ve sonrasında her iki bölge de bu oranlarda önemli düşüşler kaydetmişlerdir. Ancak, bu düşüşün temposu Sahra-altı Afrika'da yavaşlamıştır. Sonuç olarak, 2005-2010 için, çocuk ölüm oranı Güney-Orta Asya'da 1000'de 85 iken, Sahra-altı Afrika'da hala 1000'de 148 gibi yüksek bir orandır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 12).

Ölüm oranlarındaki düşüşle ilgili bir diğer önemli husus, bu düşüşün doğurganlıktaki azalışla olan ilişkisidir. Son 30 yıl boyunca, araştırmacılar bu ilişki üzerine çalışmalar yapmışlardır. Genel olarak kabul edilen görüşe göre, bebek ölümlerindeki azalmanın çiftlerin daha az doğum lehine kararlarını etkilediğidir. Ancak, bu ilişkinin doğası hala tam olarak anlaşılmış değildir ve konuyla bağlantılı birçok farklı görüş mevcudiyetini sürdürmektedir (Cross, Hardee ve Ross 2002, s. 7). Cohen, Barney ve Montgomery (1998), doğurganlık oranlarındaki azalışın, çeşitli sosyal, politik, ekonomik ve kültürel değişimlerin ürünü olduğunu ve ölüm oranlarındaki azalış ve hükümet programlarıyla şekillendiğini, bu faktörlerin katkısının ise toplumdan topluma değişkenlik gösterdiğini belirtmişlerdir (Cohen vd.1998, Akt; Cross vd., 2002, s. 7).

Ölüm oranları ile ilgili bir başka araştırma konusu ise, yetişkin ölüm oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisidir. Lorentzen vd. yaptıkları gözlemsel çalışmalarda bu etki ile ilgili bir takım ispatlara ulaşmışlardır. Çalışmalarında, yüksek ölüm oranlarının, insanların kısa dönemli bir bakış açısına sahip olmalarına ve uzun vadeli maliyetleri olan kısa vadeli getiri sağlayacak kararlar almalarına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Lorentzen, McMillan ve Wacziarg, 2008, s. 111).

1996-2000 yılları arasında, Afrika'nın ekonomik büyümesindeki yetersizlik tamamen yetişkin ölüm oranlarına bağlanabilir. Dahası, yetişkin ölümleri fiziksel sermaye yatırım oranları ve kişi başına GSYİH artış oranları üzerinde önemli bir negatif etkiye sahiptir. Buna ilave olarak, ölüm oranları, doğum oranları ve AIDS bulaşıcılık oranları üzerinde pozitif etki taşımaktadır. Yetişkin ölümleri ekonomik büyümeyi yatırımlar, beşeri sermaye birikimi ve doğurganlık olmak üzere üç kanaldan etkileyebilir. Yatırımlar ve doğurganlık en etkili kanallardır. Yüksek yetişkin ölüm oranları iktisadi birimleri daha az yatırıma ve daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik etmektedir. Bu kısa dönemli bakış açısı kalkınmada öncelikli bir sorundur ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Daha yavaş ekonomik büyüme, özellikle Afrika ülkelerinin, hastalıklarla mücadele etmek ve ölüm oranlarını azaltmak için kaynak ayırmalarını engellemektedir. En pozitif açıdan bakıldığında dahi, yüksek yetişkin ölüm oranları, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeyi engellemektedir. En kötü sonucu ise, ölüm ve kalkınma arasındaki negatif ilişkinin sürekli bir yoksulluğa eden olmaktadır (Lorentzen vd. 2008, s. 111).

HIV/AIDS ve Ölüm Oranları: Ölüm oranlarında demografik geçiş sırasında görülen düşüş, yaşam sürelerinde bir artışın belirleyicisi olurken, karşı etkiye sahip iki gelişme bahse değerdir. Bunlardan birisi, 1990'larda, en az gelişmiş ülkelerde, ölüm

oranlarındaki azalışın durağan bir hal aldığı görülmektedir. Şüphesiz, bu duraksamada, Sahra-altı Afrika’da ölüm oranının yükselmesine neden olan HIV/AIDS’in rolü oldukça önemlidir. Son 20 yılda, dünya genelinde 60 milyon kişiye HIV/AIDS virüsü bulaşmıştır ve bu kişilerin 40 milyonu hayattadır. Sahra-altı Afrika’da HIV/AIDS temel ölüm nedeniyken, bu vakaların yalnızca % 6’sı daha gelişmiş ülkelerde görülmektedir (Lee,2003, s. 172). HIV/AIDS salgınının etkisi, bu salgından yüksek oranda etkilenen ülkelerin nüfusları üzerinde açıkça görülebilmektedir. Bu ülkelerin birçoğunda, 2009 yılında, 15-49 yaş arası kişilerde HIV/AIDS’ in görülme oranı % 1 ya da üzeridir. HIV/AIDS’ ten yüksek oranda etkilenen 58 ülkeden 38’i Afrika’da, dördü Asya’da, 11’i Latin Amerika’da, üçü Avrupa’da, biri Kuzey Amerika’da ve biri de Okyanusya’dadır. Hepsi birlikte, dünyadaki HIV taşıyıcısı yetişkin ve çocuk toplamının % 85’ini oluşturmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 12).

Tablo 8

En Düşük Ortalama Yaşam Süresine Sahip 10 Ülke (2005-2010 ve 2045-2050)

2005-2010		2045-2050	
ÜLKE	ORTALAMA YAŞAM SÜRESİ	ÜLKE	ORTALAMA YAŞAM SÜRESİ
Afganistan	43,8	Lesotho	56,3
Zimbabve	44,1	Swaziland	58,6
Zambiya	45,2	Afganistan	58,7
Lesotho	45,3	Orta Afrika Cumhuriyeti	61,3
Swaziland	45,8	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	61,8
Angola	46,8	Mozambik	62
Orta Afrika Cumhuriyeti	46,9	Sierra Leone	62,2
Sierra Leone	47,4	Güney Afrika	62,3
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	47,5	Zambiya	62,4
Gine-Bissau	47,6	Nijerya	62,5
DÜNYA	67,6	DÜNYA	75,5

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 70

Tablo 8, en düşük ortalama yaşam sürelerine sahip olan ülkeleri içermektedir. Dünya üzerinde, en düşük yaşam süresine sahip ülkelerin büyük çoğunluğu, AIDS’ten en olumsuz şekilde etkilenen Sahra-altı Afrika’da yer almaktadır. Birleşmiş Milletler 2008 gözden geçirme raporunda, HIV/AIDS’ in yıkıcı etkileri hastalık, ölüm ve nüfus kaybı olarak belirtilmiştir. En fazla etkilenen ülkelerde yaşam sürelerinde önemli

düşüşler göze çarpmaktadır. 2007 yılında, 15- 49 yaş arası nüfusun % 24'ünün HIV taşıyıcısı olduğu Botswana' da, yaşam süresi, 1985-1990'da 64 iken, 2000-2005 döneminde 48' e gerilemiştir. Bu ülkede, 2005-2010 döneminde, HIV görülme oranının azalması ve virüse karşı terapinin yaygınlaşmasının sonucu olarak, yaşam süresinin 55 yıla yükseleceği tahmin edilmektedir. Dünya üzerinde virüsten en kötü etkilenen ülkelerin çoğunun yer aldığı, Afrika'nın güneyinde, son 20 yılda yaşam süresi 61'den 53'e düşmüştür. HIV/AIDS Afrika'nın güneyinde son derece sert bir etki gösterirken, son yıllarda Afrika'da yüksek oranda etkilenen ülkelerin çoğunda yaşam sürelerinde önemli düşüşler görülmektedir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 13). Tablo 2.3' teki en düşük ortalama yaşam süresine sahip ülkeler listesinde dikkat çeken husus, bu ülkelerin çoğunun Sahra-altı Afrika'da bulunmasıdır.

HIV/AIDS' in toplumlara önemli bir bedeli de, çocuk ölümlerindeki azalışı geciktirmesidir. Anne'den bebeğe geçen AIDS vakalarının % 35'inde, çocuklar bir yaşını göremeden, % 61'inde ise beş yaşına ulaşmadan hayatlarını kaybetmektedirler. HIV' nin çocuk ölüm oranı üzerindeki etkisi, salgın başlamadan önce düşük oranlara ulaşmış olan ülkelerde daha çarpıcıdır. Örneğin, Sahra-altı Afrika'nın en düşük çocuk ölüm oranlarına sahip ülkelerinden biri olan Zimbabwe'de, bu oran, 1985-1990 arasında 1000 doğumda 88'den, 2000-2005 arasında 1000 doğumda 112'ye yükselmiştir. Anneden çocuğa geçişin önlenmesinde sağlanacak ilerlemeyle birlikte, HIV/AIDS' in çocuk ölümleri üzerindeki etkisinin gelecekte azalacağı tahmin edilmektedir. AIDS, ölümlerin yaşlara göre yüzdesel dağılımını da değiştirmektedir. 1985-1990 yılları arasında, Afrika'nın güneyinde ölümler, çocuklar ve yaşlı yetişkinler arasında yoğunlaşmıştır ve 20-49 yaş arası yetişkinlerin ölüm oranı, aynı dönemde, tüm ölümlerin sadece % 20'sini oluşturmaktaydı. 2005-2010 dönemine gelindiğinde, büyük bir değişim meydana gelmiş ve 20-49 yaş arası yetişkinlerin ölüm oranı % 51 olarak gerçekleşmiştir. Ölüm oranlarında meydana gelen bu tür yükselişler, toplumun çalışma ve ebeveynlik çağındaki bireylerini azaltarak ekonomik ve sosyal yapılar için ciddi potansiyel şoklar yaratmaktadır. HIV/AIDS' in nüfus artışını azaltıcı yöndeki etkisine rağmen, virüse karşı terapide ve HIV'nin yayılmasını karşı önlemlerde görülen ilerlemelere bağlı olarak, 2007'de en yüksek AIDS vakası görülen ülkelerin, 2005-2050 arasında pozitif nüfus artışına sahip olacakları tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 13-14). Ölüm oranlarındaki son gelişmelere istisna olarak ortaya çıkan diğer önemli gelişme ise, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliğine ait bölgelerde, son 20 ya da 30 yılda yaşam sürelerindeki duraklama ya da azalıştır. Bu gelişme, piyasa

ekonomisine geçiş süreci öncesine denk gelmektedir. Birleşmiş Milletler 2002 yılı verilerine göre Rusya Federasyonunda erkek ortalama yaşam süresi 60 yıl olarak tespit edilmiştir ve bu rakam 1950'deki düzeye eşittir (Lee, 2003, s. 172-173). Bu duraksama ya da azalmadaki neden ise, söz konusu ülkelerin, Doğu Bloku'nun çöküşü ve sonrasında piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte gelen derin ekonomik sorunlardır.

3.2.2.Demografik Geçiş Sürecinde Doğurganlık Oranlarında Azalma

Klasik demografik geçiş teorisi önce ölüm oranlarındaki düşüşle başlamakta ve belirli bir zaman aralığının ardından doğum oranları da azalmaya başlamaktadır. İki azalma süreci arasındaki zaman aralığında ise ölüm oranlarındaki düşüşün etkisiyle nüfus hızlı bir artış eğilimine girmektedir. Nüfus artışı özellikle 5 yaş ve altındaki çocuk sayısının artması anlamına gelmektedir. Çünkü, gerek ölüm gerekse doğum oranlarının yüksek olduğu, geçişin ilk safhasında, kıtlık, salgın vb. felaketlerin kurbanları çoğunlukla bu yaş grubunda bulunan çocuklardır. Ölüm oranlarının düşmesiyle hayatta kalan bu çocukları yetişkinliğe erişmesi ve üreme çağına ulaşmaları nüfus artışını daha da hızlandırmaktadır. Bu durum doğurganlığın azalmasına ya da, yüksek doğurganlıktan düşük doğurganlığa geçişi ifade eden "*doğurganlık geçişine*" kadar sürecektir. Doğurganlık azalışının, ölüm oranları azalışını takiben, ve belirli bir gecikmeyle ortaya çıkmasıyla, nüfusta ki artış dengelenecek ve daha sonraları ise azalışa geçecektir.

1890 ve 1920 yılları arasında, evliliklerin daha geç yapılması nedeniyle doğumlar Avrupa'nın birçok bölgesinde azalmaya başlamıştır. 1870 ve 1930 arasında, medyan yaş düzeyinde yaklaşık % 40 oranında bir azalma görülmüştür (Coale ve Treadway, 1996, Akt; Lee, 2003, s. 173). Çocuk sahibi olmak ve büyütmek zaman alıcıdır. Teknolojik gelişme ve fiziksel ve beşeri sermayede artış emeğin üretkenliğini arttırarak, tüm faaliyet kollarında zamanı daha değerli hale getirmiş ve çocuklar, tüketim mallarına kıyasla giderek daha maliyetli bir hale gelmişlerdir. Çocuk sahibi olma ve yetiştirme konusunda temel sorumluluğa sahip olduklarından dolayı, kadınların üretkenliğindeki farklılaşmalar özellikle önem arz etmektedir. Örneğin, fiziksel sermaye kas gücünün yerini alarak, kadın ve erkek arasındaki üretkenlik farkını azaltabilmekte ya da ortadan kaldırabilmekte, bu şekilde çocuk sahibi olma ve yetiştirmenin alternatif maliyeti yükselebilmektedir (Galor ve Weil, 1996, Akt; Lee, 2003, s. 174). Öte yandan, artan gelirler tüketim talebinin, eğitilmiş işgücünün daha önemli bir girdisi olduğu tarımsal

olmayan ürün ve hizmetlere yönelmesine neden olmaktadır. Eğitimin getirisinin artması, eğitim yatırımlarının artmasına yol açmaktadır. Genel olarak, değişen bu kalıplar, bir takım etkilere sahiptir; aileler için çocukların maliyeti yükselmiş, çocuklar daha pahalı hale gelmiş, okulda geçirdikleri zamandan dolayı ekonomik katkıları azalmış ve bu durum çocuk sahibi olmanın alternatif maliyetini arttırmıştır. Dahası, yüksek gelire sahip olan ebeveynler çocukları için daha fazla kaynak ayırmayı tercih etmektedirler. Bu tercih her bir çocuğun maliyetini arttırdığından, bu ebeveynler daha az çocuk sahibi olmaya karar vermektedirler. Tüm bu doğurganlık teorilerinin ötesinde, gelişmiş piyasa ve devlet yapıları, emeklilik maaşı ödeyerek ve risk paylaşımı yaparak, geleneksel aile ve hane halklarının önemli ekonomik işlevlerini üstlenebilmekte ve çocukların ekonomik ve sosyal açıdan önemini azaltmaktadır (Lee, 2003, s. 174).

Tablo 9

Hesaplanan Toplam Doğurganlık Oranları

TEMEL BÖLGE	1970-1975	2005-2010
Dünya	4,32	2,56
Gelişmiş Bölgeler	2,17	1,64
Az Gelişmiş Bölgeler	5,18	2,73
En Az Gelişmiş Bölgeler	6,74	4,39
Diğer Az Gelişmiş Bölgeler	4,97	2,46
Afrika	6,69	4,61
Asya	4,76	2,35
Avrupa	2,19	1,5
Latin Amerika ve Karayipler	5,01	2,28
Kuzey Amerika	2,07	2,04
Okyanusya	3,29	2,44

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 8

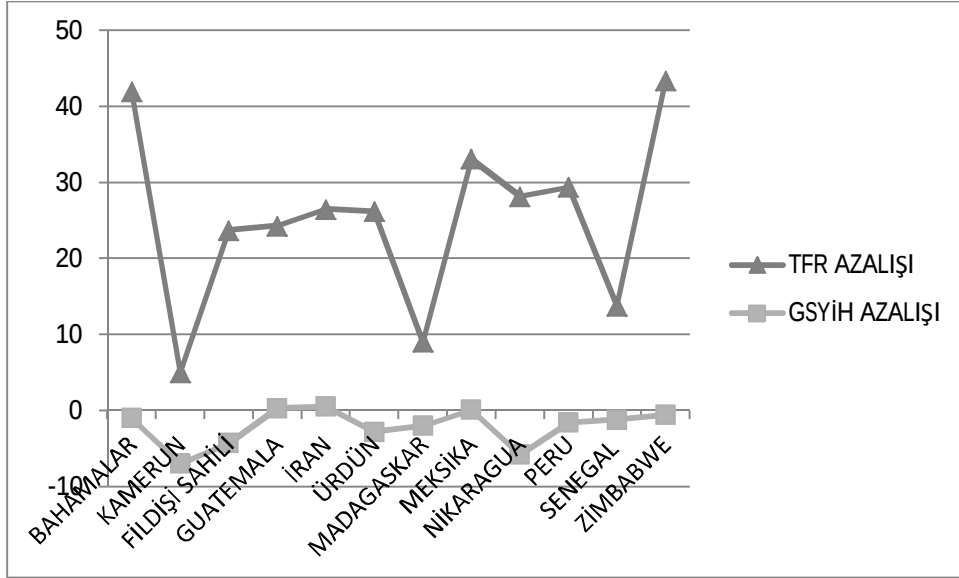
Tablo 9’da yer alan verilere göre, 2005-20110 arasında, toplam doğurganlık oranlarında düşüşler göze çarpmaktadır.

Doğurganlığı Etkileyen Faktörler: Doğurganlığı etkileyen faktörlerden bahsederken, bu faktörleri yarattıkları etkiye göre sınıflandırarak incelemek doğurganlık azalışının nedenlerini daha iyi kavranması açısından oldukça yararlıdır. Bu faktörlerden bazıları doğurganlık üzerinde dolaylı yolda etkili olurlar, bunlar *sosyal faktörler ve ekonomik faktörlerdir*. Diğer bir grup faktör ise, doğurganlığı doğrudan etkilerler. Bu

faktörlerde *yakın (proximate) faktörler* olarak adlandırılmaktadır. Yakın faktörler, bir toplumda evli olanların oranı, doğum kontrol yöntemlerinin varlığı ve yaygınlığı, doğum sonrasındaki çocuk emzirme döneminin uzunluğu ve teşvik yoluyla kürtajın yaygınlığıdır.

i) Sosyo-ekonomik faktörler: Sosyal ve ekonomik faktörler *Sosyo-ekonomik belirleyiciler* olarak adlandırılırlar ve bu faktörler genel olarak çiftlerin daha az çocuk sahibi olma yönündeki kararlarını etkilerler. Bununla birlikte, çiftlerin neden daha az çocuk sahibi olmaya karar verdiklerine ilişkin temel teori oldukça karmaşıktır. Daha az çocuk sahibi olmak, değer kavramlarında bir değişikliği gerektirir ve bu değişiklik doğurganlık davranışında bir değişikliğe neden olur. İnsanların doğurganlık davranışlarını etkileyen faktörler çoğunlukla sosyo-ekonomik çevre ile ilgilidir: çocukların eğitim ve sağlık düzeyleri, kadınların toplumsal statüsü, eğitim düzeyi, ekonomik statüleri, çocukların hayatta kalma oranları, şehirleşme oranları, dinsel inançlar, sosyo-ekonomik organizasyonların durumu ve yeni fikirlerin toplumda yayılma derecesi bunlardan belli başlılarıdır (Cross vd. 2002, s. 5).

Genellikle, ülkelerin ekonomik performansları yükseldikçe, artan gelirler daha iyi eğitim ve sağlık alışkanlıklarını beraberinde getirir. Buna bağlı olarak çocuk sahibi olmanın maliyetleri artar ve giderek daha fazla sayıda çift daha az çocuk sahibi olmaya karar verir. Demografik geçişin 100 yıl ya da daha uzun bir sürede gerçekleştiği ABD ve Avrupa'da, artan gelirler ve azalan doğum oranları ilişkisi oldukça nettir. Ancak, demografik geçişin yalnızca birkaç on yıl süresince görüldüğü ülkelerde bu ilişki daha az belirgindir. 1980'ler ve 1990'larda ekonomik açıdan ciddi bir kötüye gidiş yaşayan düşük gelirli ülkelerde, doğurganlık oranlarında önemli düşüşler yaşanmıştır (Cross vd. 2002, s. 5-6). Özellikle uzun dönemde, doğurganlıktaki azalışın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğine dair görüşlere karşın, özellikle eğitim ve okullaşma oranının yüksek olduğu durumlarda, doğurganlık artışı ve ekonomik büyüme arasındaki bu negatif etki azalmaktadır.

Şekil 3. Gayrisafi yurtiçi hasıla azalışı ve toplam doğurganlık oranı azalışı
Kaynak: Dünya Bankası, 2000, Akt; Cross vd. 2002, s. 12’den derlenmiştir.

Tablo 10

Ülkelere Göre Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Azalışı ve Toplam Doğurganlık Oranı Azalışı (TFR) Verileri (1980-1995)

ÜLKE	GSYİH AZALIŞI (%)	TFR AZALIŞI (%)
	1985-1995	1985-1995
BAHAMALAR	-1	43
KAMERUN	-7	12
FİLDİŞİ SAHİLİ	-4,3	28
GUATEMALA	0,3	24
İRAN	0,5	26
ÜRDÜN	-2,8	29
MADAGASKAR	-2	11
MEKSİKA	0,1	33
NİKARAGUA	-5,8	34
PERU	-1,6	31
SENEGAL	-1,2	15
ZİMBABWE	-0,6	44

Kaynak: Dünya Bankası, 2000, Akt; Cross, Hardee ve Ross, 2002, s. 12

Tablo 10 ve Şekil 3 artan gelir düzeyleri ile doğurganlık azalışı arasındaki ilişkinin düzeyini ifade eden veriler içermektedir. Örneğin, Sahra-altı Afrika ülkesi

Kamerun’da, 1985-1995 arasında, GSYİH % 7 küçülürken, aynı dönemde toplam doğurganlık oranında % 12 oranında bir düşüş gözlemlenmiştir.

Gelir düzeyinin yükselmesi ile doğurganlık geçişi arasındaki ilişki Galor (2010) tarafından ele alınmış ve Galor ilişkisi ampirik çalışmalarla test edilmiştir. Doğurganlığın azalmasından önce kişi başına gelirde görülen yükseliş birçok araştırmacıyı, doğurganlıktaki azalışın, sanayileşme sürecinde ortaya çıkan gelir artışı tarafından tetiklendiğini savunmaya yöneltmiştir (Galor, 2010, s.1). Özellikle Becker (1960) doğurganlığın azalmasının gelir artışının bir yan ürünü olduğu teorisini geliştirmiştir. Becker’in tezi, gelir artışı sonucunda çocuk yetiştirme maliyetinin yükselmesi nedeniyle ortaya çıkan negatif etkinin, gelirin doğurganlık üzerinde yarattığı pozitif etkiye baskın çıktığını öne sürmektedir (Becker, 1960, Akt; Galor, 2010, s. 1-2). Benzer şekilde, Becker ve Lewis, çocukların eğitime yapılan yatırımın gelir esnekliğinin, çocuk sayısının gelir enseliğinden yüksek olduğunu ve bu nedenle gelir artışının, her bir çocuğa yapılan yatırımdaki artışla birlikte, doğurganlığı azalttığını ileri sürmüşlerdir (Becker ve Lewis, 1973, Akt; Galor, 2010, s. 2).

Bununla birlikte, bu tez teorik bir bakış açısıyla ele alındığında zayıf, entellektüel açıdan da tatminkar olmaktan uzak görünmektedir. Teorinin dayanak noktası, belirli bir gelir düzeyinin ötesinde, bireylerin çocuk sayısına karşı doğal olarak aleyhte bir eğilime sahip olduklarıdır. En kritik nokta ise, teorinin ortaya attığı tahminlerin, gözlemsel çalışmaların ispatlarıyla uyumlu olmamasıdır. Çalışmaların ortaya koymuş olduğu bulgulara göre, doğurganlık düşüşü, gelir düzeyi bakımından önemli farklılıklar gösteren Batı Avrupa ülkelerinde aynı on yılda görülmüştür. 1870 yılında, demografik geçişin arifesinde, İngiltere ve Hollanda, sırasıyla, kişi başına 3.190 ABD doları ve 2.760 ABD doları gelire sahiptiler. Aksine, doğurganlık azalışının başlangıcında olan Almanya ve Fransa, aynı on yıllık sürede sırasıyla kişi başına 1.840 ABD doları ve 1.880 ABD doları gelire sahiptiler ve bu rakamlar İngiltere ve Hollanda’ya kıyasla oldukça küçüktü (İngiltere’ nin GSMH’sinin yaklaşık % 60’ı). Üstelik, yine aynı on yıllık dönemde, İsveç ve Norveç’in kişi başı GSMH’ si İngiltere’ninkinin yalnızca % 40’ı, Finlandiya’nın GSMH’si ise sadece üçte biri kadar olmasına rağmen, doğurganlık azalışının başlangıcı bu daha yoksul ülkelerde de İngiltere ile aynı döneme denk gelmektedir. Demografik geçişin Avrupa’da, gelir düzeyi bakımından önemli farklılık gösteren ülkeler arasında izlediği seyrin benzerliği, ulaşılan yüksek gelir düzeyinin, doğurganlık azalışında çok kısıtlı rol oynadığını ortaya koymaktadır. Yapılan son ampirik çalışmalar ait bulgular, Becker’in teorisini reddeder görünümündedir. Özellikle

Fransa ve İngiltere'ye ait bulgular teori ile uyuşmamaktadır (Galor, 2010, s. 3-4-5). Murphy (2009), Fransa'nın 1876- 1896 yıllar arası döneme ait panel verilerine dayanarak, Fransa'nın demografik dönüşümünü eğitimde, cinsiyet ayrımcılığında ve ölüm oranlarında kaydedilen olumlu gelişmelere bağlamış, gelir düzeyi artışının, ilgili dönemde doğurganlığı pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Murphy, 2009, Akt; Galor, 2010, s. 5).

ABD ve Fransa haricinde, gelişmiş ekonomilerin çoğunda, doğum oranları azalışı ve ekonomik büyüme öncesinde gerçekleşen ölüm oranları düşüşleri, demografik geçiş sürecinde doğurganlık azalışının başlamasının mantıklı bir açıklaması olarak kabul edilmektedir. Ne var ki, bu hipotez teorik olarak yeterince sağlam ve tarihsel bulgularla uyumlu görünmemektedir. Yine Murphy (2009), Fransa'nın 1876-1896 arası panel verilerine dayanarak, Fransa'da yaşanan demografik geçiş sürecinde, doğurganlık azalışı üzerinde ölüm oranı azalışının etkisi olmadığını, asıl etkinin cinsiyet ayrımı ve eğitim konusundaki iyileşmelerden kaynaklandığını belirtmiştir (Murphy, 2009, Akt; Galor, 2010, s. 8). Eğitime yapılan yoğun yatırımlar, doğurganlık azalışı üzerinde güçlü bir negatif etkiye sahiptir. Fransa ve İngiltere'ye ait panel veriler, beşeri sermaye oluşumundaki artışın doğurganlık üzerinde olumsuz etki yaptığını göstermektedir (Galor, 2010, s. 13).

Bilhassa kadınların eğitimi, doğurganlıkla tutarlı bir ilişki içindedir. Schultz, kadın eğitim düzeyinin yükselmesinin, kadınların çocuk sahibi olmalarının fırsat maliyetini artırarak doğurganlığı azaltıcı etki yapacağını, buna ilave olarak, bilinçlenen kadınların yeni ve modern doğum kontrol yöntemlerini benimsemelerine yardımcı olarak istenmeyen gebeliklerinde azaltılabileceğini belirtmiştir. Son 50 yılda eğitimde cinsiyet eşitsizliği efsanevi boyutlarda olsa da, gelişmekte olan ülkeler bu alanda, 1970'ler, 1980'ler ve 1990'lar boyunca önemli ilerleme kaydetmişlerdir. 1980'ler ve 1990'larda kızların orta dereceli okullara kaydolma sayısında önemli artış görülmüştür. Birçok gelişmekte olan ülkede, 10 yıllık bir dönemde, bu sayı % 30 oranında artmıştır. Kızların ilköğretime kaydolma oranları, eğitim ve cinsiyet açısından bütün olarak ele alındığında önemli olmakla birlikte, orta derece eğitimin doğurganlık üzerindeki etkisi daha büyüktür. Açık olan, gelişmekte olan ülkelere demografik geçişin tamamlanmasının dolaylı olarak kızların orta dereceli eğitim alma düzeyine bağlı olduğudur (Cross vd. 2002, s. 9-10).

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu demografik dönüşüme başlamış durumdadır ve bu ülkelerde doğum oranları ciddi biçimde azalış göstermektedir. Ne var ki, başta

Sahra-altı Afrika ve Güney Asya olmak üzere, bazı ülkelerde bu geçiş süreci henüz başlamamış ya da yeni başlamış gibi görünmektedir. Yüksek doğurganlığın yanı sıra, bu ülkelerin tipik bir özelliği, kadınların erkeklere oranla daha düşük okula kaydolma oranına sahip olması şeklinde kendini gösteren eğitim eşitsizliğidir. Sosyo-ekonomik açıdan olumlu birçok faktörle eğitimde fırsat eşitliği arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu faktörlerin belli başlıları: çocuk gelişiminde ilerleme (daha iyi sağlık koşulları ve eğitime), yoksulluğun azaltılması ve uzun vadeli ekonomik büyümedir. Kadının statüsü ve ekonomik büyüme arasındaki bu pozitif bağlantıya yanıt olarak, cinsiyetler arası eşitliği geliştirmeyi amaçlayan programların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu programların önde gelenleri Dünya Bankası Cinsiyet Eylem Planı ve Birleşmiş Milletler Üçüncü Milenyum Kalkınma Hedefleridir (de La Croix ve Vander Donckt, 2010, s. 85-86).

Tablo 11

Gelişmekte Olan Ülkelerde Ortaöğretime Kaydolan 100 Erkeğe Karşılık Gelen Kız Sayısı (1990-2005)

ÜLKE	1990	2005
Uganda	57	81
Pakistan	42	78
Nijerya	75	82
Zimbabve	88	93
Bangladeş	52	103
Hindistan	58	82
Meksika	98	102
Mısır	77	94

Kaynak: Nüfus Referans Bürosu; 2009, s. 5

Tablo 11'e bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerde ortaöğretime kaydolan kız çocuklarının oranında (okula kaydolan 100 erkek çocuğa karşılık gelen kız sayısı olarak) yavaşta olsa artış gözlemlendiği görülmektedir. Bu artışın özellikle Sahra-altı Afrika ülkelerinde oldukça yavaş gerçekleşmesi dikkat çekici bir husustur. Nijerya ve Zimbabve gibi Sahra-altı Afrika ülkeleri ve bir Kuzey Afrika ülkesi olan Mısır bu duruma tipik birer örnek teşkil etmektedirler. Az gelişmiş ülkelerde kızların ikincil eğitime katılım oranının artması, dolaylı olarak ta olsa, doğurganlık üzerinde negatif bir etkiye sahip olacaktır.

Cinsiyet eşitliği, eğitim olanaklarına erişebilmenin yanında, diğer birçok faktörü de kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Cinsiyet eşitliğinin kapsamlı bir değerlendirmesi, kadınların ekonomik kaynaklara erişebilirliği, kadınların sağlık programlarına erişebilirliği ile kadınların yasal ve toplumsal hakları gibi göstergeleri içermelidir. Bu düşünce yapısıyla uyumlu bir şekilde, Dünya Ekonomik Forumu, *Küresel Cinsiyet Eşitsizliği (Global Gender Gap)* indeksini geliştirmiştir. Bu indeks, 128 ülke için kısa ve özlü bir cinsiyet eşitliği ölçütü sağlamaktadır. İndeks, çok geniş bir çeşitliliğe sahip olan cinsiyet temelli göstergeleri dört temel sınıfta toplamıştır. Bunlar: “ekonomik katılım ve fırsat eşitliği”, “eğitime katılım düzeyi”, “politik bakımdan güçlendirme”, “sağlık ve hayatta kalma”.olarak belirlenmiştir (de La Croix ve Vander Donckt, 2010, s. 86-87). Cinsiyetler arası eşitlikle ilgili değerlendirmelerde, adı geçen dört faktörün yararlılığı, bu faktör ya da boyutların belirli ülkeler arasında kıyaslamalarda kullanılmasıyla açığa çıkmaktadır. Örneğin, İran ve Mozambik için bu boyutlara göre bir karşılaştırma yapıldığında, kadınların eğitime erişebilirliği açısından İran daha eşitlikçi bir ülke olmasına karşın, kadınların politikaya ve ekonomiye katılımı bakımından Mozambik’in gerisinde kalabilmektedir (de La Croix ve Vander Donckt, 2010, s. 86-87).

Canning ise (2011), doğurganlık azalışının, hükümet politikaları, doğum kontrol araç ve yöntemlerinin mevcudiyet derecesi, eğitim, düşünce sistemi ve kültür gibi birçok faktöre bağlı olduğunu belirtirken, bu azalışın altında yatan temel nedenin doğurganlık düşüşünden önce görülen ölüm oranlarındaki düşüş olduğunu vurgulamaktadır. Canning’e göre, bu görüşün en önemli destekleyicisi, doğurganlık azalışının daima ölüm oranı azalışını takip etmesidir. Bu ilişkinin otomatik olarak gerçekleşmeyebileceği göz önüne alınsa dahi, çocuk ölüm oranındaki düşüşün, arzu edilen doğum sayısı üzerindeki etkisi şüphe götürmezdir. Çocukların hayatta kalma oranı yükseldikçe, arzu edilen çocuk sayısına ulaşmak için gereken doğum sayısı azalacaktır. Bu açıklamaya alternatif olarak ekonomik temelli bir yaklaşımda kullanılabilir: doğurganlıkla ilgili kararlar, çocukların niteliği ve niceliği arasında yapılan tercihe bağlıdır. Bu yaklaşımın kilit noktası eğitim ve beşeri sermayenin getirileridir. Teknolojik gelişmeler eğitimin getirisini arttırırsa, aileler daha az çocuk sahibi olarak, her bir çocuğa daha fazla yatırım yapmayı seçebileceklerdir. Bir diğer yaklaşım ise doğum kontrolünün, doğurganlığı azaltmadaki etkisine yer vermektedir (Canning, 2011, s. 6).

Ölüm oranlarında görülen azalış doğurganlıktaki azalışın altında yatan neden olabilmekle birlikte, başka ara faktörlerde devreye girebilmekte ve aradaki nedensel ilişkiyi anlaşılması daha zor hale getirebilmektedir. Çocuk ölüm oranlarının azalması, büyük ailelerin oluşmasına neden olabileceği gibi, bazı toplumlarda çocuk ölümlerinin sayısı ve oranından bağımsız olarak, kadınların daha az çocuk sahibi olmayı seçtiği dahi gözlemlenmiştir. Birçok ülkede doğurganlık dönüşümü, ölüm oranları azaldıktan sonra gerçekleşmiştir. Ancak, bu dönüşüm kişi başına gelir düzeyinde önemli bir artış olmaksızın gerçekleşmiştir. Örneğin Çin ve Hindistan, ekonomik büyümeleri yükselişe geçmeden önce, doğurganlıkta büyük azalışlar yaşamışlardır. Buna karşın, doğurganlık azalışının yenileme oranına (replacement level) ya da bu oranın altına gerileyebilmesinin hızlı ekonomik büyümeyle birlikte görülmesi, bir kez daha, nedensellik ilişkisinin kurulabilmesini zorlaştırmaktadır. Toplam düzeyde, verilerin ölüm oranları azalışının doğurganlık azalışını tetiklediği görüşünü destekler görünmelerine rağmen, Canning, beşeri sermayenin getirisi ve nitelik-nicelik tartışmasının sürdüğüne dikkat çekmiştir. Sahra-altı Afrika'daki çocuk ölümlerinde görülen azalışın, ekonomik büyüme olmadan devam mı edeceği, yoksa azalışın duraklayacağı mı şeklindeki tartışmayı da önemli bulmaktadır. (Canning, 2011, s. 7).

ii) Yakın faktörler: Doğurganlık, sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra bir takım davranışsal ve biyolojik değişkenler tarafından doğrudan etkilenmekte ve bu değişkenlere yakın belirleyiciler adı verilmektedir. Doğum kontrolü bu değişkenlerin en önemlisi olmakla birlikte, evlilerin oranı, doğum kontrol yöntemlerinin etkinliği, teşvik edilmiş kürtaj ve doğum sonrası çocuk emzirme süresinin uzunluğu gibi değişkenlerde doğurganlık oranı üzerinde etkilidirler. Doğurganlık geçişi sırasında, bu faktörlerin bazılarında meydana gelen değişimler, doğurganlık üzerinde negatif etkilere sahip olabilirlerken, bazı faktörlerin değişmesi ise pozitif bir etki yaratabilir.. Örneğin, evlilik yaşının yükselmesi doğurganlığı negatif olarak etkilerken, doğum sonrası çocuk emzirme süresinin kısalması doğurganlığı pozitif etkilemektedir. Bu etkiler kısmen de olsa birbirini dengelemekte ve net etki, artan doğum kontrolü kullanımına kıyasla küçük kalmaktadır (Bongaarts ve Potter, 1983, Akt; Bongaarts, 2004 s. 4).

Doğum kontrol teknolojisinde, 1950’lerde kaydedilen önemli gelişmeler neticesinde doğum kontrol yöntemleri dünyanın çoğu kesimine hızla yayılmıştır. Fazla doğumdan sakınmanın ruhsal ve parasal maliyetleri ve verdiği rahatsızlıktaki azalma neticesinde doğum sayılarında da azalma görülmüştür. Bununla birlikte, aile planlama programları, doğurganlık geçişinin gerçekleşmesi için zorunlu bir koşul değildir. Çünkü, yüksek gelirli ülkelerde doğum oranlarında azalma, yeni kontrol yöntemleri ya da doğum kontrolünü teşvik etmeye yönelik aile planlama programları olmaksızın gerçekleşmiştir (Schultz, 2001, s. 6). Çocuk hekimliği alanındaki gelişmeler ise, yetişkinliğe erişen çocuk sayısında artışa neden olmuştur. Sağlık alanındaki bu gelişme, iki şekilde, nüfus artışı üzerinde aşağıya doğru bir baskı yaratmıştır: aileler çocuk sahibi olma kararlarını, hayatta kalan çocuklarının sayısına göre yeniden belirlemekte ve hayatta kalan çocuklar için talebin fiyat esnekliği inelastik olmaktadır (Schultz, 2001, s. 6-7).

Sosyal, kültürel ve dini kuralların doğurganlıkla ilişkisi 17. ve 18.yüzyıllarda, Avrupa’da, belirgin bir şekilde göze çarpmaktaydı. O dönemde, sosyo-ekonomik normlar, evlenecek olan bir çiftin kendi evlerini kurabilecek durumda olmalarını gerektirmekteydi. Bu nedenle Avrupa’da ortalama evlilik yaşı 25’ti ve kadınların % 15-20’si ise hiç evlenmemekteydi. 20. Yüzyılda Hindistan’ın Uttar Pradesh eyaletinde ise, yeni evli çiftler damadın ailesiyle yaşamaya başlamakta ve bu durum onlar için ev ve barınak teminini garanti hale getirmektedir. Bunun sonucunda, Uttar Pradesh’te ortalama evlilik yaşı 16’dır ve egemen olan sosyal sistem evliliğin ardından hemen çocuk sahibi olmayı gerektirmektedir. 18. yüzyıl Avrupa’sında normların evlilik yaşını yükseltmesi doğum oranlarını düşük tutarken, 20. Yüzyılda, Hindistan’da normlar, evlilik yaşının düşmesine ve doğum oranlarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Sosyo-ekonomik normlar özellikle doğurganlığın yakın belirleyicileri üzerinde önemli derecede etkiye sahiptirler ve bu etkinin yönü toplumdan topluma farklılık göstermektedir (Cross vd. 2003, s. 8). Caldwell, teorisinde, geniş bir aile yapısından çekirdek aile yapısına geçilmesinin, ebeveynlerden çocuklara doğru gelir artışını arttırarak, çocuk talebini azalttığını ifade etmiştir (Caldwell, 1982-1994, Akt; Cross vd. 2003, s. 8).

Birleşmiş Milletler tarafından 2008 yılında yayınlanan dünya nüfusu ile ilgili gözden geçirme raporuna göre, küresel düzeyde toplam doğurganlık kadın başına 2,56 olarak belirtilmiştir. Bu ortalama veri, ülkeler ve bölgeler arasındaki doğurganlık farklılıklarının üzerini örter gibi görünmektedir. 2005-2010 döneminde, 76 ülke ya da

bölgede (45'i daha gelişmiş ülke ya da bölgeler) toplam doğurganlık oranı 2,1'in oldukça altında bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu ülke ya da bölgelerde doğurganlık kendini yenileme düzeyinin (replacement level) altında seyretmektedir. Bununla birlikte, 120 ülke ya da bölgede (tamamı az gelişmiş ülke ya da bölgeler) kadın başına doğurganlık 2,1'in üzerindedir. Bu 120 ülkeden 27'sinde doğurganlık kadın başına 5'in üzerindedir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 8).

1974'teki ilk Dünya Nüfus Konferansının düzenlenmesinden bu yana, doğurganlık 137 ülkede % 20'den daha fazla azalmış, bu ülkelerden 57'sinde düşüş % 50'nin üzerinde gerçekleşmiştir. En hızlı düşüşler Moğolistan, İran İslam Cumhuriyeti, Maldivler, Birleşik Arap Emirlikleri, Vietnam, Kore Cumhuriyeti, Kuveyt ve Bangladeş gibi Asya ülkelerinde görüşmüştür. Doğurganlık Tunus ve Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerinde ve Meksika gibi Latin Amerika ülkelerinde de düşmüştür. Bu ülkelerde toplam doğurganlık oranı 2,35'in altındadır. Gelişmekte olan çoğu ülkenin yüksek doğurganlıktan düşük doğurganlığa geçişte oldukça ilerlemiş olmasına rağmen, yedi az gelişmiş ülke hala 6 çocuk üzerinde bir toplam doğurganlık oranına sahiptir ve Nijer'de bu oran kadın başına 7 çocuktan daha fazladır. 2010 yılından sonra bu yedi ülkede doğurganlığın azalması tahminine karşılık, 2045-2050 arasında bu ülkelerden hiçbirinin 2.1 düzeyinin altına düşmesi beklenmemektedir. Buna bağlı olarak, bu ülkelerin nüfusunda 2050 yılına kadar üç kat artış beklenmektedir Bu yedi ülke: Afganistan, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Nijer, Somali, Timor-Leste ve Uganda'dır. Bu ülkelerin birçoğu HIV/ AIDS'ten yüksek oranda etkilenmektedir. Dahası, bu ülkelerin bazıları iç savaş ve politik istikrarsızlıkla karşı karşıyadır. Bu faktörler nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanmasının aleyhinde gelişim göstermektedirler ve hızlı nüfus artışının devam etmesi, bu ülkelerin geleceği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bununla birlikte, yüksek doğurganlığa sahip bu ülkeler dünya nüfusunun % 2 'den azını teşkil etmekte ve 2050'de bu oranın % 4 olacağı tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 9). Ancak bu ülkeler arasında büyük nüfusa sahip olanların bulunduğu göz önüne alındığında, ortaya ciddi bir artışı sorununun çıkması beklenen bir sonuçtur.

Tablo 12'de görüldüğü gibi özellikle Sahra-altı Afrika'da doğurganlık hala yüksektir ve 2050 yılında da doğurganlık oranının, bu ülkelerde yenileme düzeyi üzerinde seyredeceği BM tarafından tahmin edilmektedir. Afganistan haricinde, 2005-2010 döneminde olduğu gibi, 2045-2050 döneminde de en yüksek doğurganlığa sahip 10 ülkede bu bölgede yer alacaktır. Toplam doğurganlık oranlarında, bu bölgede düşüş

yaşanması bekleniyor olmasına rağmen, Sahra-altı Afrika ülkelerinde, bu oranların, yenileme düzeyi (2,1) üzerinde seyretmeye devam edecektir. Dünya genelinde, 2005-2010 döneminde ortalama 2,56 olarak gerçekleşen toplam doğurganlık oranı, 2045-2050 yılları arası dönem için 2,02 olarak tahmin edilmektedir. Dünya nüfus artış hızı düşmekle birlikte, nüfus gelecek dönemlerde de artmaya devam edecek ve özellikle en az gelişmiş ülkelerde yüksek doğurganlık önemli bir sorun olma niteliğini sürdürecektir.

Tablo 12

En Yüksek Toplam Doğurganlık Oranına Sahip 10 Ülke (2005-2010 ve 2045-2050)

2005-2010		2045-2050	
ÜLKE	TOPLAM DOĞURGANLIK ORANI	ÜLKE	TOPLAM DOĞURGANLIK ORANI
Nijer	7,15	Nijer	3,77
Afganistan	6,63	Afganistan	3,13
Timor-Leste	6,53	Somali	3,06
Somali	6,4	Gine-Bissau	2,87
Uganda	6,38	Çad	2,83
Çad	6,2	Mali	2,78
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	6,07	Timor-Leste	2,78
Burkina Faso	5,94	Sierra Leone	2,72
Zambiya	5,87	Burkina Faso	2,72
Angola	5,79	Angola	2,63
DÜNYA	2,56	DÜNYA	2,02

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 63

3.2.3. Demografik Geçiş ve Demografik Kazanç

Sanayileşmiş ülkeler, yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarına sahip, büyük ölçüde kırsal özellik taşıyan tarımsal toplumlardan, büyük oranda şehirleşmiş, düşük doğurganlığa ve ölüm oranlarına geçişi ifade eden demografik geçişi önemli derecede tamamlamış durumdadırlar. Bu geçişin erken aşamalarından birinde, doğurganlık oranları düşmeye başlar ve bu düşüş, beslenecek daha az sayıda insan olması anlamına gelmektedir. Bu dönem boyunca, işgücü geçici olarak, kendisine bağımlı olan nüfustan daha hızlı büyür ve bu durum ekonomik kalkınma ve toplum refahı için daha fazla kaynağın ayrılabilmesini mümkün kılar. Diğer koşulların değişmediği varsayıldığında,

kişi başına gelir de daha hızlı büyür. Bu demografik geçişin getirdiği ilk kazançtır (Lee ve Mason, 2006, s. 16). Demografik geçiş nüfusun yaş bileşimini etkileyerek önemli ekonomik sonuçlara neden olmaktadır. Açıkça görülen, demografik geçiş esnasında, ölüm oranlarının doğum oranlarından daha önce azalmaya başlaması ve bunun neticesinde nüfusun hızlı bir şekilde artmasının, *baby boom (nüfus patlaması)* kuşağını ortaya çıkarmasıdır. Ölüm oranlarının düşüşünden doğurganlığın azalışına kadar geçen zaman aralığı baby boom kuşağının oluşmasının asıl nedenidir. Bu kuşakla ilgili açıklamalarda bulunmak, demografik kazanç kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.2.3.1.Nüfus Patlaması (Baby Boom) Kuşağı

Nüfus patlaması (Baby boom) kuşağının temsilcileri olan “*baby boomerlar*” 1946 ve 1964 yılları arasında ABD’de doğan tüm insanları ifade etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD’nin genel doğurganlık oranı (GFR), 1936’daki, o zamana dek en düşük seviyesi olan doğurganlık çağındaki 1000 kadın için 75,8’ den, 1957’de 1000’de 122’ye yükselmiş ve 1976’da ise, yeni bir en düşük seviye olan 1000’de 65,0’a gerilemiştir. Bu nüfus patlamasına tüm etnik gruplar dahil olmuştur. Bu dönemlerde, yıllık toplam doğum sayısı sırasıyla 2,3 milyon, 4,3 milyon ve 3,1 milyon olarak gerçekleşmiştir. Benzer nüfus patlamaları diğer birçok sanayileşmiş ülkede görülmüştür. Örneğin, Yeni Zelanda, Kanada ve İzlanda’da tepe noktasına ulaşan, hatta ABD’den daha yüksek oranda nüfus patlamaları görülmesine rağmen, “baby boomer” terimi en yaygın olarak, ilgili dönemde ABD’de doğanları işaret etmek için kullanılmaktadır (Macunovich, 2000, s. 1).

Baby boomerların ortaya çıkış nedenleri ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Sosyal bilimciler bu konuda birçok psikolojik ve sosyal neden öne sürmektedirler ve çoğunlukla asıl nedenin, aile yapısında ki büyüme değil, çocuk sahibi olmamayı tercih eden kadın sayısında ki keskin azalma olduğunu savunmaktadırlar. Bu bilim adamlarının tezine göre, bu doğumların çoğu, ileri yaştaki kadınların Büyük Depresyon ve II. Dünya Savaşı sırasında ertelemiş oldukları doğumlardır. Savaş sonrası eve dönen askerlerle bağlantılı olan, 1946/1947 yıllarındaki ani doğum artışlarının büyük bölümü de kadınların bu tercih değişimi tarafından açıklanabilmektedir. Buna ilave olarak, kadınların işgücüne katılımının azalması bir neden olarak gösterilmektedir. 20 yıl süren bu azalış döneminde, kadınlar aile kurmaya yönelmişlerdir. Savaş sonrası coşku ve

iyimserlik, cömert gıda yardımları gibi faktörler de nüfustaki artışın diğer nedenleri arasında sayılmaktadır. Ancak bu teoriler, 1960’larda yaşanan doğurganlık azalışlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. İktisatçılar, bebek sayısındaki artış ve azalışları açıklamak amacıyla kendi içinde bütünlüğe sahip bir teori geliştirmeyi amaçlamışlardır. Teorilerinin üç dayanak noktası bulunmaktadır: erkeklerin ücret düzeyi, kadınların ücret düzeyi ve arzu edilen yaşam standartları. İktisatçılar, erkek ücreti yükseldikçe doğurganlığın arttığını, kadın ücreti ve yaşam standartları yükseldikçe ise doğurganlığın azaldığını varsaymaktadırlar. Kadın ücreti, çocuk bakımı için kadınların ayırdığı zamanın bedeli, fırsat maliyeti olarak kabul edilmekte ve teoride önemli bir yer tutmaktadır (Macunovich, 2000, s. 1-2).

Butz ve Ward (1979), 1950’lerde doğan bebek sayısındaki artışın erkeklerin ücretindeki yükseliş ve kadınların ücretindeki düşüşten (kadınların savaş sırasında işlerini kaybetmeleri nedeniyle) kaynaklandığını, yükselen kadın ücretlerinin ise doğumlardaki azalmayı açıkladığını öne sürmüştür (Butz ve Ward, 1979Akt; Macunovich, 2000, s. 3). Ne var ki, bu hipotezle ilgili veriler yetersizdir ve mevcut veriler, hipotezi kısmen doğrulamaktadır. Easterlin(1987) ise, yaşam standartlarını hipoteze ekleyerek, 1936 ve 1976 arasındaki doğurganlık dönemini, genç yetişkinlerin, göreceli çocuk sayısının teşvik ettiği göreceli gelir değişikliklerine karşı demografik bir düzenlemesi olarak görmektedir (Easterlin, 1987, Akt; Macunovich, 2000, s. 3).

3.2.3.2.Demografik Kazanç

Demografik geçiş esnasında, ölüm oranının azalmasından, doğurganlık azalışına kadar geçen sürede hayatta kalan çocuk sayısının artması, bu çocukların yetişkinliğe erişerek işgücüne katılmaları sonucunda çocuk bağımlılık oranının azalması, ekonomik büyümeyi hızlandırabilecektir. Bu süreçte ortaya çıkan ekonomik getiri ise, o toplumun *ilk demografik kazancı* olarak nitelendirilmektedir. Elbette, demografik kazanç otomatik olarak gerçekleşmemektedir. Bunun için, çalışma çağındaki insanlara gerekli eğitim ve beceriyi kazandırabilecek, onlara istihdam alanları açabilecek politikaları hayata geçirebilecek kurumsal düzenlemelerin yapılması gereklidir. Demografik kazanç belli bir sürede elde edilebilmektedir. Nüfus patlaması (baby boom) olarak isimlendirilen kuşak, çalışma çağını geride bırakıp, emeklilik dönemine ulaşmadan, bu kuşağın ekonomiye katkısını maksimuma çıkarabilmek bir kazanç elde edebilmek için şarttır. Bu geçici zaman dönemi “ *fırsat penceresi*” olarak adlandırılmaktadır. Bu fırsat

penceresi gereği gibi değerlendirilmezse, demografik kazancın bir demografik felakete dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü, artan çalışma çağındaki nüfusa, gerekli eğitim ve istihdam gibi olanaklar yaratılamazsa sonuç işsizlik gibi sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşmak olabilecektir.

Bir ülke nüfusunun yaş bileşiminde meydana gelen değişimlerin altında demografik geçiş yatmaktadır. Bu geçişin ilk aşaması yüksek doğum ve ölüm oranlarıyla başlamaktadır. Sonrasında ölüm oranlarının azalması, hayatta kalan genç bireylerin sayısını arttırmaktadır. Ölüm oranlarının azalması, tıp ve toplum sağlığı alanındaki ilerlemelerle başlamış ve bu ilerlemeler, gelişmekte olan ülkelerde II. Dünya Savaşından sonra hızlanmıştır (Bloom vd. 2003, Akt; van der Ven ve Smits, 2011). Bir sonraki aşamada ise, doğurganlık oranlarında çarpıcı bir düşüş görülür. Azalan doğurganlık ölüm oranlarındaki düşüşe bir yanıt olarak gerçekleşmeye başlamaktadır. Doğum sonrası hayatta kalan çocuk sayısı arttıkça, arzu edilen çocuk sayısına ulaşmak için daha az doğum yapılmaktadır. Ölüm oranlarını azalması ile doğum oranlarının azalması arasındaki gecikme nüfusun artmasıyla sonuçlanmaktadır. Demografik geçiş nüfus artışının önce hızlanmasına, sonra yavaşlamasına ve sonunda sabit bir düzeye ulaşmasına, yani dönüşümden önceki duruma dönmesine neden olmaktadır (van der Ven ve Smits, 2011, s. 6).

Demografik fırsat penceresi, demografik geçiş süreci tarafından yaratılmaktadır. Demografik pencere, çalışan nüfusun büyüdüğü, çocuk nüfusun azaldığı ve yaşlı nüfusun ise hala az olduğu bir süreçtir. Sayıca az olan genç ve yaşlı grupların topluma olan maliyetleri göreceli olarak küçük kalmakta, çalışan nüfusun büyük olmasıyla, kişi başına üretimde artış fırsatı doğmaktadır. Fırsat penceresinden dolayı kişi başı üretimde mümkün olan bu artış demografik kazanç olarak adlandırılmaktadır (Bloom ve Williamson, 1998, Bloom vd. 2001, 2003, Mason, 2001, Akt; van der Ven ve Smits, 2011, s. 6). Son aşamada ise, nüfus yaşlanmaya başlar ve çalışan nüfusun oranı azalışa geçerek demografik kazancı geçici bir olgu haline getirir (van der Ven ve Smits, 2011, s. 6).

Doğum oranlarındaki düşüş, genç ve bağımlılık yaşlarındaki nüfusu azaltırken, üretken işgücünü oluşturan yetişkinlerin sayısının göreceli olarak artmasına neden olur. Bu durum, çalışan nüfusun bağımlı çocuk nüfusa oranının iyileşmesine, aileler üzerindeki yükün daha az olmasına yol açar. Kore Cumhuriyeti, bu konuyla ilgili uygun bir örnek teşkil etmektedir. 1960'ların ortalarında, Kore'de düşmeye başlayan doğum oranları nedeniyle, temel eğitim ve öğretime kaydolanların sayısı azalmış ve önceleri bu

alana yapılan yatırımlar daha yüksek düzeyde eğitim için kullanılmaya başlanmıştır. Kaynakların kullanımında meydana gelen bu değişiklik yüksek seviyedeki eğitim kalitesini arttırmıştır. İki ülke: Kore Cumhuriyeti ve Nijerya, 2000 yılında farklı nüfus dinamiklerinin gelişimine sahne olmuşlardır. Kore Cumhuriyetinde çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfus içinde daha büyük yer tutarken, Nijerya'da bağımlı nüfusun fazlalığı öne çıkmaktadır (Ross, 2004, s. 1).

Tüm bu açıklamalara karşın, demografik kazanç sonsuza dek devam etmeyecektir. Fırsat penceresinin bir zaman sınırı vardır. Zamanla, büyük sayıdaki yetişkin nüfus, üretkenliğin azaldığı yaşlılık dönemine girdikçe ve doğurganlık azalışı nedeniyle arkadan gelen genç nüfus azaldıkça, nüfusun yaş dağılımı tekrar değişecektir. Bu durum görüldüğünde bağımlılık oranı tekrar yükselecek ve çocuklardan ziyade yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması gerekecektir. Buna ilave olarak, demografik kazanç otomatik olarak gerçekleşmemektedir. Doğurganlığın azaldığı yerlerde, nüfusun yarattığı baskı azalırken, bazı ülkeler diğerlerinden daha fazla avantaj elde etmektedirler. Bazı ülkeler, serbest kalan kaynaklardan yararlanmak ve bu kaynakları etkin olarak kullanmak için harekete geçerlerken, bazıları bunu gerçekleştirememektedir. Daha sonra, zaman içinde fırsat penceresi kapanacak ve demografik kazançtan yararlanamayan ülkeler yeni sorunlarla karşılaşarak öncekinden daha güçsüz bir konuma geleceklerdir (Ross, 2004, s. 2).

Lee ve Mason(2006) ve Bloom vd.(2003), nitelikli kurumların yokluğunda, ülkelerin demografik geçişi demografik kazanca dönüştürmede etkin olmadıklarını kabul etmişlerdir (Lee ve Mason, 2006, Akt; Bloom, Canning, Fink ve Finlay, 2007, s. 3). Kurumlar terimi, hukukun üstünlüğü, bürokrasinin etkinliği, yolsuzluk düzeyi, siyasi özgürlük ve açıklık(siyasi, ticari ve ekonomik bakımdan) ve ifade özgürlüğü gibi faktörleri kapsayan geniş bir kavramı ifade etmektedir. Ancak bu kavram, daha da genişletilerek, altyapı (sağlık, eğitim ve ulaştırma), sendikalar ve işverenlerin kanunlarla korunduğu muntazam bir emek piyasası gibi faktörleri içerecektir (Bloom vd. 2007, s. 3).

Doğru politik ortam sağlanmadığı takdirde, ülkeler değişen yaş yapılarına ayak uydurmakta yavaş kalacaklar ve hatta yüksek bir ekonomik büyüme sağlama fırsatını kaçırabileceklerdir. Çalışma yaşındaki nüfusun artması, iş fırsatlarındaki artışla karşılanamazsa, artan işsizlik, yüksek suç oranı ve siyasi istikrarsızlık gibi olumsuz sonuçlar kaçınılmaz olacaktır. Yaşlı insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikalar geliştirilemezse, bu insanların çoğu mahrumiyetle karşı karşıya kalacaktır.

Daha geniş, daha sağlıklı ve daha eğitimli bir işgücüne sahip olmak, ancak bu ilave emek iş bulabildiği zaman ekonomik kazancın yaratılmasına katkıda bulunabilecektir. Güçlü kurumlar, insanların ve piyasaların güvenini kazanarak, ülkelerin, demografik geçişin potansiyel faydalarını elde etmelerine yardımcı olabilmektedir (Bloom vd. 2007, s. 3-4).

Buraya kadar sözü edilen demografik kazanç kavramı, demografik geçiş sonunda elde edilebilme şansı bulunan ve geçici nitelikteki “*İlk Demografik Kazanç*” olarak adlandırılmaktadır. Ancak, “*ikinci bir demografik kazanç*” etmekte mümkündür: Çalışma çağıının ileri yaşlarında bulunan ve emeklilikle yüz yüze olan kişiler, yaşlılıktaki gereksinmelerinin aileleri ya da hükümet tarafından karşılanacağı kesin değilse, finansal birikim yapmak için kuvvetli bir güdüye sahip olacaklardır. Bu birikimlerin ülke içinde ya da ülke dışında değerlendirilmesi milli gelirde artış meydana gelecektir (Lee ve Mason, 2006, s. 16). Birinci demografik kazanç geçici bir bonus sağlarken, ikinci demografik kazanç sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin tetikçisi olabilmektedir. (Lee ve Mason, 2006, s. 16).

Tablo 13’de belirli bölgelerde elde edilen birinci ve ikinci demografik kazançlar, GSYİH’ nın etkin tüketici sayısına oranı şeklinde listelenmiştir. Etkin tüketici sayısı, çeşitli yaş gruplarındaki ihtiyaç sahibi tüketicileri ifade etmektedir. Tabloda açıkça görüleceği gibi, ikinci demografik kazanç, ilkinden daha büyüktür. Bu durum, ülkelerin, yaşlı nüfusun yatırımlarının değerlendirilmesine yönelik kararlarının önemini vurgulamaktadır. Bu politikalar, doğru şekilde ve doğru zamanda hayata geçirildiği takdirde, demografik geçiş sürecinin sonunda ülkelerin karşı karşıya kalması kaçınılmaz olan nüfus yaşlanması olgusu, bir sorun olmaktan çıkıp bir avantaja dönüşebilecektir. Yakın bir gelecekte gelişmekte olan ülkelerin bazılarında da nüfus yaşlanması görüleceğinden, söz konusu politika ve düzenlemelerin uygulamaya konulması bu ülkeler içinde gereklidir.

Tablo 13

Birinci ve İkinci Demografik Kazançlar (GSYİH Artışına Katkı/ Etkin Tüketici Sayısı Olarak, 1970-2000)

BÖLGELER	BİRİNCİ	İKİNCİ	TOPLAM	GERÇEK GSYİH ARTIŞI/ ETKİN TÜKETİCİ SAYISI
Sanayileşmiş Ekonomiler	0,34	0,69	1,03	2,25
Doğu ve Güneydoğu Asya	0,59	1,31	1,9	4,32
Güney Asya	0,1	0,69	0,79	1,88
Latin Amerika	0,62	1,08	1,7	0,94
Sahra-altı Afrika	-0,09	0,17	0,08	0,06
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	0,51	0,7	1,21	1,1
Geçiş Ekonomileri	0,24	0,57	0,81	0,63
Pasifik Adaları	0,58	1,15	1,73	0,93

Kaynak: Mason, 2005, s. 96

3.3.Gelişmekte Olan Ülkelerde Demografik Geçiş

Son yüzyıl boyunca, neredeyse tüm ülkeler demografik geçiş sürecinde hızlı bir ilerleme kaydetmişlerdir ve bu ilerlemenin yansıması ise azalan ölüm ve doğum oranları şeklinde görülmektedir. Ölüm oranlarındaki azalmanın, doğurganlık azalışından önce gerçekleşmesi hızlı bir nüfus artışına neden olmuştur. Dünya nüfusu, 1990 yılında 1,6 milyarken, 1950’de 2,5 milyara ve 20. asrın sonunda 6,1 milyara ulaşmıştır. Sanayileşmiş ülkeler (Kuzey ülkeleri) aslında demografik geçişi tamamlamış bulunmaktadır ve göçlerin etkisinin de hesaba katılmasına rağmen bu ülkelerde yıllık nüfus artışı yüzde birin altında gerçekleşmektedir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda (Güney ülkeleri), doğurganlığın son on yıllarda önemli ölçüde azalmış olmasına rağmen, nüfus artışı yüksek bir hızda devam etmektedir. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından yapılan hesaplamalarda, 21. yüzyılın sonunda neredeyse tüm ülkelerin demografik geçişi tamamlayacağı ön görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, doğurganlık oranlarında kaydedilen önemli düşüslere rağmen, nüfus hızla artmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletlerin tahminine göre dünya nüfusu 2050’de yaklaşık olarak dokuz milyara ulaşacaktır. Nüfus artışının neredeyse tamamı güneyin az gelişmiş ülkelerinde gerçekleşirken, kuzeyin sanayileşmiş ülkelerinde nüfus artış hızının bugünkü düzeylerinde olacağı tahmin edilmektedir. Ülke ve bölge düzeyinde, bu asır içinde görülecek nüfus değişiklikleri farklılıklar göstermektedir. Bazı Afrika ve Asya

lkelerinde nüfusun  kattan fazla artması beklenirken, kuzeydeki ülkelerde nüfusun azalacağı tahmin edilmektedir (Bongaarts ve Bulatao, 1999, s. 515).

Gelişmekte olan ülkelerle ilgili bir diğerk dikkat çekici nokta, özellikle son 50 yılda, bazı az gelişmiş ülkelerin demografik geçiş sürecini yaşamalarına rağmen, bazılarının ise hala bu sürece neredeyse başlamamış olmalarıdır. Gelişmekte olan ülkeler arasında bu bakımdan en dikkat çekici farklılık Doğıu Asya ve Sahra-altı Afrika lkeleri arasındadır. 1950’ler ve 1960’larda, birçok araştırmacı, bu bölgeleri kalkınma düzeyi ve beklentileri bakımından benzer olarak görmekteydi. Böyle bir kıyaslama doğal olarak netlikten uzak kalmaktadır. Kıyaslamanın alanının daraltılması, konuya daha iyi odaklanmaya yardımcı olacaktır. Her iki bölgeden birer ülke belirlenerek, karşılıklı bir kıyaslamaya gidildiğinde, iki bölgenin de sürece benzer koşullarda başladığı ancak sonraları aralarında farklılıklar ortaya çıktığı görülebilmektedir Tayland ve Gana bu konuda tipik birer örnek olarak kabul edilebilirler. 1960’larda iki ülke birbirine yakın reel gelire sahiptilerdi. 2000 yılına gelindiğinde, Tayland’ın reel gelir düzeyi yaklaşık altı kat artarken, Gana neredeyse hiç gelişme gösterememiştir. İki lke de yaşam sürelerinde artış kaydederken, Tayland önemli bir avantaj sağlamıştır; 1960’larda kadın başına doğum sayısı her iki ülkede altı civarındayken, 2000’de bu sayı Tayland’da 1,8, Gana’da ise dörttür (McNicoll, 2011, s. 191).

Demografik geçişin mümkün kıldığı potansiyel demografik kazançtan en başarılı şekilde yararlananlar Doğıu Asya lkeleridir. Latin Amerika daha az çarpıcı bir dönüşüm geçirmiş ve bu konuda Doğıu Asya’nın gerisinde kalmıştır. Orta Doğıu ve Kuzey Afrika geçişin henüz ilk safhalarındayken, Sahra-altı Afrika’nın birçok bölümünde geçiş hala başlamamıştır ve geleneksel olarak yüksek olan doğum oranlarında neredeyse hiç azalma görülmemektedir (Bloom, Canning ve Sevilla, 2001, s. 27).

Bu farklılıkların daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi için gelişmekte olan ülkelerin, demografik geçişi ne derece yaşadıklarının temel bölgeler bakımından açıklanması yararlı olacaktır.

3.3.1.Sahra-altı Afrika’da Demografik Geçiş

Bölge hala tipik demografik geçiş sürecini yaşamamaktadır. Ölüm oranları azalırken (çocuk ölüm oranı 1960-2000 arasında % 43 azalmıştır), doğurganlıkta aynı azalış gerçekleşmemiştir (aynı dönemde doğurganlık oranı % 19). Bağımlılık oranı

dünyanın diğer ülkelerinin aksine yükselmiştir. Çalışan nüfus oranı diğer ülkelere kıyasla oldukça düşük kalmaktadır ve HIV/AIDS çalışma çağındaki nüfusta önemli kayıplara yol açmaktadır ve bölge ülkelerinin, ilgili dönemde, elde edeceği bir demografik kazanç söz konusu olmamaktadır. Nüfus bilimciler Sahra-altı Afrika'nın bir doğurganlık geçişi yaşayacağı konusunda hemfikir görünürken, bu geçişin zamanlaması, yüksek doğurganlığın nedenleri ve devlet/devlet dışı organizasyonların ne gibi müdahalelerde bulunabileceği gibi konular tartışılmaya devam etmektedir. Yüksek doğurganlık oranı, bölgenin yavaş işleyen demografik geçiş sürecinin ve büyük orandaki nüfus artışının temel nedenidir. 1960'ların verilerine göre diğer gelişmekte olan bölgelerle karşılaştırıldığında, Sahra-altı Afrika'nın başlangıç noktası biraz daha yüksek bir doğurganlık oranıydı (kadın başına 6,7 çocuk). 1990'ların ortalarında, doğurganlık oranı kadın başına, Latin Amerika'da 3,0, Orta ve Güney Asya'da 3,8 ve Doğu Asya'da 2,2 çocuğa gerilemiştir. Aynı dönemde, bu bölgelerin hepsinde, doğurganlık çağındaki kadınların doğum kontrol araç ve yöntemlerinden yararlanma oranları Doğu Asya'da %13'ten %80'e, Latin Amerika'da %14'ten %67'ye yükselirken, Sahra-altı Afrika'da yükseliş %5-%18 olarak gerçekleşmiştir ve doğurganlık kadın başına sadece 5,7'ye düşmüştür (Bloom vd. 2001, s. 41-42). Bu açıklamaların ışığında, Sahra-altı Afrika'nın, demografik geçiş sürecinde oldukça gerilerde kaldığını söylemek mümkündür.

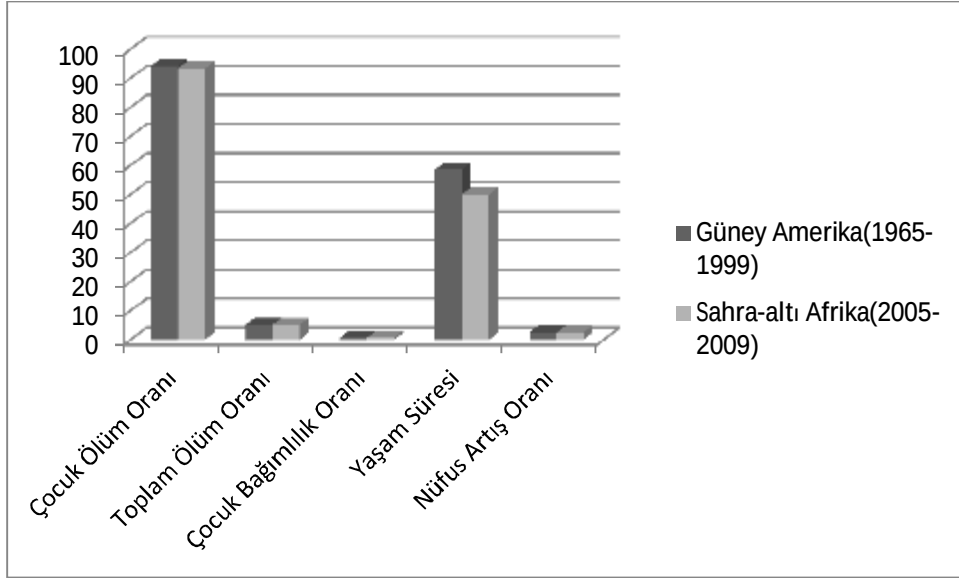
Tablo 14

Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika için Temel Demografik Göstergeler

	Güney Amerika(1965-1999)	Sahra-altı Afrika(2005-2009)
Çocuk Ölüm Oranı	94,2	93,3
Toplam Ölüm Oranı	5,2	5,1
Çocuk Bağımlılık Oranı	0,77	0,8
Yaşam Süresi	58,5	50
Nüfus Artış Oranı	2,47	2,39

Kaynak: Malmberg, 2008, s. 30

Tablo 14 ve Şekil 4 incelendiğinde, Güney Amerika ile Sahra-altı Afrika arasında, demografik geçiş aşamaları açısından birkaç on yıl bulunduğu görülmektedir. Güney Amerika'nın 1965-1999 yıllarındaki demografik geçiş aşamasına, Sahra-altı Afrika ancak 2005-2009 yıllarında ulaşabilmiştir.

Şekil 4. Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika için temel demografik göstergeler

Kaynak: Malmberg, 2008, s. 30'dan derlenmiştir.

Sahra-altı Afrika'da görülen yüksek doğurganlığın nedenleri çeşitlidir. Kısıtlı finansal altyapı ve kırsal alanların sunduğu yetersiz tasarruf olanakları, çocukların, aile büyükleri ve ebeveynlerin yaşlılıklarında bir güvence olarak görülmelerine neden olmaktadır ve çocuklar hala temel işgücü kaynağı durumundadırlar. Tıbbi gelişmelere rağmen bulaşıcı hastalıklar yaygındır. İstenilen aile boyutuna ulaşmak için çok çocuk sahibi olmayı teşvik eden kültürel normlar ve politikalar oldukça yavaş değişmektedir. Son 30 yılda süregelen yıkıcı savaşlar, sadece asker ve sivilleri öldürmek ya da yaralamakla kalmayıp, altyapı ve sosyal yapıları da tahrip ederek toplum sağlığını olumsuz etkilemektedir. Örneğin Mozambik'te ortalama yaşam süresi 2001 yılında 38 yıla kadar gerilemiştir. Sahra-altı Afrika'nın ciddi sorunlarından birisi de, virüs yoluyla bulaşan hastalıkların yaygınlığıdır. Sıtma ve HIV en çok ölümlere yol açan iki hastalıktır. HIV/AIDS'in çalışma çağındaki insan nüfusunu azaltması bölgenin ekonomik gelişmesini baltalamaktadır (Bloom vd. 2001, s. 42).

3.3.2.Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Demografik Geçiş

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, göreceli olarak, demografik geçişin ilk safhalarında yer almaktadırlar ve yüksek bir yaşam süresi düzeyine ulaşmış durumdadırlar. Bölge'de ortalama yaşam süresi 65 yıldır (2001). Bununla birlikte, 2001 yılı verilerine göre doğurganlık oranı kadın başına 4,0 çocuk sayısı hala yüksektir ve

bu bakımdan bölge, Sahra-altı Afrika'nın ardından ikinci durumdadır. Bölge, 2000 yılına gelindiğinde, son 20 yıl boyunca sağlıklı bir ekonomik büyüme kaydetmiş görünmekteydi ve bu büyüme, çalışma yaşındaki nüfusun artmasına bağlanmaktadır. 1965-1990 yılları arasında Mısır'ın kişi başı gelirden sağladığı artışın altıda biri demografik geçişe bağlanmıştır (Bloom vd. 2001, s. 39). Tablo 15'e bakıldığında, bölge ülkelerinde çalışma çağındaki nüfusun giderek artış gösterdiği görülmektedir. Bu artış, bölge için bir ekonomik büyüme potansiyeli teşkil etmektedir.

Tablo 15

Belirli Bölgelere Göre Nüfusun Yaş Dağılımı, 1970, 2000, 2015

TEMEL BÖLGELER	Çalışma Yaşındaki Nüfus (%)			Demografik Kazanç 1 (Yıllık)	
	1970	2000	2015	1970-2000	2000-2015
Dünya	57,1	63,2	66,7	0,34	0,36
AB(15 ülke)	63,2	67	66	0,19	-0,12
Orta Doğu Ülkeleri	51,6	57,2	62,3	0,36	0,56
Arap Ülkeleri	51,6	58,4	62,3	0,41	0,44
PAI(Pakistan, Afganistan ve İran)	51,5	56	62,5	0,28	0,73

Kaynak, Dünya Bankası 1999, Akt; Dhonte, Bhattacharya ve Youssef, 2000, s. 18

Bununla birlikte, doğurganlık oranlarında düşüş sağlanamazsa, çalışan nüfusun bağımlı nüfusa oranında gözle görülür bir değişim olmayacaktır ve bölge dikkate değer bir ekonomik büyüme olmaksızın bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalacaktır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin demografik kazanç elde edemeyeceklerini belirleyecek olan uygulanacak politikalardır. Eğitim ve istihdamı destekleyici politikalar kadar küresel ticarete açıklıkta bölgenin baby-boom kuşağının artan işgücü yoluyla istihdama katılmasında yarar sağlayabilecektir (Bloom vd. 2001, s. 40).

Bölgenin özelleştirme ve finansal reform alanlarında gösterdiği gelişmeler, piyasa ekonomisi için elverişli bir ortam yaratmıştır. Ancak, birçok bölge ülkesinde, aşırı değerli kur, sübvans edilen faiz oranları ve enerji fiyatları, sermaye ve enerji maliyetlerinin emek maliyetine oranla daha düşük kalmasına neden olmaktadır. Orta Doğu'da daha yüksek oranda ekonomik büyümenin sağlanması mümkündür, ancak piyasa temelli bir ekonomi için etkin hükümet desteği ve daha da önemlisi, mülkiyet haklarının daha iyi tanımlanması ve korunması şarttır (Dhonte, Bhattacharya ve Youssef, 2000,s. 16).

3.3.3.Latin Amerika’da Demografik Geçiş

Latin Amerika, bölge için önemli fırsatları ve riskleri beraberinde getiren önemli bir demografik dönüşüm süreciyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bölge dünya nüfusunun % 8,4’ünü barındırmaktadır. Bölgenin nüfus artış hızı 1980’lerden itibaren dikkat çekici bir şekilde azalmaya başlamıştır. Buna ilave olarak, bölge ülkelerinde doğurganlık oranlarında ve genç nüfus bağımlılık oranlarında dikkat çekici düşüşler yaşanırken, ortalama yaşam sürelerinde ve yaşlı nüfus bağımlılık oranında yükselişler yaşanmaktadır. Bununla birlikte, bu ülkelerde, doğumda yaşam beklentisi, 65 yaşında yaşam beklentisi, genç nüfus ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları gibi göstergelerin düzeyi, değişimleri ve gidişatları bakımından oldukça farklılık göstermektedirler (Credit Suisse, 2011, s. 1).

Geçmiş dönemlerde Latin Amerika, olumlu demografik gelişmelerin sağladığı potansiyelden gerektiği gibi yararlanamamıştır. Günümüzde, sahip olduğu genç ve çalışma çağındaki nüfus, bölgeye 2025 yılına kadar yararlanabileceği bir fırsat penceresi açmış bulunmaktadır. Bundan dolayı, bu demografik bonustan yararlanabilmesi için Latin Amerika’nın emek piyasaları, eğitim, sağlık alanlarında daha iyi politikalar uygulaması gereklidir (Credit Suisse, 2011, s. 1).

Tablo 16, Latin Amerika’nın, birinci demografik kazançtan henüz gerektiği gibi yararlanamadığını, bununla birlikte, ikinci demografik dönüşümün getirisinin, birinciden yüksek olduğunu gözler önüne sermektedir.

Tablo 16

Demografik Kazançlar (GSYİH’ya Katkıları/Tüketici Sayısı)

ÜLKE	BİRİNCİ DEMOGRAFİK KAZANÇ	İKİNCİ DEMOGRAFİK KAZANÇ	TOPLAM KAZANÇ
Arjantin	-0,16	0,49	0,32
Brezilya	0,64	1,3	1,94
Şili	0,67	1,25	1,92
Kolombiya	0,83	1,27	2,1
Meksika	0,75	1,07	1,82
Venezuela	0,66	1,4	2,06

Kaynak: Mason, 2005 ve Credit Suisse, 2010, Akt; Credit Suisse, 2011, s. 8

Latin Amerika'nın 1970'ten bu yana geçirdiği demografik değişimler ekonomik büyüme için olumlu olmakla birlikte, büyüme henüz Doğu Asya mucizesini yakalayacak düzeyde değildir. Doğu Asya, 1975-1995 döneminde kişi başı gelirden yılda %6,8 büyüme yaşarken, aynı dönemde Latin Amerika için büyüme oranı sadece %0,7 olarak gerçekleşmiştir. Latin Amerika'nın gelişmesine engel teşkil eden faktörlerle ilgili birçok tartışma mevcut olmakla birlikte, ortak görüş temel nedenin politik faktörlerden kaynaklandığıdır. 20.Yüzyılın büyük bölümünde Latin Amerika'nın çoğu askeri rejimlerle yönetilmekteydi. 1978 ve 1990 yılları arasında 15 ülke bu tür rejimleri terk ederek demokrasiye geçişe yönelik adımlar atmışlardır. 1980'lerde ve 1990'larda Washington Konsensusunun kabulü ile bölgede ekonomik olarak da önemli adımlar atılmıştır. 1965 ve 1990 arasında Latin Amerika büyük ölçüde dış dünya ekonomisine kapalı durumdaydı. 1980'de bölgenin sadece % 12'si ekonomik olarak açık durumdaydı. Yapılan analizler göstermiştir ki, kapalı ekonomi koşulları altında, çalışma yaşındaki nüfusu, toplam nüfusundan %1,5 fazla artarak, yılda % 3 oranında artan bir ülke ekonomisi yılda %0,5 büyüyecektir. Ancak, ekonominin dışa açık olduğu varsayıldığında, aynı ülke ekonomisi yılda %1,5 büyüyecektir (Bloom vd. 2000, Akt; Bloom vd. 2001, s. 37). Bu konuyla ilgili, geçmişe yönelik bir analiz göstermiştir ki, 1965 ve 1985 yılları arasında tüm bölge ekonomisinin dışa açık olmuş olması halinde, Latin Amerika'nın aynı dönemde ekonomik büyümesi %0,9 daha fazla olacaktı ve bu rakam her yıl ikiye katlanacaktı (Bloom vd,2001, s. 37-38).

Bununla birlikte, bölge için umut ve beklentilerde iyiye gidiş görülmektedir 1990-1995 arasında bölgenin %70'i, güçlü reformların sonucunda ekonomik olarak dışa açılmıştır. Uygun ve etkin olmayan politikalara devam edilmesi, baby-boom kuşağının daha çok bir yük haline gelmesine ve sosyal dokunun tahrip olmasına neden olabiliirdi. Ancak bölge için demografik yarar elde etme şansı hala kaybolmuş değildir. Ancak bu yararın elde edilmesi akılcı ve etkin politikalar uygulamasına bağlıdır(Bloom vd. 2001, s. 38-39). Aksi takdirde, Latin Amerika, fırsat penceresini demografik bir kazanca dönüştürmek yerine, işsizlik başta olmak üzere birçok sosyo-ekonomik sorunla yüz yüze kalacaktır.

3.3.4.Doğu ve Güney Asya'da Demografik Geçiş

1950'den bu yana Asya, dikkat çekici bir demografik geçiş sahne olmuştur. Bu geçiş süreci, nüfusun büyüme oranının, ölüm ve doğum sayılarının yanı sıra, çevre,

okullaşma, kadınların toplumsal konumu ve sosyal güvenlik gibi alanlarda da etkilere sahiptir. Demografik geçiş tüm Asya’da devam etmekle birlikte, başlangıç, hız ve mevcut statüsü bakımından ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içlerinde büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak 1950’lerde birbirine oldukça benzeyen ulusal demografik profiller günümüzde büyük ölçüde farklılaşmış bulunmakta ve Tablo 17’deki gibi bu profiller birbirinden farklı üç bölgesel kümeye ayrılmaktadır; Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Doğu Asya.

Tablo 17

Asya’da Bölgelere Göre Demografik Özellikler

BÖLGE	BELİRGİN ÖZELLİKLER
Güney Asya	Yüksek nüfus artışı ve yüksek doğurganlık
Güneydoğu Asya	Orta düzey nüfus artışı ve orta düzey doğurganlık
Doğu Asya	Düşük nüfus artışı ve düşük doğurganlık

Kaynak: Hossain, Cassen ve Dyson, 2006, s. 1

Asya’nın nüfusu yıllık olarak %1,1 düzeyinde artmaktadır. Bu rakam düşük gibi görünmekle birlikte, son 50 yılın çok daha yüksek oranlarının üzerine ilave olarak gerçekleşmekte ve kıtanın zaten fazla olan nüfusu da göz önüne alındığında, 2025 yılında 757 milyon kişinin bu nüfusa ekleneceği tahmin edilmektedir. Artış sadece büyük rakamlarla gerçekleşmekle kalmayıp, Asya’nın üç temel bölgesi arasında eşitsiz olarak dağılmaktadır. Son yarım asra bakıldığında, Hindistan nüfusunu üçe katlandığı, buna karşın, Çin’in nüfusun iki kattan biraz daha fazla arttığı gözlemlenmektedir. Gelecek 20 yıl içerisinde, iki ülke nüfus artış oranları arasındaki farkın daha da büyümesi muhtemeldir. Bu süreçte Hindistan nüfusunun %27 artması beklenirken, Çin için tahminler % 10’dur (Hossain vd. 2006, s. 79-80).Doğu

Hindistan’da ülke içi demografik farklılıklar, ülkeler arasında olduğu kadar belirgindir. Güneydeki büyük eyaletler (Andhra Pradesh, Karnataka, Kerala, Maharashtra ve Tamil Nadu), büyük ve çok nüfuslu kuzey ve doğu eyaletlerine (özellikle Bihar, Madhya Pradesh, Rajasthan ve Uttar Pradesh) oranla demografik geçiş sürecinde belki de yirmi yıl ileridedirler ve muhtemelen gelecekte de öyle olacaklardır. Ölüm oranlarında ve doğurganlık davranışlarında değişiklikler, özellikle yoğun nüfuslu ve denizden uzak yoksul kuzey eyaletleri olan Bihar ve Uttar Pradesh’te oldukça yavaş olarak gerçekleşmektedir. Ülke içi demografik farklılıklar Çin içinde geçerli olmakla

birlikte, bu farklılıklar bu ülkede daha az belirgindir ve eyaletler ve bölgeler arasında daha çok kırsal ve şehirselle alanlar arasında görülmektedir (Hossain vd. 2006, s. 79).

Asya'nın demografik geçişinde, Doğu Asya'nın yaşadığı süreç özellikle dikkat çekicidir. Demografik geçiş ve demografik kazancın yakın geçmişindeki en ilgi uyandıran örnek olarak “*Doğu Asya Ekonomik Mucizesi*” verilebilir. 50 ile 75 yıl arasında gerçekleşen Doğu Asya demografik geçişi, tarihte görülen hızlı demografik geçiştir. Modern demografik geçişlerin daha hızlı olmasının nedeni, bu ülkelerin diğer ülkeler tarafından geliştirilen bilgi, teknoloji ve deneyimden yararlanmalarıdır (Bloom vd. 2001, s. 25).

On yıllar boyunca, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde, olağanüstü bir ekonomik büyüme ve yoksulluk azalışı şeklinde kendini gösteren “Doğu Asya Mucizesi”, kalkınmada başarıya ulaşmada *bir “Altın Standart”* kabul edilmektedir. Bu mucize, aynı zamanda sosyal gelişmeyi, özellikle ülke demografik yapılarının hızlı doğum ve ölüm oranlarından daha düşük oranlara doğru dönüşümünün sağlanması ve evrensel düzeye yakın olan birincil eğitime ilave olarak ikincil eğitimin güçlü bir şekilde genişletilmesini gerektirmektedir. (McNicoll, 2006, s. 3).

Doğu Asya demografik geçişi, bölgenin olağanüstü ekonomik büyümesinde etkili olan kilit faktördür. 1965-1990 arasında kişi başı gelir yıllık %6'dan fazla artmıştır. 1960'ların sonlarındaki bu olağandışı büyümenin nedenlerinden birisi, nüfus patlaması kuşağının işgücüne katılarak, nüfus içinde çalışanların bağımlı nüfusa oranını çalışanlar lehine değiştirmesidir. İyi bir eğitim sistemi ve ticari liberalleşme neticesinde bu kuşak iş piyasasına ve kazançlı istihdam olanaklarına dahil olmuş, bu şekilde bölgenin üretim kapasitesi artmıştır. 1965-1990 arasında, bölgedeki çalışma yaşındaki nüfus, bağımlı nüfustan dört kata daha fazla artmıştır. Nüfustaki bu değişim, gelir düzeyini arttırmış, gelir artışı nüfus artışını yavaşlatmıştır. Ebeveynlerin daha az çocuk sahibi olmaya başlamaları yüksek tasarruf oranların gerçekleştirilmesinde bir etken olmuştur (Bloom vd. 2001, s. 26-27).

Görülmektedir ki, çalışma çağındaki nüfus artışının, uygun politikalarla desteklenerek değerlendirilmesi sayesinde, fırsat penceresi ekonomik büyümeye dönüştürülebilmüş ve Doğu Asya, diğer gelişmekte olan ülkeler için örnek bir model olarak kabul edilmiştir. Doğu Asya, çalışma çağındaki nüfus artışını eğitim ve istihdam olanakları yaratarak ekonomik büyümeye dönüştürebilmeyi başarmıştır.

3.4.Nüfusun Yaşlanması

Daha yaşlı bireylerin, nüfusun daha büyük bir oranını teşkil etmesi süreci şeklinde tanımlanan *nüfus yaşlanması*, 20.Yüzyılın nüfus eğilimlerinin ana sonucu olup, 21.Yüzyılda da nüfusların ayırt edici bir özelliği olacağı kesindir. İlk olarak gelişmiş ülkelerde başlayan nüfus yaşlanması, gelişmekte olan ülkelerde de açıkça görülür hale gelmiştir ve görülme yoğunluğu ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterecek olsa da, orta vadede tüm ülkeleri etkileyecektir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 1).

Nüfus yaşlanmasına bağlı olarak bir toplum nüfusunun yaş yapısında meydana gelen değişimin, ekonomik, politik ve sosyal süreçler üzerinde geniş kapsamlı ve derin etkileri vardır. Örneğin, bu nedenle, yaşlılar ve küçük yaştakilerin sağlık ve iyiliği açısından hayati öneme sahip olan, kuşaklararası sosyal destek sisteminin sürdürülebilirliği konusunda kaygılar giderek artmaktadır (Cliquet ve Nizamuddin, 1999, Akt; Birleşmiş Milletler,2009, s. 1). Bu tür kaygılar, özellikle aile boyutunun küçüldüğü ve geleneksel olarak bakım hizmetlerinin kadınlarca sağlanırken, kadınların işgücüne katılmaya başladığı toplumlarda daha ciddi bir şekilde hissedilmektedir. İnsanlar daha uzun süre yaşadıkça, kendilerine yapılan emekli maaşı, sağlık ve yaşlılık yardımı gibi ödemeler daha uzun süre yapılmaktadır.

Sonuç olarak, varlıklarını sürdürebilmek için sosyal güvenlik sistemleri değişime gitmek zorundadırlar (Creedy, 1998; Bravo, 1999; Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 1). Yaşam süresinin uzaması, yaşlıların kronik hastalıklara karşı daha savunmasız olmaları nedeniyle tıbbi masraflarda ve sağlık hizmetlerine olan talepte artış yol açmaktadır (de Jong-Gierveld ve van Solinge, 1995; Holliday, 1999; Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 1).

Nüfusun yaşlanması dünya üzerindeki tüm ülkelerde görülen bir olgudur. Bu eğilimin altında yatan üç temel faktör bulunmaktadır:

- i) *Artan yaşam süresi:* Dünyanın birçok bölümünde insanlar, önceki on yıllarda olduğundan daha uzun yaşamaktadırlar. Dünya geneli ortalama yaşam süresi 1950'den bu yana 20 yıl kadar artmıştır (1950-55'te 48 yıldan, 2005-10'da 68 yıla). Bu yüzyılın içinde bulunduğumuz yarısında, BM tahminlerine göre, yaşama süresinin 76 yıla kadar çıkması beklenmektedir.
- ii) *Azalan doğum oranları:* Dünya toplam doğurganlık oranı 1950'de kadın başına 5 çocuktan, günümüzde yaklaşık 2,5 çocuğa düşmüştür ve 2050'de

yaklaşık 2,2 çocuğa düşmesi beklenmektedir. Aileler daha az çocuğa sahip oldukça, yaşlı insanların nüfustaki oranı doğal olarak artmaktadır.

iii) Baby-boom kuşağının yaşlanması: II: Dünya Savaşından sonra ABD’de ve benzer şekilde diğer bölgelerde doğanların yaşlılık çağlarına ulaşmaları, nüfus içinde yaşlı insanların oranını yükseltmiştir (Bloom vd. 2011, s. 1).

Tablo 18

En yüksek 60 Yaş ve Üzeri Nüfus Oranına Sahip Ülkeler(2011-2050)

2011	(%)	2050	(%)
Japonya	31	Japonya	42
İtalya	27	Portekiz	40
Almanya	26	Bosna-Hersek	40
Finlandiya	25	Küba	39
İsveç	25	Güney Kore	39
Bulgaristan	25	İtalya	38
Yunanistan	25	İspanya	38
Belçika	24	Singapur	38
Portekiz	24	Almanya	38
Hırvatistan	24	İsviçre	37

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2011, Akt; Bloom, Boersch-Supan, McGee ve Seike, 2011, s. 2

Tablo 18, 2010 ve 2050 itibariyle yüksek nüfusa sahip olan ya da olacak ülkeleri yüzde oranlarla özetlemektedir. Küresel düzeyde, BM tahminlerine göre, günümüzde sayısı 800 milyon olan ve toplam dünya nüfusunun % 11’ini oluşturan 60 yaş ve üzeri nüfusun 2050 yılında sayı olarak 2 milyarı aşacağı ve dünya nüfusu içindeki payının % 22 olacağı ön görülmektedir. 1950 ve 2050 yılları arasında dünya nüfusu 3,7 kat artacağı tahmin edilirken, 60 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık 10 kat artması beklenmektedir. Nüfus yaşlanması hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde görülmekle birlikte, 2011 yılında, en yüksek 60 yaş ve üzeri nüfusa sahip 10 ülkenin tamamı gelişmiş ülkeler arasında ya da piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki Doğu Avrupa ülkeleri arasında (Bulgaristan ve Hırvatistan gibi) bulunmaktadırlar. 2050 yılında ise, bu tablo değişecektir. Küba gibi ülkelerinde listeye eklenirken, İsveç ve Finlandiya gibi ülkeler artık listede olmayacaklardır. En dikkat çekici gelişme ise, BM tahminlerine göre, 2050 yılında, 42 ülkede 60 yaş ve üzeri nüfusun, Japonya’nın şu an sahip olduğu yaşlı nüfus oranını aşmasının beklenmesidir. Bir diğer önemli nokta ise, en hızlı nüfus

yaşlanmasının özellikle yeni sanayileşmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaşanmakta oluşudur (Bloom vd. 2011,s, 2

Nüfusun yaşlanması, ekonomik büyümenin gelecekteki temposu, emeklilik ve sağlık sistemlerinin yürütülmesi ve entegre edilmesi ve yaşlıların refah düzeyi gibi çeşitli konularda ciddi kaygılara neden olan bir olgudur. Politikacılar ve iş dünyası, nüfus yaşlanmasının gelecekte hız kazanacağını farkına varmış durumdadırlar. Ancak yaşlanma süreci halen yavaş gerçekleşmekte ve baby-boom kuşağı ekonomiyi ve işletme faaliyetlerini canlı tutmakta olduğundan ivedi politikalara henüz gerek bulunmamaktadır. Bununla birlikte, baby-boom kuşağının büyük kısmının emeklilik çağına erişmesi, emek arzı artışının yavaşlaması ve emeklilik ve sağlık sistemlerinin artan maliyetleri karşısında, bu gelişmelere uygun politikalar üretilmesi özellikle Kuzey Amerika, Japonya ve Avrupa'da daha önemli hale gelecektir. İşletmeler, yakın bir gelecekte yaşlıların ihtiyaç ve kapasitelerine karşı daha özenli yaklaşacaklar ve bu yaklaşımda başarılı olmaları onlar için bir rekabet avantajı yaratabilecektir. Dikkate değer bir başka husus, piyasa düzenlemelerinin (emeğin yerine sermayenin ikamesi ya da emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılması) demografik değişimlerin etkilerini büyük ölçüde dengeleyebileceğidir. Genel bir ekonomik perspektiften bakıldığında, uzayan yaşam sürelerinin gerek kamu politikalarını gerekse işletme uygulamalarını içeren bir dizi reform gerektirdiğidir (Bloom vd. 2011, s. 7).

Nüfusun yaşlanması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ciddi ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaşmamak için, gerekli politikaları gerektiği zamanda uygulamaya koymalarını zorunlu hal getirmektedir. Aksi takdirde, demografik geçiş aşamasının başlarında olduğu gibi çalışan nüfus oranı azalırken, bağımlılık oranı tekrar yükselecek ve hükümetler önemli büyüklükteki yaşlı bir nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekeceklerdir. Nüfusun yaşlanması, baby-boomerların emekli olmaları, üretken nüfusun azalması ve çalışan nüfusun mali yükümlüğünün artması demektir. O nedenle, gerek hükümetler, gerekse işletmeler bazında, yaşlı nüfusun daha etkin hale getirilmesine çaba gösterilmelidir. Bunun en akılcı yolu ise, emeklilerin birikimlerini en verimli şekilde değerlendirebilecek finansal ve ekonomik önlemlerin hayata geçirilmesidir. Nüfus yaşlanmasının beraberinde önemli sorunları getireceği açık olmakla birlikte, bu sorunların kaçınılmaz olmadığı da üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış olan yaşlanma, 2050 yılında artık gelişmekte olan ülkelerinde önemli bir gündem konusu haline gelecektir. Nüfus yaşlanması, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından giderek daha

fazla üzerinde durulan bir konu olma özelliği kazanmakta ve araştırmalar ve politika geliştirme çabaları, yaşlanma olgusunu da giderek daha fazla dikkate almaya başlamış bulunmaktadır.

Tablo 19

Küresel İşgücü: 1960, 2005 ve 2050

	1960	2005	2050(Tahmini)
İŞGÜCÜ/15 YAŞ VE ÜZERİ NÜFUS	67,4	65,8	61,4
İŞGÜCÜ/TOPLAM NÜFUS	42,3	47,1	49

Kaynak: Bloom, Canning ve Fink, .2010, Akt; Bloom vd. 2011, s. 5

Tablo 19, belirli dönemlere göre dünya düzeyinde işgücü oranlarını özetlemektedir. 2005 yılında işgücünün 15 yaş ve üzeri nüfusa oranının 2005'te % 65,8'den, 2050'de % 61,4'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu gerileme ihtimali iktisatçıları ve hükümetleri kaygılandıran husustur (Bloom vd. 2011, s. 5).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOGRAFİK GEÇİŞ VE YOKSULLUK

Demografi ve ekonomik zenginlik arasındaki ilişki yüzyıllardan beri tartışılmaktadır. Konu ile ilgili olarak, yüksek oranlı ve kontrolsüz doğum oranlarının, kişi başı tüketimi geçimlik düzeyin altına indirecek bir nüfus artışına yol açtığı şeklindeki Malthusyen görüş oldukça aşınadır. Bu senaryoda yoksulluk, nüfus artışı üzerine uygulanabilecek tek kontrol gibi görünmektedir. Malthus'un görüşü, desteklenmemiş gibi görünse de, sonraları bu perspektifin modern versiyonları ortaya konulmuştur. Nüfus artışı ile ilgili kötümser görüşe göre, hızlı nüfus artışı, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmelerin büyüme etkilerini bastıracaktır (Coale ve Hoover, 1958, Ehrlich, 1968, Akt; Malaney, 1999). Nüfus artışını savunan iyimser görüşe göre ise, nüfus artışı sonucunda artan talebe toplumların ayak uydurabilme çabaları yenilik ve icatları teşvik edecek ve daha büyük nüfus ölçek ekonomilerini ortaya çıkaracaktır (Boserup, 1981, Simon, 1981, Akt; Malaney, 1999).

Nüfus artışı ve ekonomik büyüme ilişkisi ampirik olarak incelenmiş ve ülkelerarası regresyon analizlerinin birçoğu, şaşırtıcı şekilde, nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasında pozitif ya da negatif bir ilişkiyi ortaya çıkaramamıştır (Kelley, 1981, Akt: Malaney, 1999). Bu sonuçlar, 1980'lerde "revizyonist" olarak adlandırılan görüşün yükselişine neden olmuştur. Bu görüşe göre ise, nüfus artışı ve kişi başına gelir arasında önemli bir ilişki bulunmamaktadır (Malaney, 1999).

Son yıllara dek, nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi ağırlıklı olarak nüfusun büyüklüğünde meydana gelen değişime göre ele alınmıştır. Bununla birlikte, konu ile ilgili son çalışmalarda, iktisatçılar, sadece nüfusun artışıdaki değişimlere bakıldığında, diğer önemli demografik etkilerin göz ardı edilebileceğini vurgulamışlardır. Bloom ve Williamson (1998), özellikle, azalan doğurganlığın gecikmeli yaş yapısı etkileri üzerine odaklanarak, demografik geçişin Asya üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Çalışmalarında, Asya ekonomik mucizesinin önemli bir bölümünün, azalan doğum oranlarına bağlı olarak, çalışan nüfusun bağımlı nüfusa oranının yüksek olmasından kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Bu şekilde yaş yapısı etkileri dikkate alındığında, nüfus artışının ekonomik büyüme ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, doğurganlığı azaltmada başarılı olan politikaların demografik geçişi

hızlandırması ve ekonomik büyümeye katkı yapması mümkün olabilmektedir (Malaney, 1999).

Açıkça görüldüğü gibi, nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişimler esas alındığında, demografik geçiş süreci ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Özellikle doğurganlığın yüksek seyretmesi durumunda, bağımlı nüfustaki artış, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratırken, doğurganlıktaki azalış neticesinde çalışan nüfusun artması, gerekli kurumsal ve politik düzenlemelerin yapılması koşuluyla, ekonomiyi olumlu etkileyecektir. Nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasında var olan ilişkinin kapsamı daha da genişletildiğinde, söz konusu ilişkinin yoksulluk üzerinde önemli etkilere yol açabildiği ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanması ve sürdürebilir hale getirilmesi yoksullukla mücadele için gerekli bir koşuldur. Bir başka ifadeyle, ekonomik büyüme, yoksul toplumlarda yoksulluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılması için gereklidir. Ancak, bu büyümenin niceliği kadar niteliği de önemlidir. Ekonomik büyümenin insanlar için daha iyi yaşam koşullarına dönüştürülebilmesi, diğer sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra bilinçli kamu politikalarını gerektirmektedir (Haq, 1995, s. 15).

Nüfus artışı ve ekonomiye ilişkin tartışmalar, açık bir şekilde yoksulluğu kapsamaktan daha çok, nüfus dinamiklerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine odaklanmışlar ve ekonomik büyümeyi yaşam standartlarının yükseltilmesi ve yoksulluğun azaltılması için bir araç olarak görmüşlerdir. GSYİH, ister tarımdan, ister sanayi ya da hizmet sektöründen elde edilsin, toplumun birçok kesiminin yaşam standartlarını yükseltecektir (Das Gupta, Bongaarts ve Clelland, 2011, s. 6). Bir diğer ifadeyle, doğum oranlarındaki azalış neticesinde bağımlı nüfusun azalması ve buna karşılık olarak çalışan nüfusun oran olarak artması, gerekli politik ve kurumsal düzenlemelerle desteklenmek koşuluyla, ekonomik büyümeyi sağlayacaktır. Ancak, bu büyümenin yaşam standartlarını yükseltebilmesi ve yoksulluğu azaltmaya yardımcı olabilmesi için, yine gerekli olan koşul, GSYİH artışının verimli bir şekilde değerlendirilebileceği sosyal, politik ve kurumsal yapının oluşturulabilmesidir.

4.1.Yoksulluk Olgusu

“Üzerinde yaşadığımız dünya, büyük tezatları resmeden bir tablo ortaya koymaktadır. Bazı ülkeler büyük bir zenginlik ve refaha sahipken, dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisi standartların altında gelirlerle geçinmeye çalışmaktadır. Düşük okur-

yazarlık oranları, kötü barınma koşulları, yetersiz sağlık ve eğitim hizmetleri ve kötü beslenme, Asya, Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika’da yaygın durumdadır. Bu gerçekler artık göz ardı edilemeyecek durumdadır. Yoksulluk olgusu entelektüel düşünce ve politik çevrelerde, daha önce görülmemiş derecede yer bulmaktadır” (Bhagwati, 1966, s. 9). Bhagwati’nin çalışmasında yer verdiği bu gözlemden yaklaşık 35 yıl sonra, Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri ilan edilmiş ve bu hedefler doğrultusunda, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasının önemi güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Eylül 2000’de ilan edilen Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri Bildirgesi, uluslararası toplumun, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun birçok boyutuyla azaltılması yönündeki güçlü kararlılığının bir göstergesidir. Bu bildirge doğrultusunda, 2015 yılına dek, günlük 1 ABD doları altında gelire sahip (satın alma gücü paritesine göre) yoksul insan sayısının yarı yarıya azaltılması hedefi benimsenmiştir (Martin-Guzman, 2005). II. Dünya Savaşı sonrasında, yoksullukla mücadelede, özellikle Asya kıtasında, önemli mesafeler kat edilmesine rağmen yoksulluk ve sefalet dünyanın birçok bölümünde yaygındır. Dünya Bankasının “günde 1 ABD doları” olarak belirlenen uluslararası yoksulluk standardına göre (2008 yılında 1.25 ABD doları olarak revize edilen), dünyada hala yoksulluk içinde yaşayan 1.4 milyar insan bulunmaktadır. 1981 yılında bu sayı 1.9 milyar olmasına ve bu sayıda azalış görülmesine rağmen, günde 1 ABD doları altında gelirle yaşayan insan sayısı oldukça büyük boyuttadır ve bu rakam, 2004 yılı tahminlerinde belirtilen, günde 1 ABD doları altında gelirle yaşayan 981 milyon rakamından daha fazladır. (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 1).

4.1.1.Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar

Yoksulluk farklı perspektiflerle ele alınması gereken karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır. Yaşamı sürdürebilmek için gerekli minimum kaynaklardan yoksun olmak bu boyutlardan biri olmakla birlikte, tek boyut değildir. Yoksulluk daha geniş bir bakış açısı ile de ele alınabilir. Örneğin, Avrupa Konseyi, 1984 bildirgesinde yoksulluğu şöyle tanımlamaktadır: “*Yoksul ifadesiyle, kaynakları (kültürel, maddi ve sosyal), yaşadıkları üye ülkede kabul edilebilir bir yaşam şekli sürdüremeyecekleri kadar sınırlı olan kişiler, aileler ve kişi grupları kastedilmektedir*”.Adam Smith’de aynı doğrultuda, yoksulluğu “*alt sosyal tabakalardan olanlarda dahil, değerli insanların zaruri*

gereksinmelerini karşılayamama durumu” olarak tanımlamıştır (Martin-Guzman, 2005).

Dünya Bankası (2000) ise yoksulluğu refahtan mahrum olmak şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda, refahın ne şekilde tanımlanacağı ve mahrumiyetin hangi kriterlerle ölçüleceği soruları ile karşılaşılmalıdır (Haughton ve Khandker, 2009, s. 2).

Refahın tanımlamasına yönelik yaklaşımlardan ilki, refahı “*mallar üzerinde hakimiyet*”, yani, insanların normal bir hayat sürebilmek için gerekli olan mallara erişebilmeleri olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, insanlar mallar üzerinde ne kadar hakimiyet sahibiyse, o kadar iyi durumda olacaklardır. Yaklaşımın temel odak noktası, bireylerin gereksinmelerini karşılamaya yetecek kadar kaynağa sahip olmalarıdır. Genellikle yoksulluk, bireylerin tüketim ya da gelirlerinin, altına inildiğinde yoksul olarak kabul edilecekleri bir eşiğe göre karşılaştırılması yoluyla ölçülür. Bu, yoksulluğun parasal bir olgu olarak görüldüğü en geleneksel görüştür. Refahla (aynı zamanda yoksullukla) ilgili ikinci yaklaşım, insanların belirli bir tüketim malını elde edip edemediklerini sorgulamaktadır. Örneğin, insanların yeterli miktarda yiyeceğe, uygun barınma imkanlarına, eğitim ve sağlık hizmetlerine sahip olup olmadıkları gibi. Bu yaklaşımda, araştırmacı, yoksulluğu parasal bakımdan ölçen geleneksel yöntemlerin ötesine geçmektedir. Ancak, yoksulluğu tanımlamaya ve ölçmeye yönelik yaklaşımların belki de en kapsamlısı Amartya Sen’e aittir. Sen, refahın, toplum içerisinde işlev görebilme kapasitesine sahip olmaktan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre yoksulluk, insanlar anahtar nitelikte kapasitelerden yoksun olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu kapasitelerden mahrum olanlar, yetersiz gelir ve eğitim, kötü sağlık, güvensiz koşullar, özgüvensizlik, güçsüzlük ya da ifade özgürlüğü gibi haklardan mahrum olmak durumlarıyla karşı karşıya kalacaklardır (Haughton ve Khandker, 2009, s. 2).

Yoksulluk, “*eşitsizlik*” ve “*kırılganlık*” kavramlarından ayrı ancak bu kavramlarla yakından ilişkilidir. “Eşitsizlik”, gelir ya da tüketim gibi faktörlerin tüm toplum içindeki dağılımına odaklanmaktadır. “Kırılganlık” ise, bir insan şu anda yoksul olmasa dahi, bu insanın gelecekte yoksul duruma düşme riski olarak ifade edilebilmektedir. Söz konusu risk genellikle, kıtlıklar, tarımsal ürün fiyatlarında azalışlar ya da finansal krizler gibi şoklarla ilişkilidir. Bireylerin yatırım, üretim kalıpları ve kendi durumlarıyla ilgili algılarını etkilediğinden dolayı kırılganlık, refahı etkileyen önemli bir faktördür (Haughton ve Khandker, 2009, s. 3).

Yoksullukla ilgili bir diğer önemli kavram *yoksulluk sınırıdır*. Yoksulluk sınırı, bir bireyin gıda ya da gıda dışındaki temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli minimum harcama ya da gelir düzeyi olarak tanımlanabilir (Dünya Bankası Enstitüsü, 2005, s. 43). Yoksulluk sınırı kavramıyla ilişkili olarak yoksulluk mutlak ya da göreceli olarak tanımlanabilir. “*Mutlak yoksulluk*” kavramı, gıda ve diğer zaruri mallara dayanan, sosyal olarak kabul edilebilir minimum koşulların altında bulunmayı ifade etmektedir. “*Göreceli yoksulluk*” ise, genellikle beşlik ya da onluk dilimlere ayrılmış olan, toplumun düşük gelire sahip gruplarını, daha yüksek gelir gruplarıyla kıyaslayan bir yoksulluk kavramıdır (Lok-Dessallien, 2003).

4.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma hedefleri arasında, 2015 yılına dek, yoksulluğun dünya genelinde yarıya indirilmesi benimsenmiştir. Dünya üzerindeki yoksulların büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde yaşamakta olan yoksul insanlar, yoksulluğun beraberinde getirdiği birçok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Özellikle II. Dünya savaşından sonra yoksullukla mücadelede atılan önemli adımlara ve elde edilen başarılı sonuçlara rağmen yoksulluk temel bir sorun olarak dünya gündemindeki yerini korumaktadır.

Yoksulluk açlık ve yetersiz beslenmenin temel nedenidir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 2009 yılı verilerine göre, 6,6. milyarlık dünya nüfusunun % 14,6’sı açlık içinde yaşamaktadır. Yetersiz beslenen insanların büyük kısmı gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Yoksulluk çocuk ölümlerinin de ana sebebi olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNİCEF) 2000 yılı rakamları, her yıl 25 bin çocuğun yaşamını yitirdiğini ortaya koymaktadır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 1-2). 2005 yılı okula kayıt verilerine göre, gelişmekte olan ülkelerde ilköğretim çağındaki 72 milyon çocuk okula gitmemektedir ve bu çocukların % 57’si kız çocuklarıdır (Birleşmiş Milletler, 2007, Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 2). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından açıklanan 2006 yılı rakamları, gelişmekte olan ülkelerde, 1.1 milyar insanın temiz suya yeterince erişemediğini, 2.6 milyar insanın ise temel sağlık hizmetlerinden gerektiği gibi yararlanamadığını göstermektedir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 2).

Yoksulluk ve eşitsizlik arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır ve eşitsizliğin dünya genelinde son on yıllar boyunca, ulusal ve uluslararası düzeyde arttığı

gözlemlenmektedir. Dünya nüfusunun % 80'inden fazlası gelir dağılımı eşitsizliğinin giderek artmakta olduğu ülkelerde yaşamaktadır. Dünyanın en yoksul % 40'lık nüfusu küresel gelirden sadece % 5 pay alırken, en zengin % 20'lik kesim küresel gelirin % 75'ini almaktadır (UNDP; 2007, Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 2). Yoksulluk sadece yetersiz beslenme ve maddi gereksinimlerin karşılanamaması olarak algılanmamalıdır. Demokratik ve göreceli olarak iyi yönetilen ülkelerde dahi yoksul insanlar gurur kırıcı durumlarla karşılaşmaktadırlar. Sıklıkla ailelerinin gereksinimlerini karşılayamayan bu insanlar utanç ve başarısızlık duygusunu hissetmektedirler. Yoksulluk tuzağına girdiklerinde, yoksullar, ancak hayatta kalmalarına yetecek gelir getiren zor ve yıpratıcı çalışma koşullarından kurtulma umutlarını da yitirmektedirler (Singer, 2009, Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 2).

2008 yılında revize edilen rakama göre günde 1,25 ABD doları altında gelire sahip yoksul sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde Milenyum Kalkınma Hedefleri arasında yer alan uluslararası karar, yoksullukla ilgili gelir temelli yaklaşımın en yaygın örneğini teşkil etmektedir. Bu ölçüte göre, son 20 yılda, yoksulluğun derinliğinde ve şiddetinde azalma görülmüştür (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 13). Dünya nüfusunun hala hızla artmasına ve yoksulluğun bazı bölgelerde yaygın olmasına rağmen, bu sorunlar diğer politikalara ilave olarak, sağlık ve eğitime yapılan yatırımlarla ve kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile hafifletilebilecektir (Catley-Carlson ve Outlaw, 1998, s. 234).

2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun 9 milyarı aşacağı tahmin edilmektedir. Bu artışın 2,3 milyarının gelişmekte olan ülkeler kaynaklı olması beklenmektedir. Bu tahminler doğrultusunda, 2009 yılında 5,6 milyar olan gelişmekte olan ülkeler nüfusu 2050 yılında 7,9 milyara yükselecektir. Tam aksine, gelişmiş ülkelerde ise, nüfusun 1,23 milyardan 1,28 milyara, hafif bir artış göstermesi beklenmektedir (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 15). Gelişmekte olan ülkelerin nüfusunda süregelen hızlı artış, yoksullukta kalıcı bir azalış sağlanabilmesi için sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve ekonomide yapısal dönüşümlere yönelik uygun politikaların önemini vurgulamaktadır. Gelir temelli geleneksel yoksulluk ölçümünün nüfus artışına olan duyarlılığına karşın, birçok toplumun yaşadığı demografik geçiş süreci göstermektedir ki artan gelirler ve daha büyük ekonomik güvenlikle birlikte aile boyutları küçülmektedir. Tam tersine, yoksul aileler, aile gelirine katkının artması ve yaşlılıkta ekonomik güvencelerinin sürmesi umuduyla daha fazla çocuk sahibi olmaya eğilimlidirler (Leibenstein, 1957, Mamdani, 1972, Robbins, 1999, Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 15).

Tablo 20

Dünya Üzerinde, Günde 1,25 ABD doları Altında Gelire Sahip Olanların Bölgesel Payları (1981-2005, %)

BÖLGE	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2005
DOĞU ASYA VE PASİFİK	56,5	52,39	47,81	48,16	47,09	37,57	37,44	31,61	22,97
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	0,37	0,32	0,28	0,5	1,12	1,32	1,43	1,35	1,26
LATİN AMERİKA VE KARAYİPLER	2,21	2,89	3,04	2,37	2,33	3,15	3,23	3,64	3,35
ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKA	0,72	0,64	0,69	0,53	0,55	0,64	0,68	0,64	0,8
GÜNEY ASYA	28,91	30,28	33,09	31,94	31,17	35,89	34,72	38,42	43,26
SAHRA-ALTI AFRİKA	11,27	13,48	15,09	16,49	17,74	21,43	22,5	24,33	28,37
TOPLAM(YÜZDE)	100	100	100	100	100	100	100	100	100
TOPLAM YOKSUL SAYISI	1896,2	1808,2	1720	1813,4	1794,9	1656,2	1696,2	1603,1	1376,7

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 19

Şehirleşmeyle birlikte ekonomik büyümenin dönüştürücü etkileri, özellikle Doğu Asya’da bulunan bazı ülkelerin orta gelir statüsüne yükselmesini sağlamıştır. Diğer bölgelerde ise, güçlü ve sürekli bir ekonomik büyümenin eksikliği ve gelir dağılımı eşitsizliklerinin devamı, yoksulların sayısının artması anlamına gelmektedir. Tablo 20’de görüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerde aşırı yoksulluk çeken insanların dağılımı (günde 1,25 ABD doları altı gelirle yaşayan), Doğu Asya ve Pasifik bölgelerinin en yüksek paya sahip olduğu 1981 yılından bu yana önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde Sahra-altı Afrika ve Güney Asya, yoksulların sayısı bakımından, en yüksek paylara sahiptirler. 1981 yılında, Çin ve diğer Doğu Asya ülkeleri, dünya genelindeki yoksulların % 57’sini barındırmaktaydı. Bununla birlikte, 25 yıldan kısa bir sürede Doğu Asya ve Pasifik bölgeleri, küresel yoksulluktaki paylarını, 2005 yılı itibariyle yaklaşık % 23’e geriletmeyi başarmışlardır. Aksine, aşırı

yoksulluk içinde yaşayanların dünya genelindeki payı Güney Asya’da 1981’de % 29’dan, 2005’te % 43’e yükselmiştir. Benzer şekilde bu oran Sahra-altı Afrika’da iki kattan fazla bir artışla, 1981 yılında % 11’den, 2005 yılında % 28’e yükselmiştir. Bu olumsuz değişiklikler, kısmen, güçlü ve üretken istihdam büyümesinin yokluğundaki nüfus artışına, kısmen de bu bölgelerin önemli bir yapısal dönüşüm gerçekleştirememiş olmasına bağlıdır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 19). Bir başka ifadeyle, yoksulluğun bölgeler arasında değişen tablosu, bölgelerin ekonomik performanslarının doğasını yansıtmaktadır. Doğu Asya ve Pasifik bölgelerinde günde 1,25 Dolarlık yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısındaki inanılmaz düşüşe güçlü ekonomik büyüme ve yapısal değişimin katkısının büyük olduğuna dair pek az şüphe bulunmaktadır. Özellikle 2002 yılından bu yana Afrika’nın gösterdiği ekonomik büyüme, aşırı yoksulluğun azaltılmasına yönelik umutları arttırmıştır (Afrika Ekonomik Komisyonu, 2008, Akt; Birleşmiş Milletler, 2009, s. 20). Bununla birlikte, son küresel ekonomik krizin hemen ardından gelen enerji ve gıda fiyatları artışı bu durumu tersine çevirme eğilimindedir. Üstelik, en son ekonomik büyüme, yapısal değişimi destekleyici nitelikten uzak ihracat ürünlerine dayalıdır. Bu durum daha ziyade, Afrika’nın dar ihracat yelpazesinin bir göstergesi olmaktadır ve buna dayalı bir büyüme sürdürülebilir olmaktan uzaktır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 20).

Tablo 21’e göre, 2015 yılına kadar, günde 1,25 ABD doları altı gelirle yaşamaya çalışan insan sayısının yarıya indirilmesi hedefine ulaşan tek bölge olarak Doğu Asya ve Pasifik göze çarpmaktadır. Doğu Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika bu hedefe ulaşma yolunda ilerlemektedirler. Tüm bu gelişmelerin aksine, Güney Asya ve Sahra-altı Afrika’da yoksulluğun azaltılması önemli bir zorluk olarak bölge ülkelerinin önünde durmaktadır. Bu iki bölge aslında, 1990-2005 arasında günde 1,25 ABD doları altında gelirle yaşayan insan sayısında önemli artışa sahne olmuş durumdadır (Birleşmiş Milletler, 2009, s. 20). Yoksullukla mücadele konusunda, bu iki bölgenin önünde kat etmesi gereken uzun bir yol bulunmakta ve bu bölgelerdeki ülke hükümetlerinin gerekli politikaları uygulamaya koymaları gerekmektedir.

Tablo 21

2015 Yılı Yoksulluk Oranı Hedeflerine Ulaşmakta Kaydedilen İlerlemeler

	DOĞU ASYA VE PASİFİK	DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	LATİN AMERİKA VE KARAYİPLER	ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKA	GÜNEY ASYA	SAHRA- ALTI AFRİKA
2005	16,8	3,7	8,2	3,6	40,3	50,9
1999	35,5	5,1	10,9	4,2	44,1	58,4
1990	54,7	2	11,3	4,3	51,7	57,6
2015	27,4	1	5,7	2,2	25,9	28,8
Hedefe ulaşmak için gerekli değişim (%)		-2,7	-2,6	-1,4	-14,5	-22,1

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2009, s. 21

4.2.Nüfus ve Yoksulluk İlişkisi

Politikacılar, yüksek doğurganlık oranları ve ilgili demografik değişkenlerin yoksulluğu nasıl etkilediği ve yoksulluk tarafından nasıl etkilendiği sorusunu sık olarak sormaktadırlar. 1960'lar ve 1970'lerde popüler olan, doğurganlık azalışının gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışını yavaşlatacağı ve yoksulluğu azaltacağı yönündeki görüş 1980'ler boyunca büyük eleştirilere maruz kalmış ve 1990'lara gelindiğinde revaçta olmaktan çıkmıştır. Ortaya çıkan alternatif perspektif ise, demografik değerlendirmelerin yoksulluğun azaltılmasıyla büyük ölçüde ilişkisiz olduğu şeklindeydi (Merrick, 2002, s. 41).

Günümüzde, yeni düşünce ve bulgular bu alternatif perspektife karşı çıkmaktadır. Yapılan araştırmaların çoğu, demografik trendlerin aslında önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, daha yavaş bir nüfus artışının potansiyel yararları demografik değişimin zamanlaması ve yoğunluğu, kadınların ekonomik ve sosyal statüsü ve değişimin yaşanmakta olduğu ülkelerdeki ekonomik politikaların hangi amaca odaklandığı gibi faktörlere bağlıdır. Bu yüzyılın ortalarına kadar dünya nüfusunun yaklaşık üç milyar artacağı ve bu artışın neredeyse tamamının gelişmekte olan ülkelerde olacağı tahmin edilmektedir. Küresel ekonomik büyümenin yavaşlamasıyla, nüfus bilimciler ve iktisatçılar, hızlı nüfus artışının yoksulluğu azaltmayı başaran ve başaramayan ülkeler arasındaki farkı açıklamada oynadığı rolü daha yakından incelemeye başlamışlardır. Bu tür çabalar, dünya üzerindeki, aşırı

yoksulluğa sürüklenmiş insanların sayısını azaltma ihtimali en yüksek politika ve programların belirlenmesine yardımcı olabilecektir (Merrick, 2002, s. 41).

Tablo 22

Yoksulluk ve Demografik Göstergeler, 1990-2002

	YOKSUL NÜFUS (%)	
	<10%	>10%
ÜLKE SAYISI	45	49
TOPLAM DOĞURGANLIK ORANI	2,3	4,6
15 YAŞ ALTI NÜFUS (%)	27,9	41,3

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, Akt; Mason ve Lee, 2004, s. 1

Yüksek doğurganlık ve yoksulluk ilişkisi oldukça aşınadır. 1994 yılındaki Uluslararası Yoksulluk ve Kalkınma Konferansından (ICPD) bu yana, dünya üzerindeki birçok ülkede doğurganlık azalışları görülmektedir. Ancak, bazı ülkelerde, özellikle en yoksul olanlarda, hala yüksek oranlı doğurganlık görülmektedir. Tablo 22’de görüldüğü gibi yoksulluk oranı % 10’un altında olan ve toplam doğurganlık oranı 2,3 olan ülkelerle kıyaslandığında, günde 1 ABD doları altında gelirle yaşayanların oranının % 10’un üzerinde olduğu ülkelerde toplam doğurganlık oranı 4,6’dır. En yoksul ülkeler ayrıca yüksek çocuk bağımlılık oranlarına sahiptirler (% 40’ın üzerinde). Son araştırmalar da, yüksek doğurganlığın yoksullukla güçlü bir bağlantısı bulunduğunu göstermektedirler (Mason ve Lee, 2004, s. 1-2).

Yoksullar genellikle finansal piyasalara erişimden yoksundurlar. Bu nedenle çocuklar, ebeveynlerin yaşlılıklarında bir güvence görevi üstlenmek durumundadırlar ve ebeveynler bu durumun bir sonucu olarak daha büyük bir aileye sahip olma eğilimindedirler. Kırsal kesimdeki aksak emek piyasaları daha geniş aileye olan ihtiyacı arttırmaktadır. Çünkü bu durum çocukların bir işgücü kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır. Yetersiz sağlık hizmetleri ve koşulları çocuk ölümlerini arttırmakta

ve bu ailelerin daha çok çocuk sahibi olmak istemeleriyle sonuçlanmaktadır. Yüksek doğurganlık oranları ise, aileler içindeki bağımlılık oranlarını yükselterek yoksulları daha düşük gelir düzeylerine hapsedmektedir. Daha kalabalık ailelerin çocuklarına daha az eğitim olanakları sunabildiğine dair bulgular mevcuttur. Yoksulluğun, eğitim ve sağlık hizmetlerinin özellikle kötü olduğu kırsal alanlarda yoğunlaşması durumu daha da kötüleştirmektedir. Mikro finans devrimine rağmen, kırsal kesimde yoksulların kredi imkanlarından yararlanması son derece güçtür (Malaney, 2004).

Doğurganlık oranının yoksulluk üzerinde önemli derecede etkili olduğu yapılan en son çalışmalarla ispatlanmış ve bu sonuç mikro ve makro düzeylerde desteklenmiştir. Mikro düzeydeki çalışmalar, yüksek doğurganlık ortamlarında çocukların finansal bakımdan bir yük durumunda olduğunu tespit etmişlerdir. Üstelik, bağımlı çocuklara yapılan finansal transferler, yetişkin çocuklardan yaşlı ebeveynlere yapılan finansal transferlere fazlasıyla ağır basmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ebeveynlerin, finansal olarak yararlanmak amacıyla daha fazla çocuk sahibi oldukları hipotezi de desteklenmemektedir. Geleneksel ortamlarda dahi çocuklar ürettiklerinden çok daha fazlasını tüketmektedirler. Bu nedenle, ilave bir çocuğun doğumu, diğer aile fertlerinin yaşam standartlarında düşüşe yol açacaktır. Makro düzeydeki ispatlarda, çalışan yetişkin sayısı çocuk sayısından daha hızlı arttığında kişi başı gelirin daha hızlı arttığını göstererek mikro düzeydeki bulguları desteklemektedirler. Gerek toplam seviyede, gerekse hane halk seviyesinde, yetişkin başına çocuk sayısının azalması, hane halkları ve ülke için daha yüksek kişi başı gelir elde edilmesine yardımcı olmaktadır (Mason ve Lee, 2004, s. 2).

Son araştırmaların, bizzat yoksulluk üzerine olmaktan çok, demografik faktörler ve ortalama gelir ya da ekonomik büyüme ilişkisini ele aldığı gözlemlenmektedir. Veri bir gelir dağılımı esas alındığında, tanımlamaya göre, ortalama gelirden bir artış yoksullukta azalışa neden olacaktır. Ampirik bakımdan, ekonomik büyümenin yoksulluğa karşı önemli bir olumlu etkisi bulunmaktadır. Ancak, her ekonomik büyüme ve her ekonomik büyüme politikası yoksul yanlısı değildir (Mason ve Lee, 2004, s. 2). 1990'lar boyunca Asya'da görülen 21 ekonomik büyüme dönemini inceleyen bir analize göre, ekonomik büyümelerden 13'ünde yoksulluk azalmış, 3'ünde durağanlaşmış, 5'inde ise artmıştır (Asya Kalkınma Bankası, 2004, Akt; Mason ve Lee, 2004, s. 2). Bu değerlendirmeler ışığında, Eastwood ve Lipton'un 1999 ve 2000 yıllarında gerçekleştirdiği ampirik çalışma dikkat çekicidir. Eastwood ve Lipton çalışmalarında yüksek doğurganlığın sadece ekonomik büyümeyi yavaşlatmakla kalmayıp, aynı zamanda tüketimin

dağılımını da yoksullar aleyhine bozduğunu göstermişlerdir. Bu bakımdan, doğurganlığın azaltılması, ekonomik büyüme yanlısı olmasının yanı sıra yoksul yanlısıdır (Mason ve Lee, 2004, s. 2).

4.2.1. Demografik Geçiş ve Yoksulluk İlişkisi

18. yüzyılın sonlarında, Malthus'un nüfus artışı ve açlık üzerine, adeta kıyamet habercisi niteliğindeki görüşlerini ortaya koymasından bu yana nüfus artışı ve ekonomik büyümeye yönelik tartışmalar devam etmektedir. Ancak, sosyal bilimciler, nüfus artışının ekonomik büyümeyi kısıtladığı, teşvik ettiği ya da ekonomik büyümeyle ilgisi olmadığı yönünde tartışmalar yaparken, bu tartışmaların temel odak noktası nüfusun boyutu ve büyüklüğü ile sınırlı kalmıştır. Yaş yapısı dinamiğinin bu tartışmaya dahil edilmesi ise Coale ve Hoover'ın 1958 tarihli çalışmasına atfedilebilir. Coale ve Hoover bu çalışmalarında, süregelen yüksek doğurganlık ve düşen ölüm oranlarının hükümetler ve hane halklarının yüksek genç bağımlılık oranlarını yüklenmelerine, dolayısıyla vergi gelirlerinin ve hane halkı tasarruflarının azalmasına yol açacağını belirtmişlerdir (Nayab, 1996, s. 1). Günümüzde, nüfusun yaş yapısındaki değişmelerin ekonomik büyüme ve dolayısıyla yoksulluk üzerinde önemli etkileri olduğu ağırlıklı olarak kabul gören bir görüştür Nüfusun yaş yapısında bu derecede değişmelere neden olan ise yüksek doğum ve ölüm oranlarından, düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru gidişi ifade eden demografik geçiş olgusudur.

Nüfus değişimleri, ekonomik büyüme yoksulluk üzerine yapılan son araştırmalar, nüfus artışı ve ekonomik büyüme ilişkisini, yüksek doğurganlıktan düşük doğurganlığa geçişin farklı aşamalarına bakarak incelemeye tabi tutmaktadırlar. Bu çalışmaların en önemli bulgusu, doğurganlık azalmaya başladığında, demografik geçiş sürecinin, kısıtlı bir süre içinde olsa, kişi tasarruflar ve yatırımların artmasının mümkün olduğu bir “*fırsat penceresi*” yaratmasıdır (Merrick, 2002, s. 42).

Doğurganlık yüksek olduğunda, nüfus içinde, çocukların ve gençlerin oranı, çalışan nüfusa göre daha yüksektir (yaş bağımlılığı etkisi). Doğurganlık azaldıkça, potansiyel işgücünün (15-64 yaş arası insanlar), çalışmayanlara (14 yaş altı ve 65 yaş üzeri insanlar) oranı yükselecek ve bu durum, daha fazla çalışanın, daha az çocuktan sorumlu olması anlamına gelecektir. Bağımlılık oranının azalması, ülkelerin fiziksel ve beşeri sermayelerini (okullar, iyi eğitilmiş öğretmenler, sağlık imkanları ve iyi eğitilmiş sağlık personeli, modern iletişim ağı ve bu pozisyonları dolduracak iyi eğitilmiş personel)

arttırmalarını mümkün kılacaktır. Bununla birlikte, bir demografik fırsat penceresinin açılması ekonomik büyüme hızında artışı garantilememektedir. Öncelikle, fırsat penceresi geçici bir niteliğe sahiptir. Çünkü düşük doğurganlık, zamanla bir başka bağımlı grubun, yani artık çalışmayan yaşlı nüfusun oranının artmasına neden olacaktır. Yaş yapısı etkisinin yoğunluğu, düşük doğurganlığa geçişin hızına bağlıdır. Ayrıca, bu etki, ülkelerin büyük potansiyel işçi dalgasının, gerekli yeteneklere ve üretken istihdam imkanlarına sahip olmalarını sağlayacak makul politikalar izlemelerine de bağlıdır. Bu koşullar yerine getirildiğinde, Güney Kore ve Tayvan örneklerinde olduğu gibi, fiziksel ve beşeri sermayelerde geçici bir artış, yaşam standartlarında hızlı bir yükselişle sonuçlanacaktır (Merrick, 2002, s. 42-43).

Bu bağlamda, yoksulluğun azaltılmasını etkileyen faktörleri belirlemekte benimsenen analitik çerçeve oldukça basittir; yoksulluk oranı bu çerçevede, kişi başı GSYİH; gelir dağılımı eşitsizliğinin derecesi, hükümetin sosyal harcamaları ve nüfusun yaş yapısına bağlıdır. Yoksulluğun ilk üç faktörle ilişkisi açıktır; kişi başı GSYİH’da bir artış, gelir dağılımı eşitsizliğinde azalma ve sosyal harcamalarda artış yoksulluğu azaltma eğilimi göstermektedir. Ancak, nüfusun yaş yapısının yoksullukla ilişkisi daha fazla açıklama gerektirmektedir (Ros, 2009, s. 36). Nüfusun yaş yapısındaki değişiklik yoksulluk oranını şu kanallar yoluyla etkilemektedir:

- i)* Çalışan nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması (ya da bağımlılık oranının azalması) ve ekonomik faaliyetlerdeki artışın demografik kazancı yaratması. Bu şekilde, kişi başı gelir artışı daha yüksek olacaktır.
- ii)* Çocuk sayısındaki artışın keskin bir şekilde azalması, ilk ve orta öğretim düzeylerindeki okula kayıtlarda ve öğretmen-öğrenci oranında, eğitime önceden yapılan yatırımlardan kaynaklanan durağan bir artışa neden olacaktır. Örneğin, Brezilya’da 1980’lerin başlarında, okul çağındaki çocukların % 20’si okula kayıt yaptırmazken, 2000 yılında bu oran % 3’e gerilemiştir.
- iii)* Yaş yapısındaki değişim, nüfus içinde yoksulluğun en çok çocukları etkilediği göz önüne alındığında, yoksulluk üzerinde pozitif bir yaş bileşimi etkisi yaratacaktır. Bir başka ifadeyle çocuk sayısında azalma, yoksulluğun görülme oranını da azaltacaktır. Bu faktörlere ilave olarak, demografik değişim yoksulluğu bireylerin tasarruf davranışları ve gelir dağılımı eşitsizliğini değiştirmek yoluyla da etkilemektedir (Ros, 2009, s. 36-37).

Tablo 23

Bağımlılık Oranı ve Kişi Başı GSYİH Değişiklikleri, 1990-2006 (%)

ÜLKE	BAĞIMLILIK ORANI	BÜYÜME ORANI
Şili	-4,7	3,8
Panama	-13,3	1,6
Arjantin	-8,2	1,6
Kosta Rika	-13,6	1,4
Uruguay	-0,6	0,7
Meksika	-20,6	0,7
Bolivya	-7,4	0,2
Brezilya	-16,5	0,2
Ekvador	-18,9	-0,6
Honduras	-19,7	-0,9
Venezuela	-15,1	-1,1
Paraguay	-14,2	-1,4
Ortalama	-12,7	0,5

Kaynak: ECLAC, 2002 ve Ros, 2009, s. 4-6

Tablo 23, Latin Amerika’da, 1990-2006 arasında, bağımlılık oranlarındaki ve kişi başı GSYİH’deki değişiklikleri göstermektedir. Latin Amerika ve Karayipler İktisadi Komsiyonu (ECLAC) ve Ros’un çalışmalarına göre, bağımlılık oranı azalışları karşılığında, GSYİH artışlarının söz konusu olmasına rağmen, artışların düşük seviyede kalması dikkat çekicidir. Bu durum, bağımlılık oranı azalışlarının, uygun politikalarla desteklenmesi koşuluyla, arzu edilen ekonomik büyümenin gerçekleşebileceğinin bir göstergesidir.

Eastwood ve Lipton (2001), demografik geçişin yoksulluğu çeşitli şekillerde etkilediğini belirtmişlerdir. Konu ile ilgili literatür dönüşümün tek bir yönü üzerine, yani nüfus büyüklüğüne ve bu büyüklüğün ekonomik büyüme yoluyla yoksulluk üzerinde yaratacağı etkiye odaklanmış durumdadır. Bu etki, önemli ve negatif niteliğe sahip olmasının yanı sıra tartışmaya açıktır. Dönüşümün daha sağlam ve önemli yönü nüfusun değişen yaş yapısıdır. Değişen yaş yapısı, yoksulluk üzerindeki diğer iki önemli etkinin ardındaki itici güçtür; tüketim ve gelir dağılımının değişmesi yoluyla ortaya çıkan *tüketim ve gelir dağılımı etkisi* (CI), ve yoksulları ve yoksulluğa yakın durumda olanların refah düzeylerini ve kapasitelerini değiştirerek onları daha müreffeh hale dönüştüren *etkinlik*. (Eastwood ve Lipton, 2001, s. 213-214).

Demografik geçişin, özellikle değişen doğurganlık oranlarının yoksulluk üzerindeki etkileri, gerek makro, gerekse mikro düzeyde bulgularla incelenabilmektedir. Ancak, yüksek doğurganlığın yoksulluk üzerinde gelir dağılımı yoluyla yarattı etki temelde makro düzeyde incelenmektedir. Makro düzeyde incelemede ana iletim mekanizması, Malthus tarafından varsayılan, makro boyutlu emek ve gıda piyasalarıdır (ortalama doğurganlık yüksekse, emek arz eden bir aile, daha pahalı gıda ve daha düşük ücretlerle karşı karşıya kalacaktır). Dönüşüm etkileri ise, en ideal olarak, mikro temelde incelenmektedirler (Eastwood ve Lipton, 2001, s. 213).

Modern demografik geçiş çocuk ölüm oranlarında, ve oldukça uzun bir süre sonra, doğum oranlarında görülen düşüşle açıklanmaktadır. Bu düşüşler, nüfus artış oranını önce keskin bir şekilde arttıracak ve sonra azaltacaktır (*nüfus boyutu etkisi*), ve çocukların yetişkinlere oranını önce güçlü bir şekilde arttıracak, sonra kademeli ancak güçlü bir şekilde azaltacaktır (*yaş yapısı etkisi*). Demografik geçişin bu iki durumu birbirlerini üç farklı şekilde etkilemektedirler; kişi başı tüketim ya da gelir artış oranını değiştirerek (*büyüme etkisi*), gelir ya da tüketimin dağılımını değiştirerek (*dağıtım etkisi*) ve veri bir gelir ya da tüketim düzeyinde, yoksulların kapasiteleri ya da refah durumunu değiştirerek (*dönüşüm etkisi*). Eastwood ve Lipton'ın bu sınıflandırması, nüfusun yaş yapısındaki değişimin etkilerinin yoksulluk üzerinde göz ardı edilemeyecek sonuçlara yol açtığını göstermektedir (Eastwood ve Lipton, 2001, s. 213-214).

4.2.2. Demografik Kazanç ve Yoksulluğun Azaltılması

Demografik geçiş teriminin kökeni, David Bloom ve Jeffrey Williamson'ın(1998), Doğu Asya'nın ekonomik büyümesini inceleyen çalışmasına dayanmaktadır. Bloom ve Williamson, yaş yapısındaki değişmelerin, Doğu Asya ekonomik büyümesine yaptığı katkıyı ölçmek amacıyla, ülkeler arası regresyon analizleri yapmışlardır. Bu çalışmada, Doğu Asya'nın ekonomik yükselişinde, nüfusun yaş yapısının oynadığı rolü belirlemişler ve Doğu Asya ekonomik mucizesinin beşte birinin demografik kazançtan kaynaklandığını ortaya koymuşlardır (Nayab, 2006, s. 3).

Demografik geçiş, ekonomik büyüme ve yoksulluk düzeylerindeki değişiklikler arasındaki etkileşimleri anlayabilmenin anahtarı, geçişin nüfusun yaş yapısı üzerinde yarattığı bir defalık etkidir. Demografik geçiş sırasında, çocuk bağımlılık oranında, ilk zamanlarda görülen kısa vadeli artışlar, nüfusun daha büyük kısmı çalışma çağına erişince yerini sert düşüşlere bırakır. Önemli ölçüde bir zaman aralığının ardından ise

yaşlı bağımlılık oranı yükselmeye başlamaktadır. Bu şekilde özetlenen demografik geçiş sürecindeki potansiyel getiri, artan tasarruf ve yatırımlar için bir fırsat penceresinden kaynaklanan demografik getiridir. Demografik geçiş süreci ne kadar hızlı gerçekleşirse, bir ülke, iki ya da üç on yıl boyunca açık kalacak olan fırsat penceresine o derece hızlı ulaşır (Leete ve Schoch, 2003, s. 12).

Demografik geçiş sürecinde, ilk olarak ölüm oranlarının azalması, doğum oranlarının ise belirli bir gecikmenin ardından azalmaya başlamasının nüfusun yaş yapısı üzerinde birçok etkileri söz konusudur. Bu gecikmenin en önemli sonucu, bir nüfus patlamasına (baby boom) neden olan, bir ya da iki kuşak boyunca devam eden hızlı nüfus artışıdır. Nüfus patlamasının bir sonucu olan bu nüfus fazlalığının çalışma çağına ulaşması, demografik kazanç olasılığını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda nüfusun çoğunluğu 15-59 yaş grubunda yoğunlaşacak ve bağımlılık oranı daha önce görülmedik seviyelere düşecektir. Bununla birlikte, geçişin sonunda, ortalama yaşam süresinin uzamasıyla yaşlı bağımlılık oranı yükselecektir. Ancak, bu safhada, yaşlı sayısı çocuk sayısından daha fazla olacaktır (Thakur, 2012, s. 9).

Mason ve Lee (2004), dünya üzerindeki tüm ülkeler için demografik kazançları belirlemek amacıyla doğrudan tahmin yöntemini kullanmışlardır. Yöntemi uygularken Birleşmiş Milletler nüfus verilerinden ve tüketim ve üretkenliğin standart yaş profilinden yararlanmışlardır. Analizin sonuçlarına göre, son dört on yıl boyunca, Asya ve Latin Amerika ülkeleri demografik geçişten en çok faydalananlardır. Ne en az gelişmiş ülkeler, ne de Afrika ülkeleri, bu noktada olumlu demografik koşullara erişmiş değillerdir. Bölgeler arasındaki bu farklılık, en az gelişmiş ülkelerde ve Afrika’da devam eden yüksek doğurganlığın doğrudan bir yansımasıdır. Bununla birlikte, demografik kazanç, en az gelişmiş ülkeler ve Afrika için giderek daha önemli hale gelecektir (Mason ve Lee, 2004, s. 3).

Tablo 24 demografik kazancın günlük 1 ABD doları yoksulluk esasına göre belirlenen yoksulluk üzerindeki etkisine dair ham verileri sunmaktadır. Bu bağlamda: 1) doğurganlık azalışından kaynaklanan ekonomik büyüme, yoksulluğu azaltmada en az diğer politikalar kadar etkilidir, 2) ekonomik büyüme, yoksulluğun azaltılmasında tüm bölgelerde aynı oranda etkilidir. Bir başka ifadeyle, kişi başına gelirden % 1’lik bir artışın, yoksullukta % 1,5 oranında azalışa neden olduğu tahmin edilmektedir (Mason ve Lee, 2004, s. 3).

Tablo 24

Demografik Kazanç ve Yoksulluğun azaltılması

	Yıllık Yoksulluk Oranı Azalışı(%)		Toplam Yoksulluk Oranı Azalışı(%)	
	1960-2000	2000-2015	1960-2000	2000-2015
Az gelişmiş bölgeler	0,38	0,3	14,1	14,1
En az gelişmiş ülkeler	-0,11	0,26	-4,6	12,3
Afrika	-0,07	0,29	-2,8	13,5
Asya	0,44	0,3	16,2	13,8
Latin Amerika ve Karayipler	0,54	0,39	19,5	17,7

Kaynak: Mason ve Lee, 2004, s. 3

Bu koşullar altında, demografik kazancın, gelişmekte olan ülkelerde, 1960-2000 arasında, yoksulluk oranında %14'lük bir azalış yarattığı, 2000-2015 arasında ilave bir %14'lük azalışa daha neden olacağı tahmin edilmektedir. En az gelişmiş ülkelerde, yoksulluk 1960-2000 arasındaki demografik değişimlerden olumsuz etkilenmiştir. Bununla birlikte, 2000-2015 arasında, en az gelişmiş ülkeler için, yoksulluk azalışı üzerinde olumlu etkiler beklenmektedir (tahmini %12 azalış). (Mason ve Lee, 2004, s. 4).

Demografik geçiş, 1960 ve 2000 arasında, Afrika'da yoksullukta azalma sağlamamıştır. Ancak, geçiş, Asya ve Latin Amerika'da, yoksulluğu, sırasıyla, 16,2 ve 19,5 oranlarında azaltarak önemli katkı yapmıştır. 2000-2015 döneminde ise, olumlu yaş yapısı değişikliklerinin gerçekleşmesi koşuluyla, her üç bölgede yoksullukta önemli azalışlar beklenmektedir. Tablo 24'te sunulan veriler, demografik koşulların ilk kez, önümüzdeki 15 yıl boyunca yoksulluğun azaltılması bakımından olumlu olacağı tahminini taşımaktadır (Mason ve Lee, 2004, s. 4).

Yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru gerçekleşen değişim ülkeler için bir demografik kazanç ya da demografik bonus yaratabilmektedir. Doğum oranlarının azalması, çalışma çağındaki nüfusun, genç ve yaşlı bağımlılara kıyasla artmasını sağlayacaktır. Bu artış, ekonomik büyüme için bir defaya mahsus bir fırsat yaratacaktır. Bu fırsat ise, ülkelerin uygun yatırımları yapmalarıyla gerçekleştirilebilmektedir. Ülkeler yalnızca aile planlamasına yönelik yatırımlarla yetinmeyip, sağlık ve eğitim alanlarında da yatırımlara girişmeli, bu alanlarda ve istihdam konusunda kadınlar ve kızların gereksinimlerine önem

verilmelidir. Şeffaf ve sorumluluk sahibi bir yönetim anlayışıyla bu tür düzenlemelerin gerçekleştirilmesi mümkündür (Bernstein, 2002, s. 33).

Bir ülkenin toplam doğurganlık oranı düştükçe, 15 yaş altı nüfus, çalışma çağındaki yetişkin nüfusa (15-64 yaş arası) oranla azalmaya başlar ve bu azalış, çocuk bağımlılık oranının da azalması anlamına gelir. Bu oranın azalması ise, her bir çocuğun eğitimi, sağlığı ve refahına yatırım yapabilmek için daha fazla kaynağa sahip, daha küçük ailelerin oluşumuna zemin hazırlar. Geçimi üstlenilecek daha az insanın olmasıyla, eğer doğru sosyal ve ekonomik politikalar geliştirilir ve yatırımlar yapılırsa, bir ülke hızlı ekonomik büyüme için bir fırsat penceresine sahip olacaktır. Çocuk bağımlılık oranı azaldığı müddetçe pencere açık kalacaktır. Bununla birlikte nihayetinde, 65 yaş ve üzeri insanların nüfus içindeki oranı artmaya başlayacak ve bu artış ilk demografik kazancın sonunun habercisi olacaktır. Demografik bir perspektiften bakıldığında, nüfusun yaş yapısındaki bu değişiklikler, demografik kazancın içinde yer alabileceği bir süreyi tanımlamaktadır. Ancak, nüfusun yaş yapısındaki değişiklikler hızlı bir ekonomik büyümeyi garanti etmemektedir. Demografik kazanç otomatik değildir ve gerçekleşmesi bir takım politikalar ve yatırımların oluşturulmasına bağlıdır (Nüfus Referans Bürosu, 2012, s. 3).

Demografik kazancın elde edilebilmesi, hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi ve yoksul yanlısı eşitlikçi politikalarla yoksulluğun azaltılabilmesi için oluşması gereken şartlar Nüfus Referans Bürosu (PRB) (2012) tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

- i) **Değişen nüfus yapısı:** Demografik kazancı elde edebilmek için ülkeler ilk olarak doğurganlığın azaltılmasına odaklanmalıdırlar. Bu amaca ulaşmada anahtar stratejilerden biri kadın ve erkeklere, kendi rızalarıyla, aile planlama bilgi ve hizmetlerinin sağlanmasıdır. Diğer faktörler, özellikle eğitim ve çocuk ölümlerinde azalma aile planlamasına ve doğurganlığın azalmasına katkıda bulunmaktadır. Kadınlar modern doğum kontrol yöntemlerini kullandıklarında bir ülkenin nüfus yapısı değişmeye başlamakta ve demografik kazançta zemin hazırlanmaktadır.
- ii) **Kadın ve çocuklara yönelik sağlık yatırımları:** Demografik kazancın elde edilmesi, sağlıklı bir toplumu gerektirmektedir. Doğum sonrası çocukların hayatta kalmalarına yönelik yatırımlar, düşük doğurganlık düzeylerinin sürdürülmesinde anahtar rol oynarlar. Çocukların hayatta kalma oranı arttıkça,

Daha küçük bir aile isteği ve dolayısıyla aile planlamasına olan talep artacaktır. Sahra-altı Afrika'da çiftler hala geniş ailelere sahip olmak istemekte, ancak, küçük ailelerde her bir çocuğun hayatta kalma şansının artacağını fark ettikçe bu yöndeki istekler değişmektedir.

Çocukların eğitimden en iyi şekilde fayda sağlayabilmeleri için sağlıklı olmaları ve okula devam etmeleri gerekmektedir. Yaygın hastalıklara karşı bağışıklık ve korunma sağlayan sağlık programları, çocukların okulda başarılı olmalarına ve uzun dönemde daha iyi becerilere sahip çalışanlar olmalarına yardımcı olmaktadır. İyi beslenme bebekler ve çocukların zihinsel gelişimini desteklemekte ve çocuk sağlığının sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Doğum öncesinde uygun sağlık ve bakım hizmetlerinin sağlanması, bebek ve anne ölümlerinin azaltılmasında kilit rol oynamaktadır. Genç kadınların, sosyal, psikolojik ve fizyolojik açılardan hazır oluncaya dek ilk doğumlarını ertelemeleri de bebek ve anne sağlığının gelişmesinde etkilidir. Tüm bunlara ilave olarak, yeterli sağlık hizmetlerini ve gereçlerini ve bu hizmetleri yerine getirecek eğitilmiş sağlık personelinin bir araya getirecek şekilde, sağlık sisteminin de güçlendirilmesi gereklidir.

iii) Çocuk ve gençlerin eğitimi: Ülke ekonomisinin büyümesi için kızlar ve erkeklerin eğitilmesi gereklidir. Kızlar açısından, özellikle orta eğitim evlilik ve doğumun ertelenmesinde yardımcı rol üstlenmektedir. Ülkeler demografik kazanç elde etmeye başladıklarında, eğitim politikalarını, değişen emek piyasası ihtiyaçlarına uyarlamak durumunda kalırlar. Daha etkin ve katma değeri yüksek tarımsal üretimde çalışanların yanı sıra, emek yoğun işlerde çalışanlar ve vasıfsız işçilerde eğitim ihtiyacı duyacaklardır. Ekonomi büyüdükçe ve çeşitlilik kazandıkça, çalışanlar işletmecilik, teknoloji ve benzeri diğer alanlarda da beceri, edinme gereksinimi duyacaklardır.

iii) İyi yönetim anlayışının geliştirilmesi: Eğitim ve sağlığın yanı sıra, demografik kazancı mümkün kılacak bir çevre için, yerel ekonomilere ülke içi ve ülke dışı yatırımları çekebilecek iyi bir yönetime ihtiyaç vardır. Demografik geçiş, ailelerin daha az çocuk sahibi olmalarına ve dolayısıyla kendilerine ait işlerde ya da diğer işlerde yatırım amaçlı olarak kullanabilecekleri daha çok gelir ve tasarruf sahibi olmalarına neden

olmaktadır. İyi yönetim, ekonomiyi canlandıracak ve istihdam yaratacak olan yabancı yatırımların ülkeye getirilmesinde hayati öneme sahiptir. Yasal sistem ve kanun hükmünün geçerliliği, yerel ekonomiye yatırım yapmak isteyenler için önemlidir. İyi yönetimin diğer unsurları, yolsuzluğun azaltılması ve etkin olarak faaliyet gösteren hükümetlerdir.

İyi bir yönetim, cinsiyet eşitliğini geliştirmelidir. Cinsiyet eşitliği, gelişmekte olan ülkelerde kadınların yüz yüze olduğu, aile planlaması önündeki engelleri kaldırarak, demografik geçişi hızlandırmaktadır. Bu şekilde, kadınlar ev dışında daha çok çalışarak, ailenin ekonomik refahına daha fazla katkı yapabilmektedir. Daha iyi eğitim almış kadınlar, daha yüksek ücret alabilecekleri işlerde çalışabilmekte ve elde ettikleri kazancı çocuklarının beşeri sermayelerini geliştirmekte kullanabilmektedirler. Kredi sağlama ve miras hakkı gibi konularda cinsiyet eşitliğini gözetten politikalar da, kadınları tasarruf ve yatırım konularında güçlendiren bir çevre yaratmada önemli rol oynamaktadırlar.

- iv) *Ekonomik büyümeye yönelik politikalar uygulamak:*** Ekonomik büyümeyi teşvik eden politikalar demografik kazancı teşvik etmektedirler. Özellikle, ticaret politikaları yerel ürünlerin uluslar arası pazarlara ulaşmasını sağlamakta ve talep yaratabilmektedirler. Politikalar, insanları tasarruf ve yatırma teşvik etmek için gereklidirler. Yatırımlar için ayrıca, karlı getiri sağlayabilecek bankalar ve diğer finansal kurumlara ihtiyaç bulunmaktadır. İşgücünün boyutu büyüdükçe ve ekonomi çeşitlilik kazandıkça, esnek ve farklı becerilere sahip işgücü önem kazanmaktadır. Bir başka önemli husus, ücretlerin, piyasa koşullarına göre artabilir ya da azalabilir şekilde ayarlanabilir olması gerekliliğidir. Yerli ve yabancı yatırımları teşvik için vergi düzenlemeleri ve limanlar, yollar, ulaşım ve iletişim temel altyapısı da demografik kazancı elde etmek için gerekli politika ve düzenlemeler kapsamında bulunmaktadır (Nüfus Referans Bürosu, 2012, s.3-5).

Ülkelerin, ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltmada demografik kazançtan ne oranda yararlanacağı, bu politik koşullara nasıl tepki vereceklerine bağlıdır. Doğurganlık azalışı tek başına, demografik kazanç elde etmek için yeterli olmayıp, eğitim, sağlık, yönetim ve ekonomi politikalarının bir bileşimi de gerekli koşuldur. Bunlara ilaveten, demografik kazancın elde edilmesi, bir ülkenin, küresel ekonomik

değişiklikler, savaşlar ve teknolojik gelişmeler gibi dışsal dışsal faktörlere nasıl tepki verdiğine de bağlıdır (Nüfus Referans Bürosu, 2012, s. 5-6).

Demografik geçiş sırasında, ölüm oranlarının azalmasını doğurganlığını azalmasının izlemesi ve doğurganlık azalışının belli bir gecikmeyle meydana gelmesi neticesinde ortaya çıkan nüfus patlaması kuşağının çalışma çağına erişmesiyle bir demografik fırsat penceresi açılmaktadır. Bir defaya mahsus ve geçici nitelikteki bu pencere, ülkeler için ekonomik büyüme şansı yaratmaktadır. Bu şansı kullanabilmek için ise, ülkelerin demografik kazancı elde etmeye yönelik uygun politikaları uygulamaya koymaları gereklidir. Aksi takdirde, sayısı artan çalışma çağındaki nüfus, ülkelere ekonomik ve sosyal sorunlar getireceklerdir. Görüldüğü gibi demografik geçiş otomatik olarak demografik kazanç, yani ekonomik büyümeye yol açmamaktadır.

Yoksulluğun azaltılmasında, demografik kazanç ve ekonomik büyümenin rolü oldukça önemlidir. Dünya üzerinde, demografik geçiş sürecini başarılı şekilde değerlendiren ülkelerde yoksulluk oranlarının düştüğü (Doğu Asya ve Latin Amerika gibi), geçişe henüz başlamamış ya da yeni başlamış olan ülkelerin ise (Sahra-altı Afrika ve Güney Asya), yüksek oranlı yoksullukla karşı karşıya olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, ekonomik büyüme, otomatik olarak yoksulluğu azaltmakta mıdır? Sorunun cevabı şu şekilde olacaktır; “ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltabilmesinin koşulu, yoksul yanlısı ve eşitlikçi politikaların uygulanması koşuluyla evet” olacaktır.

Ghatak (1978), gelişmekte olan ülkelerin bazılarında, oldukça hızlı ekonomik büyümeye rağmen, yoksulluğun, mutlak olarak, devam etmesinin ve eşitsizliğin görece olarak artış göstermesinin, kalkınma iktisadının da önemli bir ilgi alanı olduğunu belirtmiştir. Ghatak, son yıllarda görülen gelir dağılımı eşitsizliğinin, toplam büyümeyi temel politik amaç olarak kabul eden düşüncenin sorgulanmasına neden olduğunu ifade etmiştir (Ghatak, 1978, s. 220).

Ekonomi politikası araştırmaları, yoksulluğun azaltılma hızının, ortalama gelir artışı, önceki eşitsizlik düzeyi ve eşitsizlik düzeyindeki değişmelere bağlı olduğunu göstermektedir. Yoksulluk azalışı, özellikle, ortalama gelir artış oranının en yüksek ve eşitsizliğin (gelir ya da varlık dağılımında) en düşük olduğu ülkelerde ve gelir artışının, eşitsizlik azalışıyla birlikte gerçekleştiği durumlarda en hızlı şekilde gerçekleşmektedir. Buna ilaveten, çalışmaların çoğunluğu, önceki gelir ya da kaynak eşitsizliğinin yanı sıra cinsiyet eşitsizliğinin de yüksek oranlı olmasının, yoksulluğun azaltılması çabaları için zararlı olduğunu göstermektedir. Yoksul yanlısı ekonomik büyümenin politika etkileri oldukça nettir. Büyümeyi teşvik eden politikaların yanı sıra, gelir eşitsizliğini düzeltici

politikaların ikisi birlikte hem yoksul yanlısı büyümeyi hem de yoksulluk azalışını teşvik edeceklerdir (Klasen, 2005, s. 9-10).

Yoksulluğun azaltılması, kalkınmanın da ana amacı haline gelmiş bulunmaktadır. Bu amaca, ekonomik kalkınma ve/veya gelir dağılımı yoluyla ulaşılabilmesi mümkün olarak görülmektedir. Büyümenin yoksullara sağlayabileceği faydalarla ilgili konular 1990’larda kalkınma politikalarının önceliği haline gelmiştir. Ortaya çıkan uzlaşısı ise, ekonomik büyümenin yalnız başına, yoksulluğu azaltmada yetersiz bir araç olacağı yönündedir. Yoksulluğa yapılan vurguyla bağlantılı olarak, gelir ve kaynakların yeniden dağılımına yönelik politikalar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Dağıtımla ilgili meseleler ve yoksulluğun azaltılmasını birlikte ele alan bir politika gündemi, ekonomik büyüme ve yoksulluk azalışının gerçekleşmesini mümkün kılacaktır (Son ve Kakwani, 2004, s. 1).

Tablo 25

Gini Katsayıları ve Kişi Başı GSYİH Değişimleri, 1990-2006 (%)

ÜLKE	BÜYÜME ORANI (%)	GİNİ KATSAYISI DEĞİŞİMİ (%)
Şili	3,8	-2,5
Panama	1,6	-2,9
Arjantin	1,6	1,8
Kosta Rika	1,4	5
Uruguay	0,7	-4
Meksika	0,7	-5,2
Bolivya	0,2	1,6
Brezilya	0,2	-1,3
Ekvador	-0,6	4,4
Honduras	-0,9	-3,4
Venezuela	-1,1	-3
Paraguay	-1,4	5,7
Ortalama	0,5	-0,3

Kaynak: ECLAC, 2007 ve Ros, 2009, s. 4

Tablo.25, Latin Amerika ülkelerinde Gini Katsayısı ve kişi başı GSYİH arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. 1990-2006 arasında, neredeyse tüm bölge ülkelerinde Gini katsayısı değerleri düşüş göstermiş, bir başka ifadeyle, gelir dağılımı eşitsizliğinde azalış görülmüştür. Aynı dönemde kişi başı GSYİH değerlerinde artış kaydedilmiştir.

Venezuela’da ekonomik küçülme görülmesine rağmen, Gini katsayısının değerinin azalması, uygulanan sosyal ve ekonomik politikalara bağlanabilirken, Paraguay’da ekonomik küçülme ve gelir eşitsizliği artışı birlikte görülmüştür. Bu veriler, sadece ekonomik büyümenin gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmadığının, bunun için doğru politikaların uygulanması gerektiğinin bir göstergesi olmaktadır.

Haq (1995), ekonomik büyüme ve insanların tercihleri arasında daha güçlü bir bağ kurmanın yoksulluğun azaltılması açısından önemli sonuçlara neden olacağını, ancak bu bağın kurulabilmesi için, kapsamlı bir toprak reformu, artan oranlı bir vergi sistemi, yoksul insanlara destek sağlayacak yeni kredi sistemleri, sosyal hizmetlerin genişletilmesi, insanların politik ve ekonomik alanlara girişlerinin önündeki engellerin kaldırılması, fırsat eşitliği sağlanması ve piyasalar ve kamu politikalarının göz ardı ettiği insanlar için geçici sosyal güvenlik ağları oluşturulmasını önermiştir. Bu tür politikalar hayati öneme sahiptir ve ülkeden ülkeye farklılık göstermelerine rağmen, bazı yönlerden benzerdirler (Haq, 1995. S. 15). Görülmektedir ki, demografik kazanç nasıl otomatik olarak elde edilemiyorsa, aynı şekilde, bu kazancın ekonomik büyümeye dönüşmesi, ekonomik büyümenin de yoksulluğu azaltması, belli şartlar oluştuğunda gerçekleşebilmektedir.

4.3.Türkiye’de Demografik Geçiş ve Yoksulluk İlişkisi

Dünya nüfusu küresel olarak bir demografik geçiş süreci yaşarken, Türkiye de, 20.yüzyılda, kendi demografik yapısında önemli değişimler geçirmektedir. Türkiye’de yapılan ilk resmi nüfus sayımı, 20.yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru Türkiye nüfusunun 13,6 milyon olduğunu ortaya koymuştur. 2000 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonuçlarına göre ise Türkiye nüfusu 67,4 milyondur (TÜİK, 2006, Akt: Yavuz, 2008, s. 133). Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) nüfus hesaplamalarına göre 2007 yılında Türkiye nüfusu 74 milyon olarak tahmin edilmiştir Bu tahmin doğrultusunda Türkiye nüfusunun, son 80 yılda 5,4 kat arttığını görülmektedir (TÜİK, 2006, Akt: Yavuz, 2008, s. 133). Son yapılan resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre (2011) nüfusu 74 milyonun üzerinde olan Türkiye dünyanın fazla nüfusa sahip ülkelerinden biridir. Türkiye, dünya üzerinde en kalabalık nüfusa sahip 20 ülke arasındadır ve Batı Asya’nın en kalabalık, Avrupa’nın ise, Almanya’nın ardından ikinci kalabalık ülkesidir (Nüfus Referans Bürosu, 2006, Akt; Yavuz, 2008, s. 133).

Türkiye’de yaşanan demografik geçiş süreci, sadece nüfusun büyüklüğünü değil, nüfusun yaş yapısını da önemli ölçüde değiştirmiştir. Doğurganlık hızının azalması, bağımlılık oranında azalışa neden olmuş, bu durum Türkiye için bir fırsat penceresi şansı yaratmıştır. Bu fırsat penceresi kapanmadan elde edilebilecek demografik kazancın ekonomik büyümeye dönüştürülebilmesi, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi yoksulluğun azaltılması açısından hayati öneme sahiptir. Ancak, Türkiye’nin bu hedeflere ulaşabilmesi için gerekli sosyal ve ekonomik politika ve düzenlemeleri hayat geçirmesi zorunludur.

4.3.1. Türkiye’de Demografik Geçiş

Cumhuriyetin ilanından günümüze dek Türkiye’nin demografik yapısı bir takım değişimler geçirmiştir. Bu değişimler, modern Türkiye’de yaşanan en önemli olaylar arasında anılmaktadırlar. Bu dönem boyunca nüfusun neredeyse tamamı yenilenmiştir. Bununla birlikte, bu yenilenme süreci, nüfusun niteliklerinin değişmediği basit bir çoğalma süreci olarak algılanmamalıdır. Günümüzde nüfusun yaş yapısını oluşturan yaş grupları ve iki cinsiyet arasında yeni bir denge kurulmuştur. Nüfusun büyüklüğü, coğrafi dağılımı ve yerleşme yoğunluğu büyük ölçüde değişime uğramıştır. Bir başka ifadeyle, Cumhuriyet öncesi nüfus nitelikleri artık geçerliliğini yitirmiş durumdadır. Günümüzde, Türkiye’de kentleşme oranı yükselmiş, sağlık koşulları iyileşmiş ve insanların yaşam süresi uzamıştır. Bireysel farklılıklara rağmen, aileler fazla çocuk sahibi olmamaktadırlar. Bu değişimler Türkiye’nin sosyal, politik ve yaşamını büyük ölçüde etkilemekte ve bu değişimlerin etkilerinin yakın gelecekte de görülmeye devam edeceği bilinmektedir (DİE, 1995, s. 3).

Türkiye’nin bugüne dek yaşadığı ve gelecekte de gerçekleşmesi beklenen demografik değişiklikler demografi literatüründe demografik geçiş olarak adlandırılmaktadır. Dünya üzerinde neredeyse tüm ülkeler demografik geçişi bir şekilde yaşamışlardır ya da yaşamaktadırlar. Demografik geçişin her örneğinde, nüfus kısmen düşük hale gelinceye ya da bir şekilde dengede oluncaya dek azalmakta, sonrasında ise nüfustaki büyüme sona ermektedir (DİE, 1995, s. 3).

4.3.1.1. Türkiye’de Demografik ve Sosyo-ekonomik Değişiklikler

Türkiye büyük bir demografik değişime sahne olmaktadır. Yaşanmakta olan değişim sürecinin bir takım toplumsal, ekonomik ve politik etkilerinin olması kaçınılmazdır. Günümüzde, Türkiye’nin nüfus artış hızı azalarak, gelişmiş ülkelerin seviyesine yaklaşmış bulunmaktadır. Demografik geçişin en önemli etkisi, nüfusun yaş yapısı üzerinde olmaktadır. Toplam nüfus içinde, genç nüfusun oranı azalmakta ve çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş) artmakta olup, bu artış devam edecektir. Bu bağlamda yaşlı nüfus (65 yaş üzeri) artışı da yaşanmaktadır. Değişmekte olan demografik yapı Türkiye için fırsatlar sunduğu gibi, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, sosyal, ekonomik ve politik alanlarda kendini göstermekte, sorunların da fırsatlar gibi göz önüne alınması, 50 yıl sonrası için doğru politikalar belirlenmesi, Türkiye’nin içinde bulunduğumuz yüzyılda gelişmiş bir ülke konumuna ulaşması için gereklidir (TÜSİAD, 2010, s. 14). Bir başka ifadeyle, demografik geçiş sürecinde, özellikle, bağımlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının azalması ve buna karşılık olarak çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının artmasının Türkiye için fırsatlar mı yoksa riskler mi yaratacağı, Türkiye’nin hayata geçireceği politikaların uygun ve yerinde politikalar olmasına bağlıdır.

i) Türkiye’nin demografik yapısındaki değişiklikler: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından yapılan ve Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA-2008) kapsamında yer alan çalışma, Türkiye’de meydana gelen demografik değişimleri kapsamlı olarak ele almaktadır. TNSA-2008’de ifade edildiği gibi, Türkiye’de ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış ve bu sayım sonucunda, Türkiye nüfusu 13,6 milyon olarak hesaplanmıştır. Uzun savaş döneminin geride kalmasıyla nüfus hızlı bir artış göstermeye başlamıştır. Türkiye’nin nüfus artış hızı, 1950’lerin ortalarında binde 28 ile en yüksek seviyeye ulaşmış, 1960’lardan itibaren ise azalmaya başlamıştır. Azalışın devam etmesiyle, nüfus artış hızı 1970’lerde binde 25’e, 1980’lerde binde 20’ye, 2000’lerde ise binde 15’e gerilemiştir. Günümüzde binde 13 seviyesinde seyreden yıllık nüfus artış hızının 2023 yılında binde 9 seviyesinde olacağı öngörülmektedir. Türkiye’nin nüfus artış hızının 1960’lardan itibaren azalmaya başlamasına rağmen, nüfus büyüklüğü sürekli artış göstermiş ve 2000’li yıllarda 72 milyona kadar ulaşmıştır. (TÜİK; 2009, Akt; HÜNEE, 2009, s. 14).

Tablo 26’da yer alan verilerde görüldüğü üzere, 1935 yılından bu yana nüfus artış hızında genel olarak bir azalış söz konusudur. Özellikle 1980’lerden itibaren nüfus artış hızı giderek yavaşlamıştır. Ancak, bu azalış, Türkiye’nin nüfusunun artmadığı anlamına gelmemektedir. 2000 yılında 67,8 milyon olan Türkiye nüfusu, 2011 nüfus sayım sonuçlarına göre 74 milyona ulaşmıştır. Türkiye’nin nüfusu, nüfus artış hızının azalmasına karşılık, belli oranlarda artmaya devam etmektedir. Söz konusu artışın, yaklaşık olarak 2020’lere, hatta 2040’lara kadar devam etmesi beklenmektedir.

Tablo 26

Türkiye’nin Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı, 1927-2000

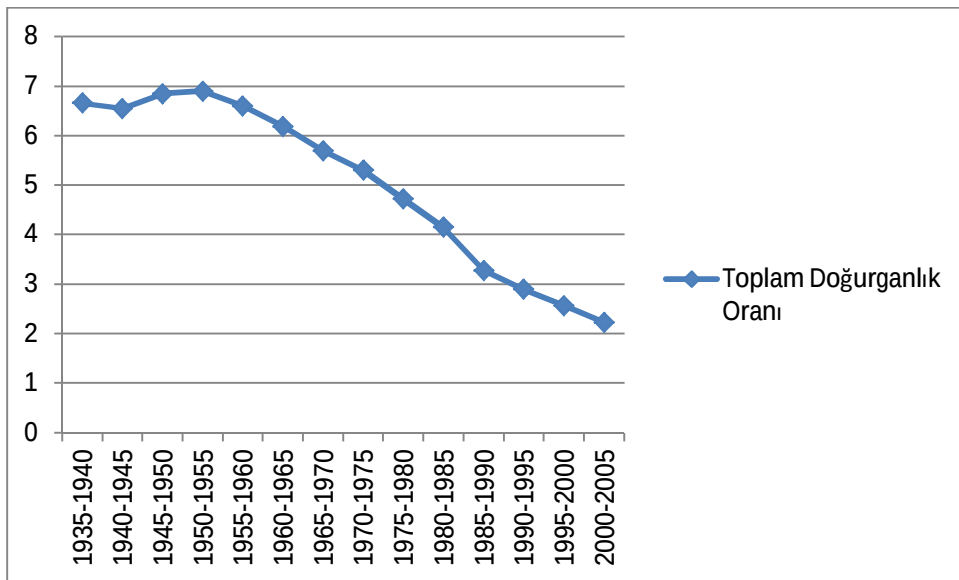
Sayım Yılı	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı(‰)
1927	13,648,270	-
1935	16,158,018	21,1
1940	17,820,950	17,03
1945	18,790,174	10,59
1950	20,947,188	21,73
1955	24,064,763	27,75
1960	27,754,820	28,53
1965	31,391,421	24,62
1970	35,605,176	25,19
1975	40,347,719	25
1980	44,736,957	20,65
1985	50,664,458	24,88
1990	56,473,035	21,71
2000	67,803,927	18,28

Kaynak: TÜİK İstatistik Yıllığı; 2009, s. 28

Türkiye nüfusunun yaş yapısı değişimine bakıldığında ise, 1935 yılından 1975 yılına kadar, yüksek doğurganlık oranları göze çarpmaktadır. Şekil 5’e bakıldığında, özellikle 1980’lerden itibaren doğurganlık seviyesinde azalmalar gözlemlenmektedir. 1985 yılı ve sonrasında, Türkiye’de, 0-4 yaş grubu nüfusun sayı olarak 5-9 yaş grubundan, 5-9 yaş grubunun ise 10-14 yaş grubundan önemli derecede az olması, doğurganlığın hızlı olarak azaldığının göstergesidir. 1935-1940 arasında 6,66 olan doğurganlık oranı, 1985-1990’da 3,28’e, 2000-2005’te ise 2,23’e gerilemiştir (HÜNEE, 2009, s.7-10). Türkiye’de doğurganlığın azalmasında, birçoğu evrensel nitelikte olan faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Örneğin, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi ve

işgücüne katılımının artması, kentleşme-kentlileşme, ailelerin gelir düzeylerinin artması, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşması gibi faktörler doğurganlık azalışı üzerinde önemli etkiye sahiptirler (Yüceşahin ve Özgür, 2008, Akt; Yüceşahin, 2009, s. 8).

Bu faktörlere ilave olarak, bebek ölüm hızlarındaki düşüşün ve doğumda yaşam beklentisindeki artışın da doğurganlık azalışına neden olan faktörler arasında bulunduğu bilinmektedir (Yüceşahin, 2009, s. 8). Özellikle 2020’li yıllar, Türkiye’de nüfus artışını yavaşlayıp, durağan bir hal almaya başlayacağı bir dönem olacaktır. Bir başka ifadeyle, Türkiye nüfusunun yaş yapısı, durağan nüfusların yaş yapısının benzer bir hal alacak ve nüfus büyüklüğü de bu yıllardan itibaren tedrici olarak durağanlaşacaktır (HÜNEE, 2009, s.7-10). Bu durum ise, Türkiye’de bir başka değişimi beraberinde getirecek, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaya başlayacaktır. Diğer durağan nüfuslarda olduğu gibi yaşlı bağımlılık oranında artış yaşanacaktır.

Şekil 5. Türkiye’de toplam doğurganlık oranları, 1935-2005

Kaynak: Yavuz, 2008, s. 138’den derlenmiştir.

Türkiye’nin yaş yapısındaki değişim üzerinde, doğurganlıktaki azalmanın yanı sıra ölüm oranlarında görülen düşüşlerin de etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de, 1935-1965 yılları arasında ölümlülük koşulları oldukça ağırdır (HÜNEE,2008, s. 10). Bununla birlikte, büyüklüğü kesin olmamasına karşın, 1920’lerin ortalarından 1940’lara kadar olan dönemde de ölüm oranlarında azalış söz konusudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli sağlık problemi, yaygın olarak görülen bir takım bulaşıcı hastalıklardı (sıtma, trahom ve tüberküloz gibi). 1950’lerde bu tür hastalıkların kökü kazınmıştır. Türkiye,

II: Dünya Savaşına katılmamış, ancak seferberlik ve yaşam koşullarındaki kötüleşmeler, ölüm oranlarının bu dönemde yüksek seyretmesine neden olmuştur (Yavuz, 2008, s. 136).

Tablo 27

Türkiye’de Toplam Doğurganlık Oranları, Yaşam Beklentisi ve Bebek Ölüm Oranları, 1935-2005.

	Toplam Doğurganlık Oranı	Yaşam Beklentisi			Bebek Ölüm Oranı (1000 canlı doğumda)
		Erkek	Kadın	İki cins	
1935-1940	6,66	34,7	36,2	35,4	273
1940-1945	6,55	30,1	32,6	31,4	306
1945-1950	6,85	36,7	39,6	38,1	260
1950-1955	6,9	42	45,2	43,6	233
1955-1960	6,6	46,5	49,7	48,1	203
1960-1965	6,19	50,3	54	52,1	176
1965-1970	5,7	52,4	56,4	54,3	153
1970-1975	5,3	55	59,2	57	138
1975-1980	4,72	57,5	61,7	59,5	115
1980-1985	4,15	59	63,2	61	93
1985-1990	3,28	61	65,3	63,1	70
1990-1995	2,9	64	68,5	66,1	54
1995-2000	2,57	66,6	71,2	68,8	40
2000-2005	2,23	68,5	73,3	70,8	31

Kaynak: Yavuz, 2008, s. 138

Tablo 27’de görüldüğü gibi, nüfusun daha kaliteli bir yaşam tarzına kavuşması ve sağlık hizmetlerinin iyileşmesi bebek ve anne ölümleri de dahil, kaba ölüm oranlarını azaltmıştır (TÜSİAD, 2010, s. 36). 1940 yılından başlayarak azalış gösteren ölüm oranları, 1970’lerden itibaren binde 10’un altına inmiştir (Yavuz, 2008, s. 137). 1990’lardaki ölüm oranları seyrine bakıldığında ise, ölüm oranlarının tüm yaş gruplarında azaldığı görülmektedir. Türkiye’de ölüm hızlarındaki düşüşün bir diğer göstergesi de, 65 yaş ve üzeri nüfusun, toplam nüfus içindeki payını artmasıdır. 1975 yılına kadar nüfusun sadece yüzde 3-4’ü 65 yaş üzeriyken, bu oran günümüzde yüzde civarında olup, 2023 yılında yüzde 10 civarında olacağı tahmin edilmektedir (HÜNEE, 2008, s. 10). Demografik geçiş sürecinde, Türkiye’de beklenen yaşam süresi de önemli

ölçüde değişmiştir. Türkiye’de beklenen yaşam süresi, II. Dünya savaşı sonrası, yani 1945 yılından itibaren ele alınmaya başlamıştır (TÜSİAD; 2010, s. 36).

Türkiye nüfusunun yaş yapısında meydana gelen değişimler yaş grupları temel alınarak incelendiğinde, üç önemli dönüşüm dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, doğurganlık ve ölümlülük koşullarının iyileşmesine bağlı olarak, Türkiye nüfusunun, zaman içinde, genç bir nüfus olmaktan çıkarak, daha yaşlı bir hale gelmesidir. İkincisi, 15 yaşından küçük olan nüfusun payının, özellikle doğurganlıktaki azalmadan dolayı, giderek azalmasıdır. Üçüncü gelişme ise, çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş arası) zaman içinde giderek artmasıdır. Bu artışta, erken dönem ölüm hızlarındaki azalmadan çok, doğurganlığın yüksek olduğu yıllarda doğanların çalışma çağına girmeleri rol oynamaktadır (HÜNEE, 2008, s. 10).

Tablo 28

Türkiye’de Yaş Bağımlılık Oranı, 1965-2012

Sayım Yılı	Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	Yaşlı Bağımlılık Oranı (65+yaş)	Genç Bağımlılık Oranı (0-14 yaş)
1965	84,89	7,33	77,56
1970	85,85	8,17	77,68
1975	82,33	8,39	73,94
1980	78,12	8,45	69,67
1985	71,81	7,22	64,59
1990	64,68	7,06	57,62
2000	55,1	8,83	46,27
2007	50,36	10,65	39,71
2008	49,51	10,23	39,28
2009	49,25	10,46	38,79
2010	48,89	10,76	38,13
2011	48,82	10,91	37,51
2012	48,03	11,12	36,91

Kaynak: TÜİK, 1960-2000 Genel Nüfus Sayımları, 2007 Yılından İtibaren ADNKS Sonuçları.

Çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması Türkiye açısından hem bir ekonomik gelişme fırsatı, hem de bir istihdam baskısı yaratmaktadır (HÜNEE, 2008, s.11). Tablo 28’de görüldüğü gibi, Türkiye’de genç nüfus bağımlılık oranı yıllar itibariyle azalış göstermiştir ve bu azalış devam etmektedir. Özellikle 1985

yılından itibaren, her 100 çalışma çağındaki nüfusa düşen bağımlı nüfus sayısı yaklaşık olarak 50 ve altına kadar gerilemiştir. Bu durum, Türkiye için bir fırsat penceresi yaratmıştır. Ancak bu pencereden yararlanarak ekonomik büyüme sağlayabilmek için, sayısı artan çalışma çağındaki nüfusun eğitim yoluyla nitelikli hale getirilmesi ve uygun istihdam alanlarının yaratılması gereklidir.

Genel bağımlılık oranının bileşenlerinden birisi olan çocuk bağımlılık oranı azalırken, yaşlı bağımlılık oranının Türkiye’de, tedrici de olsa, arttığı gerçeğidir. 2025 yılı ve sonrası için yapılan nüfus projeksiyonlarında, doğurganlıktaki düşüş nedeniyle azalma eğiliminde bulunan genel bağımlılık oranını, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasından dolayı zamanla dengeleneceği ve sonra artacağı görülmektedir (TÜİK, 2009, Akt; HÜNEE, 2008).

Demografik geçiş süreciyle birlikte Türkiye nüfusunun cinsiyet yapısı da değişim geçirmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de kadın nüfusu erkek nüfusundan daha fazladır. Bunun başlıca nedeni, Anadolu’daki erkek nüfusun uzun süren savaşlardan dolayı azalmış olmasıdır. 1940 yılında kadın erkek nüfuslar neredeyse eşitlenmiştir. Cinsiyet oranına (100 kadına karşılık gelen erkek sayısı) bakıldığında ise, 1960 yılına kadar bu oranın sürekli olarak arttığı gözlemlenmiştir. Bu oran, 1960-1970 döneminde azalma göstermiş, 1975 yılında en yüksek cinsiyet oranı ile karşılaşmış ve her 100 kadına, 106 erkek düşmüştür. 2000 yılına gelindiğinde, her 100 kadına düşen erkek sayısı 103 olarak tespit edilmiştir (TÜSİAD, 2010, s. 31).

ii) Sosyo-ekonomik değişiklikler: Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişimler, ülkenin yaşadığı demografik dönüşümün arka planını oluşturmaktadır. Eğitim, kentleşme, gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili değişimler demografik değişimlerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır (HÜNEE, 2008, s. 31).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştirilen düzenlemeler sonucunda, Türkiye’de okuryazarlık seviyesi önemli ölçüde yükselmiştir. 1935 yılında, kadınlar için yüzde 10; erkekler için yüzde 29 olan okuryazarlık oranı, 1980’lerde sırası ile yüzde 55 ve 80’e; günümüzde ise yüzde 87 ve 97’ye yükselmiştir. 1930’larda kadınlar ve erkekler arasında gözlemlenen okuryazarlık oranı farkı, günümüzde yüzde 10’a kadar gerilemiş durumdadır. Türkiye’de ilköğretim okullaşma oranına bakıldığında ise, 2008 yılı itibarıyla bu oranın erkek ve kız çocukları için sırasıyla yüzde 97 ve yüzde 96 olduğu

görülmektedir. Bu oranlar, ilköğretim düzeyinde eşitsizliğin önemli ölçüde ortadan kalktığını göstermektedir. Ortaöğretim okullaşma oranları ise ilköğretim okullaşma oranlarının oldukça gerisindedir. 1990'lı yılların başlarında 14-16 yaş grubundaki erkeklerin yüzde 32'sinin; kadınların ise ancak yüzde 21'inin ortaöğretime devam ettiği gözlemlenmiştir. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla yüzde 61 ve yüzde 56'dır. Bu verilere göre, Türkiye genelinde, ortaöğretim seviyesinde de eşitsizlik azalmaktadır. Buna ilaveten, 1975-2008 arasında, hem erkekler, hem de kadınlar arasında ortaöğretim be yükseköğretimi bitirenlerin sayısı artmış bulunmaktadır. Ancak, tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, erkeklerin eğitim seviyesi kadınlardan yüksektir ve kadınlar dezavantajlı durumdadırlar (HÜNEE, 2008, s. 15-17).

Tablo 29

Türkiye’de Okuryazarlık Oranları (%), 1935-2000

	Erkek	Kadın
1935	30,8	8
1940	-	-
1945	44,3	13,5
1950	47,7	16,7
1955	56,3	21,3
1960	54,8	21,1
1965	64,7	27,6
1970	71	36,2
1975	77,5	45,1
1980	81,3	49,8
1985	87,6	64,2
1990	89,8	68,5
2000	94,4	78,5

Kaynak: DİE, 2000, DPT, 2006, Akt; Yavuz, 2008, s. 159

Tablo29, 1935-2000 arasında, erkek ve kadın okuryazarlık oranlarını yıllar itibariyle özetlemektedir. 1935 yılından itibaren, kadın ve erkeklerin okuryazarlık oranları yükselmiş, kadın ve erkekler arasında okuryazarlık oranları arasındaki fark ise küçülmüştür. Ancak, okullaşma oranlarında olduğu gibi, bu alanda da erkekler kadınlara oranla hala daha avantajlı durumdadırlar.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de yaşanan önemli değişimlerden biri de, Türkiye nüfusunun kırsal bir nüfus olmaktan çıkıp, giderek kentsel bir nüfusa dönüşmesidir (HÜNEE, 2008, s. 19). Tablo 30’ da yer alan verilerden görüldüğü üzere,

1920’li ve 1930’lu yıllarda Türkiye’de her 10 kişiden 8’i kırsal yerleşim alanlarında yaşarken, 2000’de 10 kişiden yaklaşık 6’sı, günümüzde ise, 10 kişiden neredeyse 8’i kentsel yerleşim alanlarında yaşamaktadır (HÜNEE, 2008, s.19, Yavuz, 2008, s. 157). Demografik geçişle birlikte, Türkiye nüfusu hızlı sayılabilecek bir şekilde kentlileşmiştir.

Tablo 30

Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları (%), 1935-2000

	Kırsal	Kentsel
1935	83,1	16,9
1940	82	18
1945	81,7	18,3
1950	81,9	18,1
1955	77,5	22,5
1960	73,7	26,3
1965	70,1	29,9
1970	64,2	35,8
1975	58,6	41,4
1980	54,6	45,4
1985	48,9	51,1
1990	43,7	56,3
2000	35,2	64,8

Kaynak: Yavuz, 2008, s. 157

Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar geçen sürede, Türkiye’nin kentli nüfus oranında ciddi bir değişim yaşanmamıştır. 1950’li yıllarla birlikte, ağırlıklı olarak ekonomik faktörlerin etkisiyle, kırsal yerleşim alanlarından kentlere doğru yoğun bir iç göç hareketi başlamıştır. İç göçe hazırlıklı olmayan kentsel yerleşim merkezleri için göçün sonucu çarpık kentleşme olmuştur. 1980’li yılların başları, Türkiye’de ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiş liberal ekonomi politikalarının hayata geçirildiği dönemdir. Bu yeni ekonomik yapı sanayi ve hizmet sektörleri için daha fazla işgücü ihtiyacı anlamına gelmekte ve bu ihtiyaç kentlere olan göçü hızlandırmaktaydı. Kentlere göç eden kırsal nüfusun çıkış noktasındaki yüksek doğurganlık ve kente uyum sürecinde de bu yüksek doğurganlığın devam etmesi, kentsel yerleşim birimlerinde nüfusun artmasına neden olan bir başka etkidir. (HÜNEE, 2008, s. 19-20).

Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısındaki dikkat çekici bir husus, son iki on yılda işgücüne katılım oranında görülen azalıştır. Bu azalışın anlamı ülke işgücünün önemli bir kısmının ekonomik faaliyetlerde yer almamasıdır (Yavuz, 2008, s. 164). İşgücüne katılım oranındaki azalış hem erkekler, hem de kadınlarda görülmektedir. Tablo 31'de yer alan verilerde, 1990 yılında erkekler ve kadınlar için sırasıyla yüzde 78,2 ve yüzde 42,8 olan işgücü katılım oranları, 2000 yılında sırasıyla yüzde 70,6 ve yüzde 39,6'ya gerilemiştir. HÜNEE verilerine göre, 2008 yılında aynı oranlar erkekler ve kadınlar için yüzde 70 ve yüzde 25'tir.

Tablo 31

Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücü Katılım Oranları (%), 1980-2000

	1980	1985	1990	2000
Erkek	79,8	78,3	78,2	70,6
Kadın	45,8	43,6	42,8	39,6

Kaynak: DİE, 2000 Akt; Yavuz, 2008, s. 165

İşgücüne katılımdaki azalışın en önemli nedenlerinden biri gençlerin eğitimde kalma sürelerinin uzamasıdır. Özellikle kadınlar için eğitimde kalma süresi son 25 yılda önemli ölçüde artmıştır (Yavuz, 2008, s. 167). Göç yoluyla kentlere gelen kırsal işgücünün kentsel alanlardaki istihdam koşullarını karşılayamaması, işgücüne katılımdaki azalışın bir diğer nedenidir (HÜNEE, 2008, s. 21). Kentsel alanlardaki işler, daha iyi bir eğitim ve daha nitelikli bir beşeri sermaye gerektirmekte ve bu durum kadınların işgücüne katılımı önünde engel teşkil etmektedir. Buna ilave olarak, kadının ev işlerini yürütmesi ve çocuk büyümesi yönündeki geleneklerde kadınların işgücüne katılımını azaltıcı etki yapmaktadır (Yavuz, 2008, s. 167).

Tablo 32 ve Şekil 6'da yer alan veriler incelendiğinde, kadın nüfusun ağırlıklı olarak tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. Tarım sektöründe ve çoğunlukla düşük ücretle çalışan kadın nüfus oranında, yıllar itibarıyla azalış görülse de, 2000'lere geldiğinde bu oranın hala yüksek olduğu, 2000 yılında, çalışan kadın nüfusun yaklaşık yüzde 75'inin tarım sektöründe istihdam edildiği gözlemlenmektedir.

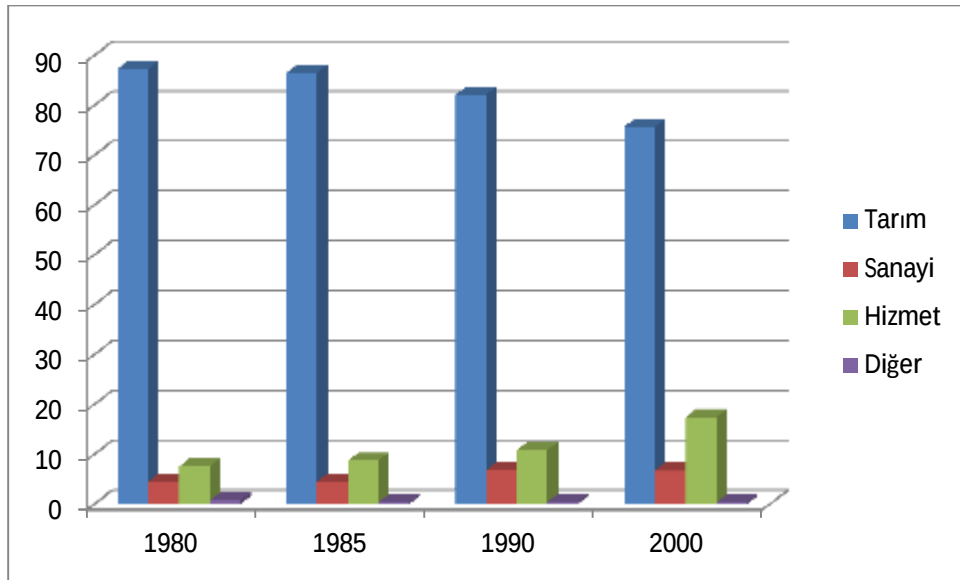
Tablo 32

Türkiye’de Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı (%), 1980-2000

	1980	1985	1990	2000
Tarım	87,3	86,5	82,1	75,6
Sanayi	4,5	4,5	6,8	6,7
Hizmet	7,5	8,7	10,8	17,4
Diğer	0,7	0,3	0,4	0,3

Kaynak: DİE, 2000, Akt; Yavuz, 2008, s. 165

Ekonomik açıdan aktif olan kadın nüfusun, 2000 yılı itibariyle % 75,6’sı tarım sektöründe istihdam edilmekte ve bu oranın büyük kısmı da, tarımsal sektörde ücret ödenmeyen işçi olarak çalışmaktadır. Bununla birlikte, 1980-2000 yılları arasında tarım sektöründe istihdam edilen kadın nüfusu belirli bir azalma göstermiştir. Ekonomik olarak aktif olmayan kadın nüfus içinde (15 yaş ve üzeri) üç temel grup göze çarpmaktadır; ev kadınları, öğrenciler ve emekliler. Bu gruplar içinde en büyük pay ise, 2000 yılı rakamlarına göre %73,4 ile ev kadınlarına aittir (Yavuz, 2008, s. 164). Kadın işgücü istihdamının giderek arttığı sektör olarak ise hizmet sektörü dikkat çekmektedir.

Şekil 6. Türkiye’de kadın işgücünün sektörel dağılımı (%), 1980-2000

Kaynak: DİE, 2000, Akt; Yavuz, 2008, s. 165’ten derlenmiştir.

Türkiye’de, demografik dönüşümle birlikte ortaya çıkan önemli bir sosyo-ekonomik gelişme de, ekonomik kriz dönemlerinde görülen durağanlaşma ve kısmen azalmalar dışında, kişi başına düşen gelirin sürekli olarak artış göstermesidir.

1960’larda, satın alma gücü paritesine göre, kişi başı milli gelir 1000 ABD dolarının altındayken, 1980’li yılların başlarında 2300 dolara, 1990’lı yılların başlarında 4600 dolara, 2000’lerin başlarında 6800 dolara ve günümüzde 13500 dolara kadar yükselmiştir. Ancak, kişi başına milli gelirin artması, doğrudan doğruya, refahın geniş toplumsal kesimlere yayılması anlamına gelmemektedir. Kişi başına milli gelir tek gösterge olarak kullanıldığında, toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk gibi olguların görünmesini engelleyebilmektedir (HÜNEE, 2008, s. 23).

Tablo 33

Türkiye’de Doğum Kontrolü Uygulayan 15- 49 Yaş Arası Kadınların Oranı (%), 1963-2003

Yıllar	Doğum kontrolü kullanımı oranı(%) (15-49 yaş arası kadınlarda)
1963	21,9
1968	32
1973	37,7
1978	38
1983	51
1988	63,7
1993	62,6
1998	63,9
2003	71

Kaynak: Yavuz, 2008, s. 146

Bilindiği gibi, sosyo-ekonomik faktörler, doğurganlık düzeyi üzerindeki dolaylı etkilerini, doğurganlık düzeyini doğrudan etkileyen faktörler (ilk evlilik yaşı, doğum kontrolü vb..) aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Türkiye’de evliliğe başlama yaşı, 15-49 yaş grubundaki erkek ve kadınlar için yükselmiştir. 1940’lı yılların başlarında, ilk evlenme yaşı, erkekler için 23, kadınlar için 19’ken, 1990’lı yıllarda erkekler için 25’e, kadınlar için 22’ye; günümüzde ise erkekler için 27’ye, kadınlar için ise 24’e yükselmiştir. Bu verilere göre, Türkiye’de ilk evlenme yaşı 70 yılda, ortalama 4 yıl yükselmiştir Cumhuriyetin ilanından sonraki yeniden yapılanma sürecinde, gereken nüfus düzeyine ulaşabilmek için doğurganlığı arttırıcı nüfus politikaları çerçevesinde doğum kontrol araçlarına ve yöntemlerine kısıtlamalar getirilmiştir. Bu durum, 1960’ların ortasında kabul edilen kısmen doğurganlığı azaltıcı yasa ile aşılabilmektedir.

Daha sonraları ise, özellikle 1983 yılında kabul edilen Nüfus Yasasının da etkisiyle, doğum kontrol yöntem ve araçlarının kullanımı yaygınlaşmış ve 2000’li yıllardan itibaren kullanım oranı %70’in üzerine çıkmıştır. (HÜNEE, 2008, s. 28). Tablo 33’de 1963-2003 yılları arasında, doğum kontrolünün Türkiye’de izlediği seyir yıllar ve yüzde oranlar itibarıyla gösterilmektedir.

4.3.1.2. Türkiye’de Demografik Geçişin Evreleri

Demografik geçiş süreci üç ya da dört aşamalı modellerle incelenmektedir. Ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmekle birlikte, bu süreç 100 -200 yıl arasın bir zaman dilimini kapsamaktadır (ERG, 2007, s. 12). Türkiye’nin yaşadığı demografik geçiş sürecini üç evreye ayırmak mümkündür:

1.Evre: Doğurganlık yanlısı politikaların uygulandığı 1923-1955 arası dönemdir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, sosyal ve ekonomik yaşamı yeniden kurulabilmesi için, nüfus artışı bu evrede teşvik edilmiştir.

2.Evre: Doğurganlığı azaltıcı politikalara geçiş yapılan 1955-1985 arası dönemi kapsayan evredir. Hızlı nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan çarpık kentleşme, işsizlik, ekonomik durgunluk gibi sorunlar, doğurganlık yanlısı politikaların sorgulanmasına neden olmuş, doğurganlığı azaltıcı politikalara geçiş yapılmıştır. İkinci evrede, doğurganlık hızındaki azalma, ölüm oranlarındaki azalmanın gerisinde kaldığından dolayı nüfus artmaya devam etmiştir. Bunun sonucu olarak, nüfus 1958 ve 1985 yılları arasında ikiye katlanarak, 24 milyondan 51 milyona yükselmiştir.

3.Evre: Bu evre 1985 yılı ve sonrasını kapsamaktadır. 1983 yılında kabul edilen Nüfus Yasasıyla birlikte, talep merkezli bir aile planlaması programına geçilmiş, bu yeni politika uygulamasının bir sonucu olarak modern doğum kontrol yöntemlerine olan talep artmıştır. Doğurganlık ve ölüm hızlarındaki aşağı doğru hareket bu dönemde de devam ederken, nüfus artış hızı da artık düşmeye başlamıştır (HÜNEE, 2008, s. 48-56).

TNSA-2008 sonuçlarına göre Türkiye’de doğurganlık düzeyi, yenileme düzeyinin hemen üzerinde olan 2,16 seviyesine kadar inmiş durumdadır. Bu durum, Türkiye nüfusunun bir süre daha artmaya devam edeceğini, 2050 yılında 95 milyona ulaşacağını göstermektedir. Bir başka ifadeyle, doğurganlık, yenileme düzeyi olan 2,1’in altına

düşene dek, Türkiye nüfusu artmaya devam edecektir (TÜİK, 2009, Akt; HÜNEE, 2008, s. 56).

4.4.Türkiye’de Nüfus ve Yoksulluk İlişkisi

Türkçe literatürde, yoksulluğun, işsizlik, neo liberal politikalar ve gelir dağılımı bozuklukları gibi birçok nedenine değinilse de (Şenses, 2001, Akt; Öztürk, 2012, 2. 196), nüfus artışı da yoksulluğun altında yatan önemli bir nedendir. Türkiye’de yoksulluk olgusu ile nüfus artışı arasındaki bağlantı incelenirken, toplam doğurganlık hızı en yüksek olan illerin aynı zamanda kişi başına gelirin en düşük olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu durumun tam tersi olarak, toplam doğurganlık hızının düşük olduğu iller, kişi başı geliri yüksek olduğu illerdir. Tablo 34’teki veriler bu durumu rakamlarla ifade emektedir (Öztürk, 2012,s. 196-198).

Tablo 34

Seçilmiş İllerde Toplam Doğurganlık Hızları ve Kişi Başına Gelirler

	Gelişmişlik Sıralaması		1990		2000	
			Toplam Doğurganlık Hızı	Kişi Başına Gelir(\$)	Toplam Doğurganlık Hızı	Kişi Başına Gelir(\$)
İller	2003	2010				
Kırklareli	11	13	1,9	4490	1,7	3590
Bursa	5	5	2	3868	2	2507
Eskişehir	6	6	2	2866	1,7	2513
İzmir	3	3	2	4156	1,8	3215
Muğla	13	8	2	3347	1,9	3308
Ankara	2	2	2,1	3636	1,9	2755
Balıkesir	15	23	2,1	2810	2	2005
Bilecik	18	15	2,1	3729	2	2584
İstanbul	1	1	2,1	4303	2	3603
Türkiye			2,7	2655	2,5	2146
Bingöl	76	75	4,6	726	3,6	795
Diyarbakır	63	66	4,7	1908	4,5	1313
Ağrı	80	80	5,3	597	5,5	568
Muş	81	81	5,4	694	4,2	578
Van	75	76	5,5	972	6	859
Mardin	72	74	5,6	1021	5	983
Bitlis	79	77	5,9	772	5	646
Siirt	73	73	6,3	1138	6,1	1111
Hakkari	77	79	7,4	656	6,7	836

Kaynak: Öztürk, 2012, s. 198

Genel olarak Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinde bulunan ve sosyo-ekonomik göstergelerin çoğu bakımından alt sıralarda yer alan illerde yüksek doğurganlık oranlarının uzun yıllardan bu yana devam ettiği Tablo 34'te açıkça görülebilmektedir (Öztürk, 2012, s. 198). Türkiye’de birçok il, demografik geçişin ileri aşamalarına geçmiş olsalar da, bu iller geçişe direnen bir yapıya sahiptirler (Yüceşahin, 2009, Akt; Öztürk, 2012, s. 198). Dünyada ve Türkiye’de, kadının eğitim düzeyinin yükselmesi, işgücüne katılabilmesi, kentleşme, eğitim ve gelir seviyelerinin yükselmesi ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler etkili olmaktadır (Yüceşahin ve Özgür, 2008, Akt; Öztürk, 2012, s.198). Bu açıdan bakıldığında, Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da yüksek doğurganlığın bir süre daha devam etmesi beklenmektedir (Öztürk, 2012, s. 198).

Doğu ve Güney Doğu Bölgelerindeki illerde de demografik geçişin hızlanması, doğurganlığın azaltılması ve bu illerde kişi başı gelirlerde artış sağlanması için, uygun sosyo-ekonomik politikaların bu bölgelerde hayata geçirilmesi, Türkiye’de bölgeler arası farklılıkları azaltma yönünde önemli bir adımdır. Bu politikaların uygulanması, söz konusu bölgelerde bağımlılık oranını azaltacak, eğitim ve istihdam fırsatlarının yaratılabilmesi koşuluyla, ekonomik büyümenin hızlanması ve dengeli gelir dağılımının sağlanabilmesiyle, bu illerinde demografik geçiş sürecinde, diğer illerimize ayak uydurabilmeleri mümkün kılınabilecektir. Burada temel nokta, Türkiye’nin demografik geçiş sürecinde ortaya çıkan, çalışma çağındaki nüfus artışını bir demografik kazanca dönüştürebilmesi, bu şekilde sağlanan ekonomik büyümenin getirdiği gelir artışının toplumun geneline yayılmasının sağlanabilmesidir.

4.5. Türkiye’de Demografik Kazanç ve Yoksulluğun Azaltılması

Türkiye’nin, demografik geçiş sürecinde, doğurganlıktaki ve dolayısıyla genç bağımlılık oranındaki azalış nedeniyle, çalışma çağındaki nüfusta bir artışla karşı karşıya olması, Türkiye’nin açılan bu fırsat penceresini ne ölçüde bir demografik kazanca dönüştürebileceği, önemli bir araştırma ve tartışma konusudur. Sabancı Üniversitesi bünyesinde yer alan İstanbul Politika Merkezinin yürüttüğü Eğitimde Reform Girişimi (ERG) bu konunun önemini şöyle vurgulamıştır: *“Türkiye’nin demografik kazancı son yıllarda, oldukça önemli bir politik tartışma konusudur. Konuyla ilgili makaleler, tartışmalar ve raporlar ülke medyası ve hükümet gündeminde sıkça yer bulmaktadır”* (ERG, 2007, s. 1).

Türkiye'nin nüfus yapısında, önümüzdeki yıllarda, önemli değişiklikler beklenmektedir. Çalışma çağındaki nüfus artmaya devam ederek, 2041 yılında, en yüksek değer olan 65,3 milyona ulaşacaktır. Bu tarihten sonra 15-64 yaş arasında yer alan çalışma çağındaki nüfus azalmaya başlayacak ve fırsat penceresi ortadan kalkacaktır. Nüfusun yaş yapısıyla ilgili değişiklikler, Türkiye'ye hem fırsatlar hem de bir takım riskler getirmekte, bu değişikliklerin fırsata dönüştürülebilmesi içinde yöneticilerin bir takım görevleri yüklenmesi gerekmektedir. Artan işgücü için gerekli istihdamın sağlanması, bu nüfusun yeterli eğitim ve sağlık hizmetlerine sahip olması gereklidir. Aksi takdirde, sadece bir defaya mahsus olan fırsat penceresinden yararlanma şansı kaçırılacak, sonuç işsizlik ve sosyal sorunlarla yüzleşmek olacaktır. 2041 yılından sonra, yaşlı bağımlılık oranı artmaya başlayacaktır. Bu durum, Türkiye'yi yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak politika ve düzenlemeleri hayata geçirmek zorunda bırakacaktır (TÜSİAD, 2010, s. 102-103). Ayrıca, gerekli finansal ortamında sağlanabilmesi koşuluyla, yaşlı nüfusun tasarruflarını ekonomiye kanalize etmek suretiyle ikinci demografik kazancı elde etme şansı Türkiye için söz konusu olabilecektir.

Türkiye'de yoksullukla ilgili değerlendirme yaparken kullanılan en önemli iki ölçüt, gıda yoksulluğu ve gıda dışı yoksulluktur. Türkiye'de, 2000'li yılların başlarında yüzde 1,4 olan gıda yoksulluğunun (açlık sınırı) 2000'li yıllardan itibaren yüzde 1'in altına düştüğü, günümüzde ise yüzde 0,5'e gerilediği görülmektedir. Türkiye'de asıl önemli sorun, gıda dışı yoksulluktur. Gıda dışı yoksulluk oranı, 2000'lerin başlarında yüzde 26-28 seviyelerinden, 2000'lerin ortalarında yüzde 21 seviyesine, 2000'lerin sonlarında ise yüzde 17 seviyesine kadar gerilemiştir (HÜNEE, 2008, s. 24). Mutlak yoksulluk açısından değerlendirildiğinde, günde 1 ABD doları gelirle yaşamak zorunda olanların oranı yüzde olarak sıfıra inmiş durumdadır. Bununla birlikte, ekonomik kırılganlık riski yüksektir (Yavuz, 2008, s. 175).

Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinde de, zaman içinde bir iyileşme göze çarpmaktadır. 1960'larda en zengin yüzde 20'lik nüfusun milli gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik nüfusun aldığı paydan 15 kat fazlayken, bu oran 2000'lerin başlarında 10-11 kata, günümüzde ise sekiz kata düşmüştür. Türkiye'de gelir dağılımında görülen kısmi iyileşmeyi *Gini Katsayısı* değerleri de doğrulamaktadır. 1960'larda 0,55 değerini alan Gini katsayısı, günümüzde, gelir dağılımı eşitsizliğindeki azalmanın bir işareti olarak, 0,41'e gerilemiştir (HÜNEE, 2008, s. 24-25). Tablo 35 1978-2003 yılları arasında, Türkiye'de, nüfusun yüzde 20'lik dilimlerinin gelirden

aldıkları paylarda ve Gini katsayısında meydana gelen değişimleri özetlemektedir. Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğinin altında yatan temel faktörler değişen piyasa yapısı, eğitim düzeyi ve istihdam statüsüdür (Yavuz, 2008, s. 175-176).

Tablo 35

Türkiye’de Hane Halkları Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı, 1978-2003

	İlk %20'lik dilim	İkinci %20'lik dilim	Üçüncü %20'lik dilim	Dördüncü %20'lik dilim	Beşinci %20'lik dilim	Gini katsayısı
1978	2,9	7,4	13	22,1	54,7	0,51
1983	2,7	7	12,6	21,9	55,8	0,52
1986	3,9	8,4	12,6	19,2	55,9	0,5
1987	5,2	9,6	14,1	21,2	49,9	0,43
1994	4,9	8,6	12,6	19	54,9	0,49
2002	5,3	9,8	14	20,8	50,1	0,44
2003	6	10,4	14,5	20,9	48,3	0,42
2004	6	10,7	15,2	21,9	46,2	0,4
2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38
2006	5,8	10,5	15,2	22,1	46,5	0,4
2007	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5	0,38
2008	6,4	10,9	15,4	22	45,3	0,38
2009	6,2	10,7	15,3	21,9	46	0,39
2010	6,5	11,1	15,6	21,9	44,9	0,38
2011	6,5	11	15,5	21,9	45,2	0,38

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Dağılım Anketi, 1994;TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması, -2005;TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011.

Yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması için, Türkiye’nin 2041 yılına dek açık kalacak olan fırsat penceresinden yararlanması gereklidir. Öncelikle, bağımlılık oranındaki azalış neticesinde, toplam nüfustaki payı artan, 15-64 yaş arası çalışma çağındaki nüfus için gerekli eğitim, sağlık ve istihdam koşullarını yaratacak sosyo-ekonomik politikalar uygulanmalıdır. Bu politikalar doğru şekilde uygulanırsa, Türkiye için bir demografik kazanç ve ekonomik büyüme söz konusu olacaktır. Sonraki adım ise, eşitlikçi ekonomik politikalarla, ekonomik büyümenin geniş toplumsal kitlelere yayılması ve bu şekilde gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması olacaktır.

Türkiye’de yoksullukla ilgili bahse değer bir başka husus ise yoksulluğun hanehalkı büyüklüğü ile olan ilişkisidir. Hanehalkı büyüklüğü, yoksulluğun belirleyicilerinden biridir ve hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk oranı doğru orantılıdır. Bir başka ifadeyle, daha kalabalık hanehalkları, göreceli olarak daha yoksuldurlar.

Tablo 36

Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları,2002-2009

Hanehalkı büyüklüğü - Household size	Yoksul hanehalkı oranı Rate of poor household (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE - TURKEY	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41
5-6	29,03	31,67	27,40	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	39,79	37,68	38,50

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları.

Tablo 36, 2002-2009 yılları arasında, Türkiye’de hanehalkı büyüklüğüne göre, hanehalkı yoksulluk oranlarına ait verileri içermektedir. Örneğin, 2009 yılı itibariyle, 1-2 üyeye sahip çekirdek aileler için yoksulluk oranı yüzde 11,52 olarak tespit edilmişken, aynı yılda, 5-6 üyeye sahip kalabalık aileler için yoksulluk oranı yüzde 21,79, yedi ve üzeri sayıda üyeye sahip ailelerin yoksulluk oranı 38,50 olup, hanehalkları kalabalıklaştıkça, hanehalkı yoksulluk oranının da yükseldiği açıkça gözlemlenebilmektedir.

Demografik değişkenler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran modellerin sonuçlarına göre, 1965-1990 arasında, Türkiye’nin gerçekleştirdiği ekonomik büyümenin beşte birinin, çalışma çağındaki nüfusun, toplam nüfustan daha hızlı artması sayesinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır Tablo 37, bu araştırmaların sonuçlarını özetlemektedir ve tablodaki veriler, Türkiye için, 2000-2025 yılları arasındaki kişi başı GSYİH büyüme oranını yüzde 2,44 olarak belirlemektedir (Mumcu ve Çağlar, 2006, s. 6-7).

Yine Tablo.37 incelenecek olursa, 2000-2025 yılı için, Türkiye’nin yüzde 2,44 olarak beklenen kişi başı GSYİH artışının demografik değişkenlerin katkısının yüzde 0,82 olacağı tahmin edilmektedir. Bir başka ifadeyle, nüfus değişkeni, nüfus değişkeni potansiyel GSYİH büyüme oranını yüzde 0,82 oranında arttıracaktır. 2000-2025 arasında Türkiye’nin gerçekleştireceği potansiyel büyümenin üçte biri demografik

geçişten kaynaklanmış olacaktır. Bir başka dikkat çekici nokta, çalışma çağındaki nüfusun 1965-1990 dönemine oranla azalış göstermesine rağmen, 2000-2025 döneminde demografik geçişin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, 1965-1990 döneminde gerçekleşenden daha fazla olacağıdır. Bu durumun altında yatan neden, 1990 sonrasında Türkiye ekonomisinin daha dışa açık hale gelmesidir (Mumcu ve Çağlar, 2006, s. 7)

Tablo 37

Türkiye’de Demografik Değişmeler ve GSYİH

	GSYİH Büyüme Oranı (1965-1990) (%)	Ortalama Eğitim Seviyesi 2000 Yılı	Kamu Kurumları Kalitesi 1982 Yılı	GSYİH Büyüme Oranı (2000-2025) (%)	Demografinin Büyümeye Katkısı (2000-2025)
Arjantin	-0,51	2	4,28	1,38	0,6
Brezilya	3,17	0,94	6,35	1,02	0,39
Hindistan	2,39	1	5,76	3,81	1,22
Çin	3,39	1,65	5,68	2,69	0,001
Endonezya	4,7	1,3	3,66	1,8	0,92
Malezya	3,86	2,85	6,9	2,87	2,34
Tayland	5,17	1,07	6,25	0,44	-0,17
Fransa	2,89	3,44	9,26	0,53	-0,78
İrlanda	3,47	3,08	8,32	0,79	0,01
İspanya	2,97	2,61	7,63	0,46	-0,63
Portekiz	4,06	1,71	7,73	0,54	-0,64
Türkiye	2,57	1,1	5,26	2,44	0,82

Kaynak: Mumcu ve Çağlar, 2006, s. 18

Demografik geçiş, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisiyle ilgili analizler açıkça göstermektedir ki, Türkiye nüfus yapısındaki değişikliklerin, önemli fırsatlar sunduğu bir dönemde bulunmaktadır. Eğitim düzeyi, küresel ekonomiye entegrasyon, işgücü piyasaları, eğitim ve sağlık sistemi, kamu yönetimi ve sosyal güvenlik sistemine kadar birçok alanda yapılacak reformlar, ve düzenlemeler, demografik geçişin kazanca dönüştürülmesi açısından hayati öneme sahiptir (Mumcu ve Çağlar, 2006, s. 8).

Demografik geçişin sosyo-ekonomik yapıyı etkileme kanalları iyi analiz edilmeli, bu kanallara yönelik politikaların uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu yapılmazsa, geçiş sürecinin sunduğu fırsatlar kaçırılacaktır. Geçişin tamamlanmasının ardından ortaya çıkacak olan yaşlı nüfusu destekleyecek ekonomik birikimlerden de

mahrum olunabilecektir. Sürece yönelik politikalar belirlenirken, bekle- gör politikaları değil, pro-aktif politikaların tasarlanması da oldukça önemlidir.

5.BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç

Son yıllarda yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak, nüfusun boyutu ve büyüklüğündeki değişimlerden çok, nüfusun yaş yapısındaki değişimler üzerine odaklanılmışlardır. Bu bağlamda, bir ülke nüfusunun yaş yapısı ve bileşiminde değişiklik yaratan demografik geçiş süreci, o ülke için ekonomik fırsatlar ortaya çıkarabileceği gibi, bu süreç iyi değerlendirilmezse, hem geçiş sürecinin bir defaya mahsus olarak açtığı fırsat penceresi bir daha açılmamak üzere kapanacak, hem de söz konusu ülke, demografik bir fırsat yerine bir “demografik facia” ile karşılaşarak işsizlik, yoksulluk ve bunlara bağlı sosyal ve politik sorunlarla yüz yüze kalacaktır.

Dünya üzerinde, demografik geçiş sürecini henüz tamamlamayan gelişmekte olan ülkeler hala bu süreçten, demografik kazanç elde etme, yani fırsat penceresinden yararlanma şansına sahiptirler. Ancak, bu fırsattan yararlanabilmeleri için, gelişmekte olan ülke hükümetlerinin geçiş sürecini doğru yorumlamaları, doğru politikaları doğru zamanda uygulamaya koymaları gerekmektedir. Ancak bu şekilde, gelişmekte olan ülkelerin bir demografik kazanç elde etme, ekonomik büyüme sağlama ve yoksullukla daha etkin mücadele edebilmek için bir şansları olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük kısmında demografik geçiş hala devam etmekte, hatta Sahra-altı Afrika’da bazı ülkeler bu sürecin henüz başında bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bir başka ortak özelliği, bu ülkelerin birçoğunun yüksek doğurganlığa ve hızlı nüfus artışına sahip olmalarıdır. Sahra-altı Afrika ve Güney Asya’da yer alan gelişmekte olan ülkeler, hızlı nüfus artışının yanı sıra, yoksulluğunda yaygın olarak görüldüğü ülkelerdir. Yüksek nüfus artışı ve kalabalık nüfus, bu ülkelerde, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarına yeterli kaynak ayırlamamasına neden olmaktadır. Çocuk bağımlı nüfusu yüksektir ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme yavaştır. Doğu Asya ekonomik mucizesini gerçekleştiren ülkelere bakıldığında ise, bu ülkelerin demografik sürecini tamamlama aşamasında, düşük doğurganlık ve düşük nüfus artış hızına sahip, ekonomik büyümede ve yoksulluğun azaltılmasında önemli başarılarla imza atmış ülkeler oldukları gözlemlenmektedir. Doğu Asya ülkelerinin

başarısının altında yatan gerçek, bu ülkelerin yüksek ölüm ve doğum oranlarından, düşük ölüm ve doğum oranlarına geçişi tamamlamaları, bu geçiş esnasında ortaya çıkan nüfus patlaması (baby boom) kuşağı için gerekli eğitim ve istihdam yatırımlarını doğru bir şekilde gerçekleştirmeleridir. Düşük doğurganlık hızı, Doğu Asya ülkelerinde çocuk ve kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesini ve daha iyi sağlık hizmetleri almalarını kolaylaştırmıştır. Demografik geçişin başlangıcında, sosyo-ekonomik bakımdan benzerlikler gösteren Doğu Asya ve Sahra-altı Afrika ülkeleri arasında geçiş süreci ilerledikçe bariz farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1960'larda, birbirine yakın düzeylerde reel gelire sahip olan Sahra-altı Afrika ülkesi Gana ve Doğu Asya ülkesi Tayland ele alındığında, 2000 yılında, Tayland reel gelir düzeyinde yaklaşık altı kat artış gerçekleştirirken, Gana adeta yerinde saymıştır. İki ülke arasındaki büyük uçurum, ortalama yaşam süreleri, kadın başına doğum oranı gibi göstergelerde de görülmektedir.

Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için, gelişmekte olan ülkelerin doğurganlıkta ve dolayısıyla nüfus artışı hızında bir azalma gerçekleştirmeleri ilk gerekli adımdır. Buna ilave olarak, özellikle kadın ve çocuklara yönelik eğitim sağlık yatırımlarının yeterli düzeyde olması, gençlerin eğitime önem vermek, sorumlu ve şeffaf bir yönetim anlayışına sahip olmak, doğru ekonomik politikalar uygulamakta diğer gerekli adımlardır. Demografik geçiş sırasında açılan fırsat penceresini ekonomik büyümeye dönüştüren ülkeler temel olarak bu reçeteyi uygulamışlardır. Bunun en tipik örneği olarak Doğu Asya ülkeleri verilebilir.

5.2.Öneriler

Ekonomik büyümenin sağlanması yoksulluğun otomatik olarak azalacağı anlamını taşımamaktadır. Yüksek oranlı ekonomik büyüme gerçekleştiren ülkelerin bazıları yoksulluğu azaltmada başarılı olurken, bazı ülkeler ise ekonomik büyümeye rağmen istenen başarıyı elde edememişlerdir. Ekonomik büyüme sonucunda kişi başı milli gelir artışı sağlanacaktır. Bu artış, yoksulluğu azaltmada ve gelir dağılımını iyileştirmede önemli bir rol üstlenmektedir. Burada önemli olan husus, ekonomik büyüme sonucunda elde edilen getirin toplumun tüm kesimlerine eşitlik ilkelerine uygun bir şekilde yayılabilmesi gerekliliğidir. Gelir dağılımı eşitsizliği yoksullukla yakından bağlantılı bir olgudur. Yoksulluğun yaygın olduğu gelişmekte olan ülkeler, gelir dağılımı eşitsizliğinin de en yaygın olduğu ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Yoksullukla mücadele konusunda II. Dünya Savaşından sonra atılan adımlara rağmen, Birleşmiş

Milletlerin Milenyum Kalkınma Hedefleri arasında yer alan yoksulluk oranının yarıya indirilmesi hedefine ulaşmak için gelişmekte olan ülkelerin bir an önce gerekli sosyal ve ekonomik politikaları hayata geçirmeleri zorunludur. Günde 1 ABD doları altında gelirle yaşamını sürdürmek zorunda olan insan sayısı günümüzde hala çok fazladır ve bu miktarın büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelere aittir. Yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğu düşünüldüğünde, dünya üzerindeki yoksullar eğitim, sağlık, temiz içme suyu gibi birçok imkandan mahrum kalmakta, toplum içinde sesini duyuramama gibi zorluklara katlanmaktadır. Bu nedenle, yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikalar geliştirilirken, sadece parasal yoksulluk esas alınmamalı, bu insanların toplum içinde, anahtar öneme sahip fonksiyonlarını (ifade özgürlüğü, saygın bir yaşam sürebilme vb..) yerine getirebilmelerini sağlayacak sosyal politikalarda ekonomi politikalarına eşlik etmelidir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme hızlarında artış sağlamalarını ve dolayısıyla yoksullukla mücadele etmelerini sağlayacak önemli bir etken de, bu ülke ekonomilerinin dışa açılmasıdır. Bu şekilde ülkeye gelen yabancı sermaye ve yatırımlar, yeni istihdam olanakları yaratarak işsizlik oranını ve yoksulluğu azaltmada katkıda bulunacaklardır.

Türkiye, demografik geçiş sürecini tamamlamak üzere olan bir ülkedir. Demografik geçişle birlikte, Türkiye'nin sosyal, demografik ve ekonomik yapısı köklü değişimler geçirmiştir. Türkiye'nin ekonomik büyümesini sağlarken demografik değişimlerden belirli bir fayda elde ettiği ampirik çalışmalarla gözlemlenmiştir. Demografik geçişi tamamlamadan ve nüfusu yaşlanmadan önce, Türkiye, demografik geçişten daha fazla kazanç sağlayabilme, bir başka ifadeyle daha yüksek oranlı ekonomik büyüme gerçekleştirebilme şansına sahiptir. Yapılan ampirik çalışmalar, doğru politikaların uygulamaya konulması halinde, 2025 yılına kadar olan süreçte, ekonomik büyümenin yaklaşık üçte birinin demografik değişimlerden kaynaklanacağını ortaya koymuştur. Türkiye, geçirdiği demografik değişim neticesinde, daha düşük doğum oranlarına ve dolayısıyla daha düşük nüfus artış hızına sahip bir ülke konumuna gelmiştir. Doğuşda yaşam beklentisi, okur-yazar oranı, bebek ölümleri gibi birçok konuda olumlu gelişmeler kaydetmiş, ekonomik açıdan da yıllar itibariyle GSYİH'sı artmakta olan bir ülke konumundadır. Yoksulluk konusunda da Türkiye iyileşmeler göstermiştir. Mutlak yoksulluk oranını sıfırlamayı başarmış olan Türkiye, gelir dışı yoksullukla mücadeleyi daha etkin bir şekilde yürütmelidir. Türkiye'de yoksulluk oranları çok yüksek görülmemekle birlikte, kırılganlık, yani yoksul duruma düşme riski yüksektir. Bunun temel nedeni olarak ise karşımıza eğitim çıkmaktadır.

Türkiye, gelir dağılımı eşitsizliğinde de yıllar itibariyle iyileşme göstermiştir. Gini katsayısının genel olarak yıldan yıla düşüş göstermesi bu iyileşmenin bir ispatını sunmaktadır. Türkiye’de yoksulluğun azaltılması için gelir dağılımındaki iyileşmenin devamı gereklidir. Bu amaca ulaşabilmenin anahtarı ise eğitimidir. Türkiye’de Cumhuriyet sonrası dönemde eğitim alanında önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da, kadınların eğitim düzeyinin istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Eğitimde cinsiyetler arası eşitsizliğin ortaöğretim seviyesinde de daha iyi düzeye getirilmesi gereklidir. Eğitimde Türkiye’nin temel sorunu, erkek ve kadınların okullaşma oranlarında daha eşit hale getirilmesi gerekliliğidir.

Yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğinde, Türkiye ile ilgili bir diğer önemli nokta, yoksulluğun, doğurganlık oranının yüksek bölgelerde yer alan illerde yoğunlaşmış olmasıdır. Bu illerde, doğurganlığın düşürülmesi için gerekli politikaların uygulanması, bağımlılık oranını düşürmek suretiyle ekonomik büyümenin hızlanması, kişi başına gelir artışı yoluyla yoksulluğun azalmasına katkıda bulunacaktır. Nüfus artış hızının düşürülmesi, bu bölgelere yapılan yatırımların verimli alanlara yönelmesini sağlayarak, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinde fayda sağlayabilir. Doğurganlığın hala yüksek olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, demografik geçiş sürecinin hızlandırılması bu bölgelerde ekonomik büyüme hızının yükseltilmesi, kişi başına gelirin arttırılması ve yoksulluğun azaltılması için elzemdir.

Türkiye’de kalabalık hanehalklarının yoksulluk oranları, çekirdek aileler (3-4 kişilik aileler) ile kıyaslandığında, daha yüksektir. Ampirik çalışmalarla da ortaya konan bu durum, doğurganlığın yüksek seyrettiği bölgelerde, doğurganlık azaltıcı politikaların uygulanmasını gerektirmektedir.

Türkiye demografik geçiş sürecini yaklaşık olarak 2040 yılında tamamlayacaktır. Bir başka ifadeyle, fırsat penceresi Türkiye için bu tarihe kadar açık kalacaktır. Türkiye’nin bu fırsatı ekonomik büyümeye dönüştürebilmesi için, eğitim yatırımlarına daha fazla ağırlık vermesi gereklidir. Çünkü, 1990’dan bu yana dışa açık bir ekonomiye sahip olan Türkiye’nin, küreselleşme olgusuyla birlikte, ihtiyaç duyduğu ve duyacağı, eğitilmiş nüfus ve değişen piyasa koşullarına uyum sağlayacak işgücünü temin edebilmesinin yolu, bugün olduğundan daha eğitilmiş bir nüfusa sahip olmaktan geçmektedir. Daha eğitilmiş bir nüfus, kırılganlık riskini de daha aza indirecektir.

KAYNAKLAR

- Abramitzky, R., & Braggion, F. (2003). The malthusian and neo malthusian theories. In *The Oxford Encyclopedia of Economic History*, 3, 423-427.
- Avery, J. (2005). Malthus essay on the principal of population. *The Danish Peace Academy*. Copenhagen.
- Bernstein, S. (2002). Population and poverty: Some perspectives on asia and the pacific. *Asia-Pacific Population Journal*, 17, 4.
- Bhagwati, J. (1966), *The economics of underdeveloped countries*. World University Library, Mc Graw-Hill Book Company.
- Bhutani, S., & Goel, S. (2009). Demographic transition in the world: Experiences and directions. *Asia-Pacific Journal of Sciences*, 1(1), 51-72.
- Birdsall, N., & Sinding, S. W.(2001). How and why population matters: New Findings, New issues. In *Population Matters* (pp. 3-23).). Oxford University Press.
- Birleşmiş Milletler (1973). The Determinants and Consequences of Population Trends: New Summary of Findings on İnteraction of Demographic, Economic and Social Factors. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Studies*, I, 50.
- Birleşmiş Milletler (2009). *World Population Aging 2009*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York.
- Birleşmiş Milletler (2009). *World Population Prospects, The 2008 Revision*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York.
- Birleşmiş Milletler (2010). *Report on the World Social Situation 2010*. “Rethinking Poverty”, Department of Social&Economic Affairs Population Division.
- Bloom, D. E., Canning, D., Fink, G., & Finlay, J. (2007). Realizing the demographic dividend. Program on the Global Demography of Aging, Harvard University.
- Bloom, D. E., Boersch-Supan, A., McGee, P., & Seike, A. (2011). Population aging: Facts, challenges and responses. *PGDA Working Paper Series*, 71.
- Bloom, D. E., & Canning, D. (2001). Economic development and the demographic transition: the role of cumulative causality. In *Population Matters*, (pp.165-185).
- Bloom, D. E., Canning, D., & Sevilla, J. (2001). Economic growth and demographic transition. *NBER WorkingPaper Series*, Working paper 8685.

- Bongaarts, J. (2004). Long range trends in adult mortality: Models and projection methods. *Population Council*, Working Paper, no.192.
- Bongaarts, J. (2009). Population growth and policy options in Sub-saharan Africa. *Population Council*, New York.
- Bongaarts, J., & Bulatao, R. A. (1999). Completing the demographic transition. *Population and Development Review*, 25(3), 515-529.
- Brezis, E. S., Young, W. (2011, December). *Population and economic growth: From hume to new theory*. paper to be presented at the conference : David Hume and the Scottish Enlightenment: Economic and philosophical studies celebrating 300 year's of Hume's birth, Ben Gurion University, Beer Sheva, Israel.
- Canning, D. E. (2011). The causes and consequences of demographic transition. *Program on the Global Demography of Aging*, Working Paper, no.79.
- Catley-Carlson, M., & Outlaw, J. A. M. (1998). Poverty and population Issues:Clarifying the connections. *Journal of International Affairs*, no.1.
- Cid, A. (2003). UNFPA's view on population: An economic analysis. <http://www.univforum.org/>, Erişim Tarihi: Ekim, 2012.
- Coast, E. (2002). Population Trends in Developing Countries. (Electronic Version). *LSE Research Online*, London.
- Cohen, J. E. (2010). Beyond population. *Center for Global Development*, Working paper: 220.
- Credit S. (2011). *Assessing Latin America's Demographic Prospects*. Global Demographic Researchs, Credit Suisse.
- Cross, H., Hardee, K., & Ross, J. (2002). Completing the demographic transition in developing countries. *Policy Occasional Papers*, 8.
- Das Gupta, M., Bongaarts, J., & Clelland, J. (2011). Population, poverty and sustainable development: A review of the evidence. *World Bank Policy Research Working Paper*, 5719.
- de La Croix, D., & Vander Donckt, M. (2010). Would empowering the women initiate the demographic transition in least developed countries?. *Journal of Human Capital*, 4(21).
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1995), *Türkiye nüfusu 1923-1994 demografi yapısı ve gelişimi: 21. Yüzyıl ortalarına kadar projeksiyonlar*. Yayın no.1839.

- Dhonte, P., Bhattacharya, R., & Yousef, T. (2000). Demographic transition in the middle east: Implications for growth, employment and housing. *IMF Working Paper*, WP/00/41.
- Dünya Bankası (2004). *World Development Report 2004*, Washington.
- Dünya Bankası Enstitüsü (2005). *Introduction to Poverty Analysis*. World Bank, Washington, D.C.
- Eastwood, R., & Lipton, M. (2001). Demographic transition and poverty: Effects via economic growth, distribution and conversion. In *Population Matters* (pp. 213-259). Oxford University Press.
- Eğitimde Reform Girişimi (2007). *The window of opportunity awaiting Turkey: Demographics, education and new perspectives towards 2025*. İstanbul Policy Center, Sabancı University.
- Galor, O. (2010). The demographic transition: Causes and consequences. *Brown University*, JEL Classification Numbers O10, J1.
- Ghatak, S. (1978). *Development economics*. Longman.
- Gribble, J. N., & Bremner, J. (2012). "Achieving a Demographic Dividend", Population Reference Bureau, *Population Bulletin*, 67(2).
- Haile, S. (2004). Population, development and environment in ethiopia. *ECSP Report*, Issue 10.
- Haq, Mahbub Ul (1995), *Reflections on Human Development*, Oxford University Press.
- Haughton, J., & Khandker, S. R. (2009), *Handbook on Poverty and Inequality*, World Bank, Washington, D.C.
- Haupt, A., Kane, T. T., & Haub, C. (2011). *PRB's population handbook: A quick guide to population dynamics for journalists, policymakers, teachers, students and other people interested in demographics*. Washington, DC: Population Reference Bureau.
- Hirschman, C. (2004. September). *Population and development, What do we really know?*. Center for Studies in Demography and Ecology and Department of Sociology, University of Washington, Paper to be presented at the conference on development challenges for the Twenty First Century.
- Hossain, A., Cassen, R., & Dyson, T. (2006). Demographic transition in asia and its consequences. *IDS Bulletin*, vol.37.
- HÜNEE (2008). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişmeler 1968-2008*.

- Jensen, H. E. (1999). The development of T.R. Malthus's Institutional approach to the cure of poverty: from punishment of the poor to investment in their human capital. *Review of Social Economy*, LVII(4).
- Johnson, G. D. (1999). Population and economic development. *China Economic Review*, 1-16.
- Kelly, A. C. (2001). The population debate in historical perspective: Revisionism revisited, In *Population Matters* (pp. 24-53). Oxford University Press.
- Kirk, D. (1996). Demographic transition theory. *Population Studies*, 50, 361-387
- Klasen, S. (2005). Economic growth and poverty reduction: Measurement and policy Issues. *OECD Development Centre, Working Paper*, no. 246.
- Kothare, R. (1999). Does india's population growth has a positive effect on economic growth?. *Social Science* 410, Erişim: <http://free-doc-lib.com/>, Erişim Tarihi: Eylül, 2012.
- Küçükkalay, M., & Türkcan, K. (2008). *Nüfus ve kalkınma*. (Ed. M. Kar ve S.Taban), *Kalkınma Ekonomisi* içinde (s. 89-133).
- Lee, R. (2003). The demographic transition: Three centuries of fundamental change. *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 167-190.
- Lee, R., & Mason, A. (2006). What is the demographic dividend?. <http://www.imf.org/>, Erişim Tarihi: Kasım, 2012.
- Leete, R., & Schoch, M. (2003). Population and poverty: Satisfying the unmet need as the route to sustainable development. *UNFPA Population and Development Strategies Series*, 8, 8-38.
- Lok-Dessallien, R. (1999). *Review of poverty concepts and indicators*. <http://www.un.org/>, Erişim Tarihi: Kasım, 2012.
- Lorentzen, P., McMillan, J., & Wacziarg, R. (2008). Death and development. *Journal of Economic Growth*, 13(81), 124.
- MacFarlane, A. (2005). The malthusian trap. *Draft of Article to be published in the Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd. Edition.
- Macunovich, D. J.(2000). The Baby Boomers. *Paper for Publication in the McMillan Encyclopedia of Aging*.
- Malaney, P. (1999). *Demographic Change and Poverty Reduction*. Paper Presented at the Dhaka Conference.
- Malmberg, B. (2008). Demography and the development potential of Sub-Saharan Africa. *Department of Human Geography*, Stockholm University.

- Malthus, T. R. (1798). *An Essay on the Principal of Population*. Electronic Scholarly Publishing Project, 1998, London.
- Martin-Guzman, P. (2005). *Population and Poverty*. Draft to be presented at the International Conference on Trends and Problems of the World Population 21st Century. 50 years Since Rome 1954.
- Mason, A. (2005). Demographic transition and demographic dividends in developed and developing countries. <http://www.un.org/en/>, ErişimTarihi: Nisan 2013.
- Mason, A., & Lee, Sang-Hyop (2004). *The demographic dividend and poverty reduction*. Seminar on the Relevance of Population Aspects for The Achievement of the Millenium Development Goals.
- McNicoll, G. (2003). Population and development: An introductory view. *Population Council*, (No.174). New York.
- McNicoll, G. (2006). Policy lessons of the East Asia's demographic transition. *Population Council Policy Research Division*, Paper no.210.
- McNicoll, G. (2011). Achievers and laggards in demographic transition: A Comparison of indonesia and Nigeria. *Population and Development Review (Supplement)*, 191-214.
- Merrick, T. W. (2002). Population and poverty: New views on an old controversy. *İnternational Family Planning Perspectives*, 28(1).
- Mumcu, O., & Çağlar, E. (2006). Türkiye'nin nüfusu zenginlik kaynağı olabilir mi?. *Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Politika Notları*.
- Nayab, Durr-E (1996). Demographic dividend or demographic threat in pakistan. *Pakistan Institute of Development Economics*, 10, 1.
- Neumayer, E. (2006). An Empirical test of a Neo malthusian theory of fertilitiy change. *LSE Research Online*, Originally published in *Population and Environment*, 27(4), 327-336.
- Nüfus Referans Bürosu (2009). *World population data sheet 2009* affairs. Population Division, New York.
- Orbeta, A. JR., Pernia, C. & Ernesto M. (1999). Population growth and economic development in the philippines: What has been the experience and what must be done?. *PIDS Discussion Paper Series*, NO.99-22.
- Oregon Health Authority, Public Health Division (1997). *Oregon Vital Statistics Report* 2, B-12.

- Öztürk, L. (2012). Türkiye’de illerin yoksulluk nedeni olarak toplam doğurganlık Hızları: Yatay kesit bir analiz, 1990-2000. *Uludağ Journal of Economy*, XXXI, (1), 193-210.
- Rehorick, D. A. (1979). Understanding malthusian thought: relevance of malthus’s cathegorical frame of reference. *Canadian Studies in Population*, 6, 9-22.
- Report on Symposium on Population Change and Economic Development* (1998). Bellagio, Italy.
- Ros, J. (2009). Poverty reduction in Latin America. *CEPAL*, Review 98.
- Ross, J. (2004). Understanding the demographic dividend. <http://www.policyproject.com/>, Erişim Tarihi: Aralık, 2012.
- Savaş, B. (2008). The relationship between population and economic Growth: Empirical evidence from the central asian economies. *OAKA*, Cilt:3, Sayı:6, ss. 161-183.
- Schultz, P. T. (2001). The fertility transition: Economic explanations. *Economic Growth Center*, Yale University, Center Discussion Paper, no.833.
- Sinding, S. W. (2008, January). *Population, poverty and economic development*. Paper to be presented at Bixby Forum: The World in 2050, Berkeley, California.
- Son, H. H., & Kakwani, N. (2004). Economic growth and poverty reduction: İntial conditions matter. *UNDP İnternational Poverty Centre Working Paper*, no.2.
- Thakur, V. (2012). The demographic dividend in india: Gift or Curse? A state level analysis on age structure and its implications for india’s economic growth prospects. *London School of Economics Development Studies Institute, Working Paper Series*, No.12-128.
- The Corner House (2000, July). *The malthus factor*. Paper presented at briefing on: poverty, politics and population.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1994). Hanehalkı gelir dağılım anketi. <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: Mayıs, 2013.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2005). *Hanehalkı bütçe araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: Mayıs, 2013.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2011). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: Mayıs, 2013.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2009), *Türkiye İstatistik Yıllığı 2009*.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2013). *1960-2000 Genel nüfus sayımı sonuçları, 2007 yılından itibaren adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (adnks) sonuçları*. <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: Mayıs, 2013.

- TÜSİAD (2010). *2050'ye Doğru nüfusbilim ve yönetim: eğitim, işgücü, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerine yansımalar*. Yayın no.TÜSİAD/T/2010/11/505.
- van Der Ven, R., Smits, J. (2011). The demographic window of opportunity: Age structure and sub-national economic growth in developing countries. *Nijmegen Center for Economics (NICE), Institute for Management Research*, Working paper, 11-102.
- Wikipedia (2012), Demographic transition. <http://en.wikipedia.org/>, Erişim Tarihi: Aralık, 2012.
- Wolfgram, A. F. (2005). Malthusian Theory. A survey of the Debate. <http://www-rohan.sdsu.edu/>, Erişim Tarihi: Ocak, 2013.
- Yavuz, S. (2008). Fertility Decline in Turkey from the 1980s onwards: Patterns by Main Language Groups (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008). *Dissertation in Partial Fullfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy*.
- Yılmaz, Şiir Erkök (1992). *Dış ticaret kuramlarının evrimi*. Ankara.
- Yüceşahin, M. M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1-25.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ediz Deniz Kandır
Doğum Yeri ve Yılı : Adana.03.05.1971
E mail : edkandır@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans (2010-2013) :Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Lisans (1990-1997) :Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Lise (1985-1988) : Malatya Lisesi

İŞ TECRÜBESİ

(2007-2008) : Altıneller Eğitim Kurumları, Adana
Öğretmen
(2005-2007) : Murat Eğitim Kurumları, Adana
Öğretmen
(2000-2002) : Şekerbank T.A.Ş.
Müşteri Temsilcisi
(1998-1999) : Toprakbank A.Ş.
Müşteri Temsilcisi

YABANCI DİL

İngilizce (İyi derecede)

BİLGİSAYAR

Windows, Woerd, Excel ve Powerpoint.